

**T.C.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**PROF. DR. MUHAMMED HAMİDULLAH'IN
HAYATI VE ESERLERİ ÜZERİNE BİR İNCELEME**

**Rümeysa GÜNEŞ
Yüksek Lisans Tezi**

TARİH ANABİLİM DALI

AĞUSTOS, 2023

T.C
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TARİH ANABİLİM DALI

Yüksek Lisans Tezi

**PROF. DR. MUHAMMED HAMİDULLAH'IN HAYATI VE
ESERLERİ ÜZERİNE BİR İNCELEME**

Tez Yazarı
Rümeysa GÜNEŞ

Danışman
Prof. Dr. Muhammet Beşir AŞAN

AĞUSTOS, 2023
ELAZIĞ

BEYAN

Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazımı Kurallarına uygun olarak hazırladığım **“PROF. DR. MUHAMMED HAMİDULLAH’IN HAYATI VE ESERLERİ ÜZERİNE BİR İNCELEME”** başlıklı Yüksek Lisans Tezimin içindeki bütün bilgilerin doğru olduğunu, bilgilerin üretilmesi ve sunulmasında bilimsel etik kurallarına uygun davrandığımı, kullandığım bütün kaynakları atıf yaparak belirttiğimi, maddi ve manevi desteği olan tüm kurum/kuruluş ve kişileri belirttiğimi, burada sunduğum ve bilgileri unvan almak amacıyla daha önce hiçbir şekilde kullanmadığımı beyan ederim.

06.06.2023

Rümeysa GÜNEŞ

ÖN SÖZ

Yapmış olduğumuz bu çalışmada İslam tarihi, İslam hukuku ve medeniyeti alanında uzman olan Prof. Muhammed Hamidullah'ın yoğun olarak İslam tarihi ve İslam hukuku, diğer hukuk dallarıyla mukayesesi, objektif bir şekilde yazılması ve eserlerinde yardımcı dallarından yararlanması eserlerinin Genel Türk Tarihi alanında önemli bir yeri olduğunun bilinciyle Prof. Dr. Muhammed Hamidullah'ın hem hayatı hem de eserleri üzerine inceleme ve sentez yaparak çalışmamızı bu doğrultuda hazırladık.

Lisansüstü tez konumun belirlenmesinde ve çalışma sürecinin sonuna kadar her zaman desteğini hissettiğim bilgisinden ve tecrübelerinden yararlandığım, danışmanım değerli hocam Prof. Dr. Muhammet Beşir AŞAN'a teşekkürlerimi sunarım.

Rümeysa GÜNEŞ

ELAZIĞ-2023

İÇİNDEKİLER

BEYAN	I
ÖN SÖZ	II
İÇİNDEKİLER	III
ÖZET	V
ABSTRACT.....	VI
EKLER LİSTESİ.....	VII
SİMGELER VE KISALTMALAR	VIII
1.GİRİŞ	9
1.PROF. DR. MUHAMMET HAMİDULLAH'IN HAYATI, KİŞİLİĞİ VE TARİHÇİLİĞİ.....	11
1.1. Hayatı, Kişiliği ve Tarihçiliği	11
1.2. Muhammed Hamdullah'ın İlmi Hayatı	13
1.3. Türk Toplumuna Bakışı.....	14
1.4.Muhammed Hamdullah'ın Siyer İlmine Katkıları	16
2.MUHAMMED HAMİDULLAH'IN ESERLERİ.....	18
2.1. Muhammed Hamidullah'ın Kitapları	18
2.1.1.İslam Peygamberi.....	18
2.1.1.1. İslam Peygamberi Kitabının Ana Hatlarıyla İncelenmesi	19
2.1.2.Kur'an-ı Kerim Tarihi	23
2.1.2.1. Kur'an Kerim Tarihi Kitabının Ana Hatlarıyla İncelenmesi	23
2.1.3.Le Saint Coran (Aziz Kuran)	24
2.1.3.1.Aziz Kur'an Kitabının Ana Hatları ile incelenmesi	24
2.1.4.Allah'ın Elçisi Hz. Muhammed	25
2.1.4.1. Allah'ın Elçisi Hz. Muhammed Kitabının Ana Hatlarıyla incelenmesi.....	25
2.1.5. Quran in Every Language (Her Dilde Kur'an).....	25
2.1.6.The Battlefields of The Prophet Muhammed (Hz. Muhammed'in Savaşları).....	25
2.1.6.1.The Battlefields of The Prophet Muhammed (Hz. Muhammed'in Savaşları) Kitabının Ana Hatlarıyla İncelenmesi	26
2.1.7.İslam Tarihine Giriş	27
2.1.7.1. İslam Tarihine Giriş Kitabının Ana Hatlarıyla İncelenmesi	27
2.1.8.İmam Azam ve Eseri	28
2.1.8.1. İmam Azam ve Eseri Kitabının Ana Hatları ile İncelenmesi	28
2.1.9.Six Originaux Des Letters Du Prohete Du (Hz. Peygamberin Altı Orjinal Diplomatik Mektubu).....	30
2.1.9.1.Six Originaux Des Letters Du Prohete Du (Hz. Peygamberin Altı Orjinal Diplomatik Mektubu) Kitabının Ana Hatlarıyla İncelenmesi.....	30
2.1.10.İslam Devlet İdaresi	31
2.1.10.1.İslam Devlet İdaresi Kitabının Ana Hatlarıyla İncelenmesi	31
2.1.11.İslam Müesseselerine Giriş	32
2.1.11.1.İslam Müesseselerine Giriş Ana Hatlarıyla İncelenmesi	32

2.1.12.Vesaiku's- Siyasiyye	32
2.1.12.1.Vesaiku's- Siyasiyye Kitabının Ana Hatlarıyla İncelenmesi	33
2.1.13.Sahifah Hamam Bin Munabbih (Muhtasar Hadis Tarihi)	33
2.1.13.1.Sahifah Hamam Bin Munabbih (Muhtasar Hadis Tarihi) Kitabın Ana Hatlarıyla İncelenmesi	33
2.1.14.İslam Fıkhı ve Roma Hukuku	34
2.1.14.1.İslam Fıkhı ve Roma Hukuku Kitabının Ana Hatlarıyla İncelenmesi	34
2.1.15.İslam'ın Doğuşu	35
2.1.15.1.İslam'ın Doğuşu Kitabının Ana Hatlarıyla İncelenmesi	35
2.2.Muhammed Hamidullah'ın İngilizceye Çevrilmiş Eserleri	36
2.3. Muhammed Hamidullah'ın Arapçaya Çevrilmiş Eserleri	37
2.4. Muhammed Hamidullah'ın Fransızca Çevrilmiş Eserleri	37
2.5. Muhammed Hamidullah'ın Urduçaya Çevrilmiş Eserleri	37
2.6. Muhammed Hamidullah'ın Farsçaya Çevrilmiş Eserleri	38
2.7. Muhammed Hamidullah'ın Makaleleri	38
3.MUHAMMED HAMİDULLAH HAKKINDA YAZILAN ESERLER	43
3.1. Muhammed Hamidullah Hakkında Yazılan Kitaplar	43
3.1.1.Muhammed Hamidullah Hocamdan Mektuplar	43
3.1.2.Muhammed Hamidullah, İslam'ın Büyükelçisi Ve İslam Kültürünün Batıda ki Emni.....	43
3.1.3.Muhammed Hamidullah'ın Hayatı.....	44
3.1.4.Muhammed Hamidullah'ın Modern Bir Müslüman Alimin İlmi Portresi	44
3.1.5.Çağdaş Çalışmalar ve Oryantalistlerin Siyere Yaklaşımı.....	44
3.1.6.İlk İslam Devleti.....	45
3.1.7.Muhammed Hamidullah: İslam İktisadının Öncü İsmi	45
3.1.8.İslam Tarihçiliğinin Yeni Siması: Muhammed Hamidullah	45
3.2. Muhammed Hamidullah Hakkında Yazılan Makaleler	46
3.3.Muhammed Hamidullah Hakkında Yazılmış Tezler	47
3.3.1.Yüksek Lisans Tezleri.....	47
3.3.2. Doktora Tezleri	47
3.3.3. Muhammed Hamidullah Hakkında İnternet Adresleri	47
SONUÇ	48
KAYNAKLAR	50
EKLER	53

ÖZET

PROF. DR. MUHAMMED HAMİDULLAH'IN HAYATI VE ESERLERİ ÜZERİNE BİR İNCELEME

Rümeysa GÜNEŞ
Yüksek Lisans Tezi

FIRAT ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü
TARİH ANABİLİM DALI
Genel Türk Tarihi Programı
Ağustos 2023, Sayfa: VIII+55

Prof. Dr. Muhammed Hamidullah çalışmalarında tetkik ve tenkide önem veren titiz bir araştırmacıdır. Geçmişten günümüze kadar ilmî ve kültürel, bilgi birikiminin orijinalliğini korumuş entelektüel bir fikir adamıdır. Bu çerçevede Muhammed Hamidullah günümüz fıkıh problemlerine dair görüşlerinin bilinmesinin etkisiyle İslam hukuk tarihinin doğru okunmasına ve aktarılmasına katkı sağlamıştır. Bununla beraber İslam tarihini ve İslam peygamberini en detaylı şekilde ele almıştır. Bu alana bağlı olarak Hadis ve Sünnet alanında İslam tarihine büyük katkısı olmuştur. Muhammed Hamidullah bu sayede İslam hukuk tarihinin, en önemli varislerindedir.

Bu çalışmada da ömrü boyunca gerçekleştirdiği ilmi faaliyetlerinde İslam tarihi ve İslam hukuku alanında etkili olmuş aynı zamanda İslam âlimlerinden biri olan Prof. Dr. Muhammed Hamidullah'ın, hayatı ve eserleri ele alınmış, eserleri kitaplar ve makaleler olarak 2 bölümde detaylı bir şekilde incelenerek bilgiler sentezlenerek aktarılmıştır.

Anahtar Kelimeler: İslam Tarihi, İslam Hukuku, Muhammed Hamidullah.

ABSTRACT

Prof. Dr. Muhammed Hamidullah life and Works of a Review on

Rümeysa GÜNEŞ
Thesis of Master

FIRAT UNIVERSITY
Social Sciences Institute
THE DEPARTMENT OF HISTORY
General Turkish History Program
August 2023, Sayfa:VIII+55

Prof. Dr. Muhammad Hamidullah is a meticulous researcher who gives importance to examination and criticism in his works. He is an intellectual who has preserved his scientific and cultural knowledge and originality from past to present. In this context, Muhammad Hamidullah contributed to the correct reading and transfer of knowledge of his views on today's fiqh problems to the history of Islamic law. However, he dealt with the history of Islam and the prophet of Islam in the most detailed way. Depending on this field, he made a great contribution to the history of Islam in the field of Hadith and Sunnah. In this way, Mohammed Hamidullah is one of the most important heirs of the history of Islamic law.

In this study, one of the Islamic scholars who was influential in the field of Islamic history and Islamic law in his scientific activities throughout his life, Prof. Dr. Muhammad Hamidullah's life and works were discussed, his works were examined in detail in 2 parts as books and articles, and the information was synthesized and transferred.

Keywords: History of Islam, İslamic Law, Muhammad Hamidullah.

EKLER LİSTESİ

Ek 1. Ders-i Nizâmî Müfredatı.....	53
Ek 2. “Camii” kelimesinin yerine neden “Centre Culturelle” kullandığını izah eden mektubu, Salih Tuğ Mektup Arşivi.....	54
Ek 3. İntéfrité isimli gazetenin haklarından Daniel Youssef Leclercq’in de faydalanmasına izin verdiği belge. https://integritydyl.wordpress.com/ , 19/06/2014.....	55
Ek 4. Papa’nın Türkiye’ye gelmesinden dolayı Türk makamlarına yazmış olduğu mektup. Salih Tuğ Mektup Arşivi.....	56
Ek 5. Türk Halk Müziğinden bazı parçaları istediği mektubu, Salih Tuğ Mektup Arşivi.	59
Ek 6. Mühtedilere İslâm’a Giriş isimli eserini hediye edilmesine ilişkin mektubu. Salih Tuğ Mektup Arşivi.60	
Ek 7. Hamidullah’ın Lüksemburg’a Müslüman olan 12 kişiyi ziyarete gideceğini belirten mektubu. Salih Tuğ Mektup Arşivi.....	61
Ek 8. Hamidullah’ın kendisine yöneltilen haksız eleştirilere cevap vermeyeceğine ilişkin mektup. Salih Tuğ Mektup Arşivi.....	62

SİMGELER VE KISALTMALAR

Kısaltmalar

a.g.e.	: adı geçen eser.
a.g.m.	: adı geçen makale.
b.	: bin, b.
bk.	: bakınız
c.	: cilt
d.	: doğum yeri
DİA.	: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
h.	: hicri
haz.	: hazırlayan
Hz.	: Hazreti
m.	: miladi
m.ö.	: milattan önce
m.s.	: milattan sonra
md.	: madde
nr.	: numara
nşr.	: neşreden, tahkik eden
ö.	: ölümü, ölüm tarihi
s.	: sayfa
s.a.v.	: sallallahu aleyhi ve sellem
trc.	: tercüme, tercüme eden

1.GİRİŞ

Hazırlamış olduğumuz bu tez İslami araştırmalarını derin ve titizlik içerisinde yapmasına binaen “XX. yy. Taberi’si” lakabıyla anılan İslam dünyasının çağdaş İslam âlimi Muhammed Hamidullah’ın hayatı ve eserleri üzerine bir incelemedir. Bu çalışmada küçük yaşlardan itibaren ilimle uğraşan Muhammed Hamidullah'ın yaşamı, hayat tarzı, dünya görüşü ve ilimi çalışmalarından bahsetmeye çalıştım. Kendisinin ilmi hayatında da üzerinde en çok durduğu Siyer ilmi ve hususen İslam Peygamberi kitabını özet mahiyetinde aktarılmaya çalışılmıştır. Hamidullah İslam bilim araştırmacısı olarak çalışmalarında kullandığı yöntem, kaynaklara ilk elden ulaşma çabası, çalışmaları sonucunda edindiği bilgileri doğrudan aktarmaya çalışması ile numûne-i imtisal bir İslam tarihi tenkitçisidir.

Eserlerinde kaynağın sahihliğine çok önem vermiş, kullandığı kaynakları edindiği silsileleri her zaman delillendirerek aktarmaya çalışmıştır. Hatta bizzatihi kendi araştırmalarının kesinliğini, orijinalliğini yakalamak birinci elden kaynak edinmek adına birçok ülkeye seyahatler bulunmuştur.

Hamidullah, eserlerini tarih usulüne göre önce tarama yaparak ardından tasnif, tahlil, tenkit yaparak sentezleyip bilgiyi tertipledikten sonra bize sunmuştur. Alanında çok başarılı olan Muhammed Hamidullah’ın eserlerini yakından takip eden oryantalistler de başvuru kaynağı olarak onun eserlerini birinci elden kaynak olarak kullanmıştır. Muhammed Hamidullah eserlerinde salt bir alan üzerinden değil yetkin olduğu bütün alanları mukayese ederek edindiği bilgileri kullanmış ve aktarmıştır. Mahir olduğu hukuk, lisan, tefsir, hadis, İslam tarihi, kültür bilimi gibi birçok alan mevcuttur.

Hamidullah İslam tarihçisi olması hasebiyle eserlerinde Peygamber dönemindeki siyasi tarihe, idari tarihe yer vermiş, Kuran-ı Kerim tarihine de çok önem vermiştir ve bu alanda birçok dile çevirilerde bulunmuş ve birçok insanın Müslüman olmasına vesile olmuştur.

Muhammed Hamidullah, Türkiye’de 1950’li yıllardan sonra hususen İslâmî araştırmalar adına etkin olan bir şahsiyettir. Bu minvalde kendisi ve eserleri yakından gözlemlenmiş, özellikle İstanbul ve Türkiye’nin birçok ilinde düzenlenen konferansları öğrenciler tarafından yoğun ilgiyle takip edilmiştir. Türkiye’deki ilim insanlarının gayretleriyle Hamidullah’ın eserleri, kitapları ve makaleleri Türkçe’ye kazandırılmış, bu sayede onu dinleme fırsatı bulamayan öğrencilerin de istifadesine sunulmuştur. İstanbul’da Şerafettin Yaltkaya, Osman Rescher, Helmut Ritter, İsmail Saib gibi birçok ilim insanı ile tanışmış, eserlerine katkı ve destekte bulunan, çevirilmesin de samimi hasbi gayretleri olan Salih Tuğ, İhsan Süreyya Sırma, Fuat Sezgin, İbrahim Canan, Nihat Keklik, Abdülkadir Karahan, İsmail Cerrahoğlu, Şevket Eygi, Macit Yaşaroğlu, Yusuf Ziya Kavakçı, Yusuf Kuşçu gibi ilim adamlarına müteşekkir olduğu dile getirmiştir.

Hamidullah, Türkiye ve diğer İslami ülkelerde birçok İslâm araştırmacısının yetişmesine vesile olmuş, bu sayede gerek şahsı, hayatı, kişiliği gerekse eserler pek çok araştırmacının ilgisini çekmiş ve araştırma konusu haline gelmiştir. Bu çalışma da İslâm ilim ve araştırma camiasında tahayyül edilemeyecek kadar çok hizmetleri olan Muhammed Hamidullah’ın derli bir şekilde hayatı ve eserleri ele alınmıştır. Bu çalışmanın hazırlanma tarihi itibarıyla kapsamlı bir şekilde Hamidullah’ın hayatı, kişiliği ve eserleri hakkında yapılan bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bununla birlikte Hamidullah kendisinin hayatına dair malumat vermekten kaçındığı için seyahat edip yaşamını sürdürdüğü birçok ülkede geçirdiği hayatı hakkında bilgiye rastlanmamaktadır. Ayrıca Hamidullah’ın talebeleri tarafından bize ulaştırılan anıları da tertipli bir silsile içerisinde yer almamaktadır. Bazı eserlerinin çevirisi mevcut olmamakta, bazı eserleri üzerine hiçbir çalışma bulunmamaktadır. Hazırlamış olduğum bu tez, bu eksikliklerin giderilmesi minvalinde bir adım olarak kabul edilebilir.

Hazırlamış olduğum bu Çalışma üç bölümden oluşmaktadır. İlk bölüm Hamidullah'ın hayatı ve kişiliğini konu edinmektedir. İkinci bölüm eserlerini, kitaplarını ve makalelerini konu edinmektedir. Üçüncü bölüm de ise Hamidullah hakkında yazılmış eserlerden bahsedilmektedir. Çalışmamın sonuna ise genel bir değerlendirme mahiyetinde sonuç kısmı eklenmiştir.

Burada öncelikle çalışma sürecim boyunca maddî-manevî desteğini benden esirgemeyen, danışman hocam olarak başlayan bu sürecin ilk zamanlarından beri konunun belirlenmesi, araştırma alanlarının sınırlandırılması, doğru metotların kullanımı, tavsiyeleri, tenkitleri ile kıymetli yorumları için Prof. Dr. Muhammet Beşir AŞAN hocama en derin hislerim ile teşekkür ederim.

1.PROF. DR. MUHAMMET HAMİDULLAH'IN HAYATI, KİŞİLİĞİ VE TARİHÇİLİĞİ

1.1. Hayatı, Kişiliği ve Tarihçiliği

Muhammed Hamidullah 19 Şubat 1908 tarihinde Güney Hindistan'ın Dekkan Bölgesindeki Haydarabat şehrinde üç erkek kardeşi, beş kız kardeşi olan sekiz çocuklu geniş bir ailenin sonuncu, en küçük çocuğu olarak dünyaya gelmiştir. Muhammed Hamdullah'ın annesinin adı Sultan Begüm (Beğâm) hanım ve babasının ismi ise Ebu Muhammed Halilullah'tır. Ailesi ilim alanında kendini geliştirmiş köklü ailelerden olup Arap müfessir ve mutasavvıf olan Mahdum Melami'nin soyundan gelmektedir. Nitekim kendisinin ilmi eğitiminin temelinde de Haydarabat Nizamlığı'nın baş müftüsü görevini icra eden babası yer almaktadır. Hamidullah ilk eğitimini babasından almış ve buna eş zamanlı olarak beş yaşında hafızlığını yapmıştır (Tuğ, 2005: 531).

Temel eğitiminin ardından eğitimini tamamlamak üzere Darül-Ulum ve Camiai-Nizamiyye'de tamamlamıştır. Burada geleneksel İslam ilimlerinin yanı sıra Fen ilimlerinin eğitimini aldı. Aynı zamanda Arapça, Farsça, İngilizce dillerini öğrenmiştir. Hamidullah almış olduğu ilimler sayesinde Yüksek Lisans seviyesine denk gelen "Mevlevi Kâmil" unvanını almıştır. Haydarabat'ta ilk ve orta öğrenimini tamamladıktan sonra Osmaniye'de Hukuk Fakültesini okumuştur. Burada üstün başarı göstermiş ve okulunu tamamladıktan sonra "Devletler Hukuku" alanında Yüksek Lisans yapmıştır. 1929'da Hanefi âlimlerinin yazmış oldukları eserleri bir araya getirmek üzere "Meclisi İhyâ'il -Maarif'in -Numâniyyenin" kuruluşuna katılmıştır. Osmaniye Üniversitesinde asistan olduğu sırada İslam devletler hukukuyla ilgili doktorasını tamamlamak amacıyla Almanya'ya gitti. Almanya'nın Bonn şehrindeki Rheinische Friedrich Wilhelms üniversitesinde "Die Neutralität im İslamischen Wölkerrecht" adlı teziyle Devletler Umumi adlı tezini tamamlayarak hukuk doktoru olmuştur. (Tuğ, 2005: 531).

Muhammed Hamidullah çalışmalarında kaynak taramasına ve kaynağın kökenine çok önem verir, araştırmalarında olayın meydana geldiği yeri ve kaynağın ortaya çıktığı mekâna kadar giderek detaylıca tenkit yaparak eserlerini oluşturmuştur. Muhammed Hamidullah araştırmalarını ve çalışmalarını yaparken aynı zamanda Mekke, Medine, Beyrut, Şam, Kahire gibi yerlerin kütüphanelerinde çalışmalarını yapmış ve özellikle el yazması eserlerde incelemelerde bulunmuştur. 1932 yılında çalışmalarının devamı için İstanbul'a gitmiş ve burada birçok ilim insanı ile karşılaşmıştır (Tuğ, 2005: 531).

Helmut Ritter, Osman Rescher, İsmail Saib, Şerefettin Yaltkaya gibi ilim insanları ile bir araya gelerek görüşmeler yapmıştır. Muhammed Hamidullah bundan önce doktora çalışması sırasında Paul Ernst Kahle ve Salim Fritz Krenkow gibi ilim adamlarından yararlanmıştır. Muhammed Hamidullah asistanlık sürecinde iken Arapça ve Urduca dersleri verdi. Bunun yanında "İslamic Culture" dergisinde muhabirlik yapmıştır. 1993 yılında Fransa'nın başkenti olan Paris'te akademik çalışmalarına devam etmiştir. 1934 yılında Paris'te Sorbonne Üniversitesi'nde özellikle İslam diplomasisi hakkında teziyle araştırmalar yapmış; Avrupa, Almanya, Afrika gibi yerlere giderek el yazması eserlerden faydalanmıştır. Çalışmalarında bazı şarkiyatçılara da yer vermiştir. Fransız şarkiyatçı M. Gaudefroy Demombynesden faydalanmış ve İslam'ın ortaya çıkışındaki diplomasi olaylar ile ilgilenmiştir. (Tuğ, 2005: 531).

Muhammed Hamidullah 1935 de Pariste Sorbonne Üniversitesi'nde "diplomatic musulmane al eqoque du prophate etde khlfes ortodoxes" adlı ikinci tezini tamamlamış, 1936 yılında Türkçe çevirisi ile peygamberimizin savaş mektupları adlı tezini bitirerek ikinci kez doktora unvanını almıştır. Çalışmalarının sırasında Henry Laoust, Louis Massignon ve William Marças, Paul Kahle Fritz Krenkow, Christian Snouck-Hurgronje, Maurice Gaudefroy Demombyness gibi birçok oryanlistle bir araya gelmiş ve bu oryantalistlerin konferanslarına katılım sağlamıştır.

Hamidullah, batıdaki eğitim ve kariyerinden sonra ülkesi Haydarabat'a dönmüş, 1936-1940 yılları arasında Osmanîye Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nde Siyer, İslam devletler hukuku profesörü olarak görev yapmış, hukuk fakültesinin yanı sıra dini ilimler fakültesinde de dersler vermiştir.

1946 yılında Haydarabad'ın, Birleşmiş Milletlere üye olması için Muhammed Hamidullah'ın desteğini almak adına kendisi delegasyon olarak gösterilmiş, Haydarabad'ın işgal edilmesinden önce yurt dışına çıkmış, Haydarabad'ın bağımsız olması için çalışmalarına başlamıştır (Tuğ, 2005: 532).

Ancak bu desteği üzerine Birleşmiş Milletler'in aldığı kararlar Haydarabad topraklarına girilmesi yasaklanmış, bununla kalmayıp vatandaşlıktan men edilmiş ve Hamidullah'a vatandaşlık kimliği verilmiştir. Hamidullah da bunun üzerine İngiltere'ye girişi yasaklandığı için Fransa'ya sığınma başvurusunda bulunmuş ve Fransa'ya yerleşmiştir (Tuğ, 2005: 532).

Fransa'nın kabulü üzerine 1996 yılına kadar "Haymatlos" statüsünde yaşadı. Yani elli yıl boyunca "vatansız" kimliği ile Fransa'da kalmıştır. Muhammed Hamdullah elli yıl Paris'te yaşamıştır. Bu süre zarfında hiç boş durmamıştır. İslamiyet'i doğru bir şekilde insanlara öğretmek ve peygamberimizin hayatını birçok dile çevirip insanlığa anlatarak tebliğde bulunmuştur.

1954'de Paris'te Centre Natronla ded Recherces Scientifigueste araştırmacı olmuştur. 1978'e kadar burada çalışmaya devam etmiştir. Avrupa'da tebliğ hareketini genişletmek için Paris'te İslam Kültür Merkezi'nin açılmasına katkıda bulunmuştur. Muhammed Hamidullah, İslamiyet'in daha çok tanınması için France-İslam adlı dergisini çıkartmış ve Fransa'da yayınlamıştır. Paris'te araştırmacı olarak devam ederken akademik çalışmalarını da bir taraftan yayınlamaya devam etmiştir. (Tuğ, 2005: 532).

Muhammed Hamidullah araştırmalarının devamı için başta Fransa olmak üzere Mısır, Pakistan, Türkiye'ye giderek birçok üniversitede konferanslar vermiştir. 1932 yılında araştırmalarına devam etmek için Türkiye'ye gelmiştir. Muhammed Hamidullah Türkiye'ye ayrı tarihlerde birkaç defa daha gelmiştir. Uzun bir aradan sonra 1951'de tekrar gelmiştir. İstanbul'a geldiğinde Uluslararası Müsteşrikler Kongresi'nde tebliğde bulunmuştur. Bu durum kongre başkanı Ord. Prof. Dr. Zeki Velidi Togan'ın dikkatini çekmiştir. Bunun üzerine Ord. Prof. Dr. Zeki Velidi Togan, Muhammed Hamidullah'a İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi İslam Araştırmaları Enstitüsü'nde sözleşmeli profesör olarak dönem dönem gelip ders verme, araştırma ve yayımlar yapmasını istemiştir. Muhammed Hamidullah bu isteği kabul etmiştir. 1952'den 1977'e kadar 25 yıl boyunca İstanbul Üniversitesi'nde çalışmalarına devam etmiştir.

Muhammed Hamdullah'ın ilmi alandaki yetkinliği kısa sürede diğer üniversitelere de yayılmıştır. Bunun üzerine Ankara Üniversitesi ile Erzurum Atatürk Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi'ne davet edilmiştir. Bu fakültelerde konferanslar ve dersler vermiştir. Bu vesileyle Muhammed Hamidullah sayesinde birçok sayıda öğrenci yetiştirilmiştir. 1947'de Muhammed Hamidullah Kur'an- ı Kerim kıraat icazetini tamamlamak için Medine'ye gitti. Mescit-i Nebevi'nin kıraat hocalarından önde gelen, Hasan b. İbrahim eş-Şaîr'in yanında Kur'an-Kerim'in tamamını büyük bir itina ile okuyup hatim etti. Muhammed Hamidullah aynı gün içerisinde 23 Ocak 1947'de icazetini aldı (Tuğ, 2005: 532).

Muhammed Hamidullah, araştırmalarına devam ederken aynı zamanda yaşlılığın etkisiyle sürekli rahatsızlığı belirginleşmiştir. Bunun üzerine 1996'da Amerika Birleşik Devleti'nin Florida Eyaleti'nin Jaksonville Şehri'ne yerleşmiştir. Burada akrabalarının yanında kalmıştır. Muhammed Hamidullah'ın rahatsızlığı giderek ilerlemeye başlamış ve 17 Aralık 2002 Salı Günü ağabeyinin torunlarından Sedide Ataullah'ın evinde sabah namazını kıldıktan sonra vefat etmiştir. Prof. Dr. Yusuf Ziya Kavakçı yetmiş Müslüman eşliğinde cenaze namazını kıldırmıştır. Kabri Jaksonville'de bulunan Müslüman mezarlığındadır (Tuğ, 2005: 532).

1.2. Muhammed Hamdullah'ın İlmî Hayatı¹

Muhammed Hamidullah küçük yaşlarda iken eğitime başlamış ve bu ilmi eğitimleri sayesinde kendisi İslam alimlerinin en önemli şahsiyetleri arasında yer almıştır. Muhammed Hamidullah anlayışlı, alçak gönüllü, kibar, dindarlığı ve güzel ahlakıyla tanınmıştır. Paraya asla önem vermezdi. Eserlerinin telif ücretini asla almazdı. Onları ihtiyaç sahiplerine bağış yapardı. Muhammed Hamidullah sağlık sorunlarından dolayı asla evlenmemiş ve kendini sadece ilime vermiştir. Yapmış olduğu ilmi çalışmalardan dolayı sürekli ödül almıştır. İlk ödülü Peygamberimizin hayatıyla ilgili yazmış olduğu eseri sayesinde Pakistan devleti Muhammed Hamidullah'ı en yüksek dereceli "Hilal-i İmtiyaz" nişanını layık görmüştür (Tuğ, 2005: 532).

Muhammed Hamidullah ödülü kabul etmiş fakat para ödülünü kabul etmemiştir. İslamabad'daki İslam Araştırmaları Enstitüsü'ne bağlamıştır. Muhammed Hamidullah para ödülünü hiçbir zaman kabul etmemiştir. Kral Faysal'ın da para ödülünü kabul etmemiş ve bağışta bulunmuştur.

Muhammed Hamidullah, Türkiye'de ise Türk yazılı edebiyatına yapmış olduğu katkılarından dolayı İstanbul Kültür Vakfı "Türk Milli Kültürüne Hizmet ve Şeref Armağanıdır" adlı ödülü vermiştir. (Tuğ, 2017: 976).

Muhammed Hamdullah; ilmi bilgisinden istifade etmek isteyen ailesine de belli bir program ayarları. Her cuma günü aile fertleri ile toplanır, Din kültürü ve Ahlak Bilgisi dersleri verirdi. Din eğitim kültüründe oluşan bu gelenek devam etmiştir. Çocuğun temelindeki en büyük eğitimin, ailesinden alındığını ispatlamışlardır.

Muhammed Hamidullah almış olduğu akademik eğitimler sayesinde hem hukukçu hem de tarihçidir. Çok yönlü bir İslam bilgini olan Muhammed Hamidullah Hadis, Tefsir, İslam hukuku ve İslami ilimler alanında birçok araştırma yapmıştır. Tatilde bile özel olarak kütüphane açılır ve çalışmalarına devam ederdi. Kaynaklarına baktığımızda 40 civarında kitap yazmıştır.700'e yakın makale yazmıştır. Muhammed Hamidullah on yedi dil biliyordu. Urduca, Hintçe, Fransızca, İtalyanca, Almanca, Türkçe, Arapça, Rusça, vb. dilleri biliyordu. Eserlerini çoğunlukla bu dillere çeviri şeklinde yazıyordu. Muhammed Hamidullah, eserlerini yazarken büyük bir titizlikle yazardı. Sürekli düzenlemeler yapar hatasız ve yeni ilavelerde bulunur ve bir bütün şeklinde incelerdi. Muhammed Hamidullah'ın birçok ilmi bilgisinin yanında Kıraat ilmine de çok önem verirdi. Bunun için Mescidi Nebevi'ye giderek burada Kıraat alimi Hasan b. İbrahim eş- Şairin yanında Kuran-ı Kerim'i baştan sona kadar okumuştur. Bu Kıraatından dolayı icazetname almıştır (Tuğ, 2005: 532).

Muhammed Hamidullah 1950 yılında Pakistan Devleti'nin ilk anayasasının çalışmalarına katılmıştır.1951'de İstanbul'a gelmiş, XXII. Milletlerarası Müsteşrikler Kongresi'ne katılmış ve İslam Hukuku'na dair tebliğlerde bulunmuştur. 1952'de ise yirmi üç boyunca İstanbul Üniversitesi'nde bulunmuş, İslam Araştırmaları Enstitüsü'nde profesörlük yapmıştır. Bu enstitüde bulunduğu süre zarfında kendisine asistanlık yapan Fuat Sezgin ve Salih Tuğ bulunmaktadır. (Tuğ, 2005: 532).

Muhammed Hamidullah sadece burada değil Ankara Üniversitesi İlahiyat Bölümünde ve Erzurum Atatürk Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi'nde Dinler Tarihi, Hadis, Siyer İslam Müesseseleri Tarihi, Mukayeseli Dinler alanında dersler vermiştir. Hamidullah, İstanbul, Konya, İzmir, Kayseri gibi yerlerde birçok konferans vermiştir.

Muhammed Hamidullah Hoca'nın bu dersleri sayesinde birçok öğrenci yetişmiştir. Bunun yanında akademik çalışmaları bulunanlar arasında önemli ilim adamlarından İhsan Süreyya Sırma, Suat Yıldırım, Yusuf Ziya Kavakçı, Hayreddin Karaman ve Bekir Topaloğlu bulunmaktadır (Tuğ, 2005: 533).

Muhammed Hamidullah'ın ilmi derslerini Paris'te iken her cuma günü Paris Camii'nde yapardı. Bunun yanı sıra Paris'te bir İslam Kültür Merkezi de kurdu. Fransa-İslam adlı dergisini yayımladı ve bu çalışması büyük bir ilgi gördü.

Paris'te kaldığı sürece pek çok kişinin Müslüman olmasına vesile oldu. Bunun en güzel örneklerinden bir tanesi III. Napolyon'un torununun İslamiyet'e intisap etmesiydi. İslamiyet sadece Fransa'da değil tüm Avrupa'da yayılım gösterdi. Muhammed Hamidullah özellikle İslamiyet'i ve İslam tarihini tüm dünyaya tanıtmak istiyordu. Tebliğ çalışmalarına büyük emek veren Muhammed Hamidullah; "İslam-Hristiyanlık Dostluk Cemiyeti" adı altında, Paris'in önemli bilim insanları ile belirli zamanlarda bilimsel toplantılarda bir araya gelip fikirler üzerinde tartışmalar yapmıştır. Bu görüşmeler kapsamında İslam ve Hristiyanlık dinlerinin ortak yönleri ve benzeri konular hakkında, her iki dinin savunucuları tarafından karşılıklı olarak görüşler beyan edilir ve bunların üzerine münazara edilirdi. Muhammed Hamidullah ilmî bilgisi sayesinde burada ele alınan konuları oldukça titiz, detay ve anlaşılır bir şekilde ortaya koyuyordu. Bu münazaralar neticesinde Oryantalistlerin çoğu Muhammed Hamidullah'ı onaylamış ve karşıt bir görüş ortaya koyamamışlardır. Hamidullah; Oryantalistlerin İslam aleyhi üzerine yapmış oldukları çoğu tezi çürütmüş ve yapılan konferanslara iştirak ederek Oryantalistlerin doğru bilgi vermesini sağlamıştır (Tuğ, 2005: 533).

Muhammed Hamidullah araştırmalarını yaparken bir konu hakkında görüş beyan ederken; gerçek sebepleriyle birlikte doğrudan meselenin cereyan ettiği bağlamı da göz önünde bulundurarak araştırmalarını neticelendirmiştir. Bu bakış açısından dolayı Muhammed Hamidullah, mucizeleri eleştirdiğinden, akılcı olduğuna dair çokça eleştirilmiştir. Ona göre insanların çoğu, mucize olduğu için inanmış çok istisna bir kesimin de mucizenin etkisinde kalmadan iman ettiklerini vurgulamıştır. Ancak Muhammed Hamidullah mucize konusunda gerçekçi bir tutum sergilemiştir. Mucizelerin rahat ve keyfi durumlarda geldiğine değil peygamberlerin zor durumda kaldıkları zamanlarda kurtuluş olarak Allah'ın sunduğu bir çıkış yolu olarak belirtmiştir. Mucizenin istenilen her anda değil kötü bir durumun ardından geldiğini belirtmiş ve bundan dolayı Miraç konusunda da eleştirilmiştir (Tuğ, 2005: 534).

Muhammed Hamidullah Hadis tarihi ve İslam tarih ilimleri arasında bir bağ oluşturmuştur. Hadis ilminde Hz. Peygamberin dönemine ait olan bilgilerin birinci elden kaynak olmasına ve güvenilir olmasının önemini vurgulamıştır. Muhammed Hamidullah özellikle Hemam b. Münebbihin sahifesini şifahi rivayetlerini bizlere aktarmasıyla ilk döneme ait bilgilere ve ilimlere ulaşmada delil olarak kullanmış ve ispatlamıştır. Ilgaz Goldziher'in ortaya atmış olduğu çoğu rivayetlerin uydurulup sahih olmadan şifahen aktarması iddiasının tersine yazılı rivayetlerden destek alan hadis aktarma yönteminin uygulamasında bu şekilde bulunduğu anlaşılmıştır. Muhammed Hamidullah kaynak araştırmalarına çok önem verir ve bu sebeple çok detaycı bir kişiliğe sahiptir. Muhammed Hamidullah'ın tarihe bırakmış olduğu en önemli eserlerini inceleyelim.

1.3. Türk Toplumuna Bakışı

Muhammed Hamidullah'ın İslam Peygamberi adlı eserinin çevirisini üstlenen Salih Tuğ, çeviri aşamasında Hamidullah'ın Türklere olan bakış açısındaki inceliği görmüş ve bundan dolayı önsöz kısmında Hamidullah'a ilgi ve desteklerinden dolayı şükranlarını sunmuştur. Muhammed Hamidullah Türkler hakkında; pek aziz gördüğü Türk Milletine ve Türkiye'ye karşı özel ve manevi duygular ile bağ oluşturduğunu söylemiştir. Türkiye'yi ve Türk halkını çok sevdiğini dile getirmiştir (Tuğ, 2017: 976).

Muhammed Hamidullah çalışmalarını yaparken birçok ülkeye gitmiştir. Türkiye'ye ilk defa 1932 yılında gelmiştir. Ardından Mekke, Medine, Kahire, Şam ve Beyrut gibi yerlere giderek çalışmalarını bulunduğu yerin en ünlü kütüphanelerinde ilmi çalışmalarını tamamlamış ve hemen ardından, Almanya'nın Bonn Şehri'ne giderek oradan da Sorbonne Üniversitesi'ne (Paris) gitmek üzere yol üzerinde İstanbul'a uğramıştır. Ancak bundan önce Medine-i

Münevvere'de Şeyhülislam Arif Hikmet Bey Kütüphanesinde çalışırken Türklerin kitaplara karşı büyük bir tutku ve zevkleri olduğunu duymuş ve Muhammed Hamdullah'ı bu durum çok etkilemiştir. Muhammed Hamidullah İstanbul'a geldiğinde de büyük bir hayranlıkla kütüphane ve camileri gözlemlemiştir. Büyük ve sayıca fazla olan kütüphanelerin olmasına bağlı olarak birçok faziletli âlimin yer aldığı gerçeğine şahit olmuş ve çok heyecanlanmıştır (Tuğ, 2017: 976).

Muhammed Hamidullah boş zamanlarında İstanbul'un camilerini ve kütüphanelerini ziyaret ederdi. Bununla beraber İstanbul'da Şerafettin Yaltkaya, Osman Rehber, Halmut Ritter, İsmail Saib gibi ilim insanları ile karşılaşmıştır. Burada kısa sürede kalmasına rağmen Türk Milletini tanıma fırsatını bulmuş ve burada Türk Milletinin merhametine, yardımseverliğine dair anılar biriktirmiştir. Muhammed Hamidullah, Türkiye için diğer bir vatanı gibi hissetmiş bundan dolayı bu bağı güçlendirmek amacıyla sık sık Türkiye'ye gelip çalışmalarda ve kadim medeniyetimiz hakkında siyasi, sosyal, dini durumlarını göz önüne alarak araştırmalarda bulunmuştur. İslam Peygamberi eserinin giriş kısmında bu düşüncelerinin yanı sıra Türkiye hakkında yapmış olduğu araştırmalarını da belirtmiştir. Bunlar;

- 1935'de Jaschke'nin Almanca olarak yazdığı: "*İlk Dünya Harbinden Sonra Türkiye'nin Durumu*" adlı makalenin Urduca'ya tercümesi; haftalık ve Urduca yayınlanan Nizam Gazete (Tuğ, 2017: 976).
- 1935'de İngilizce olarak telif ettiği: "*Doğu ve Batıdaki Şarkiyat Kütüphaneleri*" adlı makale metni; Sekizinci Hint Şarkiyat Kongresi Zabıtları, Mysore (özellikle bu yazıda İstanbul Kütüphaneleri tanıtılmaktadır) (Tuğ, 2017: 976).
- 1938'de Türkçe bir makalenin Urduca'ya çevirisi: "*Zaafiyete müptela hastaların tedavisi için Türklerin Kurduğu Müesseseler*", Hamdard-e-Sihhat, dergisi, Delhi (Tuğ, 2017: 976).
- 1941'de Urduca bir telif makale: "*Türkler ve Türk Dili*", Mecelle-i Taylasaniyyin, Haydarabat (Tuğ, 2017: 976).
- 1945'de Urduca bir telif makale: "*Türkçe kaynak eserlere göre Deccan (Güney-doğu Hindistan)*", Deccan Tarih Kongresi Zabıtları, Haydarabad (Tuğ, 2017: 976).
- 1945'de İngilizce telif bir makale: "*Malazgirt Meydan Savaşının Harita-Krokisi*", Islamic Culture Dergisi, Haydarabad ve sonraları yayınlanan daha birçok makale (Tuğ, 2017: 976).

1948 yılında Muhammed Hamidullah Paris'te kalmak zorunda kalmıştır (Tuğ, 2017: 976).

Muhammed Hamidullah yazmış olduğu makalelerin ardından bir süre sonra tekrar Türkiye'ye gelerek birçok toplantıda yer almıştır. Bununla beraber birçok üniversiteyi ziyaret etmiş ve konferanslar vermiştir. Hamidullah Türkiye'de bulunduğu süre zarfında ilmi çalışmalarına devam etmiştir. Birçok enstitüde dersler verdiğini belirtmiş ve misafir öğretim üyesi olarak görev yapmıştır.

Muhammed Hamidullah Türkiye'de birçok tarihçi ile tanışmıştır. Türk ilim adamları ile derinden bir bağ oluşturmuştur. Eserinde de özellikle belirtmiş ve her konuda desteklerinden dolayı şükranlarını dile getirmiştir. Eserinin son satırlarında merhum Zeki Velide TOĞAN'a desteklerinden dolayı teşekkürlerini belirtmiş ve eserlerinin Türkçeye çevirilerinde büyük emeği geçenleri son satırlarında şu şekilde yorumlamıştır: "Benim için sevinç ve saadet kaynağıdır ki, pek mütevazı bazı telif çalışmalarım, aralarında (merhum) Zeki Velidi TOĞAN gibi pek ileri gelenleri de bulunan Türk İlim adamları tarafından takdirle karşılanmış olmalıdır ki onlar tarafından Türkçeye kazandırmışlardır. Bu çeviri çalışmalarına katılanlar arasında ilk olarak başlatan başta Sait MUTLU hoca olmak üzere Salih TUĞ, İhsan Süreyya SIRMA, Fuat SEZGİN, İbrahim CANAN, Nihat KEKLİK, Abdülkadir KARAHAN, İsmail CERRAHOĞLU,

Şevket EYGİ, Macit YAŞAROĞLU, Yusuf Ziya KAVAKÇI vd. müteşekkirlarını tekrar tekrar dile getirmiştir.

Muhammed Hamidullah rahmetli dostu olan Kemal KUŞÇU'yu özellikle anmıştır. Çünkü Kemal KUŞÇU iyi derecede Fransızca ve İngilizce bilirdi. Bu durum üzerine Urduca yayımlanan eserlerin tercümesini yapmak için Urduca Dilini de öğrenmiştir. Çevirileri bu şekilde tamamlamıştır. Bu durumda Muhammed Hamidullah takdir ederek rahmet eylemiştir. Bu çalışmalarında hiç kimseyi unutmayacağını belirtmiştir. Paris, 7 Safer 1410 H. (7 Eylül 1989) Muhammed Hamidullah (Tuğ, 2017: 976).

1.4. Muhammed Hamidullah'ın Siyer İlmine Katkıları

Muhammed Hamidullah, araştırmaları neticesinde başta Kuran-ı Kerim olmak üzere İslam Hukuku, Hadis, Siyer ve birçok İslami disiplinlerde eserler yazmıştır. Muhammed Hamidullah, en önemli Siyer çalışmalarından, İslam peygamberi adlı eserini Siyerin başlangıç seviyesi olarak belirlemiştir.

Bu çalışmasında özellikle Müslümanların Hz. Peygamberin hayatını öğrenmenin neden gerekli olduğuna dair açıklamalarda bulunmuştur. Bu konuda Muhammed Hamidullah şu şekilde izah etmiştir: *“Allah Resûlü (sav), insanların en şerefliisidir ve kâmil insandır, bu sebeple sadece peygamberliğini kabul edenlerin değil, dünyadaki her insanın onu tanımaya ihtiyacı vardır. Çünkü her ırk, her bölge ve her meslekten birçok insan dünyadan gelip geçmesine rağmen, onun yeri kesinlikle doldurulamamıştır. Dünyada yaşamış olan pek çok kişi unutulmuştur, ancak Hz. Peygamber (sav) zihinlerde hâlâ canlı durmaktadır. Bu sebeple o, tanınmayı ve tanıtılmayı her insandan çok daha fazla hak etmektedir. Ayrıca Müslümanların onu özellikle tanımaları gerekir. Çünkü onun yolu bilinmezse, sünnetini takip etmek ve gerçek anlamda Müslüman olmak mümkün değildir. Hz. Muhammed (sav), Kur’ân’ın insanlara ulaşmasını sağlamış ve inananlar için müstesna bir örnek olmuştur. O, bir peygamber olarak tebliğ ettiği İslâm dinini bizzat yaşamış ve ideal anlamda mü’minlik örnekleri sunmuştur. Bu sebeple hayatını bilmek, Müslümanlar için öncelikli gaye ve vazife, hatta zorunluluk olmaktadır. Resûlüllah (sav), dünyanın hak aleyhine bozulan dengesini yeniden kurmak için gönderilmiştir ve ondan sonra yeni bir elçi/peygamber de gelmeyecektir. Dolayısıyla dünyanın onun gösterdiğinden başka çıkış yolu ve kurtuluş şansı yoktur. Hz. Peygamber’in (sav) çağrısı bir ırk veya zümreye mahsus olmayıp bütün insanlığadır. O, özel nitelikli insanlara değil, ortalama/vasat olanlara hitap etmektedir. Zira Hz. Muhammed (sav) bir insan, bir kul olarak hayatın sıradan insanın yaşadığı bütün tezahürlerini yaşamış ve her alanda örnek alınabilecek mükemmel davranışlar sergilemiştir.”* (Hamidullah, 2003).

Siyer ilminin kaynak bakımından temel kaynağı Kuran-ı Kerim ve Hadislerdir. Hamidullah, siyer kaynaklarından yararlanmak ve aktarmak için öncelikle derinden araştırmalar ve şahsi gözlemler yaparak tarihi bilgiler ile harmanlayıp aktarmanın gerekliliğini açıklamıştır. Bu konuda tavrını şu şekilde belirtmiştir: *“Bütün belgeler yararlıdır, ama hiçbir rapor kişisel gözlemlerle bir değildir.”*(Hamidullah, 1991: 10).

Muhammed Hamidullah Siyere olan en büyük katkılarından biri de kaynak eserlerden makale yazmaktır. Bu makaleleri incelediğimizde;

1. Hamidullah, Muhammed, çev. İsmail Cerrahoğlu.(1961). “el-Îlâf veya İslâm’dan Önce Mekke’nin İktisadî-Diplomatik Münasebetleri”, *AÜİFD*, (IX), sayfa 213-223. Ankara
2. Hamidullah, Muhammed.(1962). “Hz. Peygamber Devrinde İçtimaî Hayat”, *Hilal*, (III) 26, sayfa 2-3. Ankara
3. Hamidullah, Muhammed.(1962). “Hz. Peygamber Devrinde İçtimaî Hayat”, *Hilal*, (III) 31-34, sayfa 9-12. Ankara

4. Hamidullah, Muhammed, çev. Muharrem Şen (1969). “Hz. Peygamber’in Kisra’ya Gönderdiği Mektubun Aslı”, *Diyanet Dergisi*, (VIII) 82-83, sayfa 95-100. Ankara
5. Hamidullah, Muhammed, çev. Muharrem Şen (1969). “Hz. Peygamber’in Kisra’ya Gönderdiği Mektubun Aslı”, *Diyanet Dergisi*, (VIII) 84-85, sayfa 169-176. Ankara
6. Hamidullah, Muhammed. (1971). “Hz. Peygamber’in Orduya Güzel Numunesi”, *Hilal*, (X) 117, sayfa 7-9. İstanbul
7. Hamidullah, Muhammed. (1973). “Hz. Peygamber’in Süt Kardeşleri”, *İslâm Medeniyeti Dergisi*, (III) 2. İstanbul
8. Hamidullah, Muhammed, (çev. Abdullah Aydınli). (1980). “Hz. Peygamber’in İslâm Öncesi Seyahatleri”, *EAÜİFD*, (IV), sayfa 327-342. Ankara
9. Hamidullah, Muhammed. (1981). “Hz. Peygamber’in Hayatı”, *Görüş*, (VIII) 9, sayfa 6-10. İstanbul
10. Hamidullah, Muhammed, çev. Y. Ziya Kavakçı. (1981). “Hem Rahmet Hem de Harb Peygamberisin”, *Diyanet Özel*, sayfa 88-95. Ankara
11. Hamidullah, Muhammed, çev. Suphi Seyf. (1986). “Hz. Peygamber Gayri Müslimlere Nasıl Davrandı”, *İlim Sanat*, (VII), Ankara 1986, s. 12-18.
12. Hamidullah, Muhammed. (1986). “Hz. Peygamber’in Büyük Düşmanlarının Psikolojisi” *EAÜİFD*, (VI), sayfa 211-218. Erzurum
13. Hamidullah, Muhammed, çev. Mustafa Varlı. (1989). “Hz. Peygamber’in Siretinde Anılan Devlet Çeşitleri”, *Diyanet*, (XV) 4, sayfa 45-66. Ankara
14. Hamidullah, Muhammed, çev. İhsan Süreyya Sırma. (1992). “Hz. Peygamber Zamanında (569-632) Medine’nin Sosyal Yapısı”, *İlk İslâm Devleti (Makaleler)*, sayfa 9-35. İstanbul
15. Hamidullah, Muhammed, çev. İhsan Süreyya Sırma. (1992). “İlk İslâm Devleti”, sayfa 36-59. İstanbul
16. Hamidullah, Muhammed, ”çev. Kasım Şulul. (2000). “Hicrî Takvim ve Tarihi Arkapları *UÜİFD*, (IX), sayfa 671-686. Bursa
17. Hamidullah, Muhammed, (çev. Levent Öztürk). (2003). “Müslümanların, Gayrimüslimlerle Münasebetleri”, *İSTEM*, (II), sayfa 195-205. Konya

2. MUHAMMED HAMİDULLAH'IN ESERLERİ

2.1. Muhammed Hamidullah'ın Kitapları

2.1.1. İslam Peygamberi

İslam Peygamberi adlı bu eserin çevirisini yapan birçok yazar bulunmaktadır. Türkçe çevirisinde en tercih edilen çeviri Mehmet Yazgan'a aittir.

Mehmet Yazgan tarafından "İslam Peygamberi" olarak çevirmiş ve 2003'te İstanbul'da Beyan Yayınevi öncülüğünde basılmıştır. Eser, 976 sayfa ve iki cildin birleşiminden oluşmakta ve genişletilmiş baskısı olarak da önsöz, giriş, yedi bölüm, ekler ve bibliyografyadan oluşmaktadır. İki ciltten oluşan bu eserin birinci cildinde kırk sekiz başlık, ikinci cildinde de yirmi iki ana başlık yer almaktadır. Ana başlıkların altında pek çok alt başlık yer almakta bu da kitabın silsilesini nizami hale getirmektedir. Hamidullah, İslam peygamberi kitabının giriş kısmında şu ifadeleri kullanmıştır, "Allah'a hamd-ü senalar ve insanları doğru yola iletmek üzere görevlendirilmiş, O'nun sonuncu ve pek sevgili Elçisi Muhammed Mustafa'ya salat-ü selamlar olsun!" (Hamidullah, 2017: 23).

"Giriş" kısmında Hz. Muhammed'in (sav) hayatını incelerken yararlandığı kaynakları başta belirtmiştir. Ardından Hz. Muhammed'in yaşamını incelemenin zorunluluğundan ve öneminden bahsetmiştir. Müellif Arap Yarımadasında halen peygamberimize dair birçok eser bulunduğunu ve bunların açığa çıkmadığından bahsetmiş ve günümüz kaynaklarının yetersiz olduğundan dem vurmıştır. "Ortam ve Şartlar" başlığı adı altında ise İslamiyet'ten önce Arabistan Yarımadası ve diğer ülkelerin o anki koşullarına değinmiş, "dinin gerekliliğine vurgu yapmıştır. "Başlangıç" başlığı kapsamında ise Hz. Muhammed'in yaşamından, evliliği ve aile hayatına dair bilgilere yer vermiş, ilk vahyin gelişi ile önemli şahsiyetlerin İslam'a girişleri anlatılmıştır.

Hülasa eserin ilk cildinde Muhammed Hamidullah Arabistan Yarımadasının ve diğer ülkelerin İslamiyet'ten önceki durumlarını "adaletsizlik, savaş, zulüm" ekseninde açıklamaya çalışmıştır. İnsanlığın maddi ihtiyaçlarının yanı sıra manevi ihtiyaçlarının da gerekliliğini, bununda din ile tamamlanacağını belirtmiştir.

İslam Peygamberi eserinin ikinci cildi "Resulullah'ın (s.a.v) Özel Hayatı" başlıklı bölümle başlamıştır. Müellif bu ciltte evlilik, kadınların toplumdaki konumu, Arap dünyasındaki çok eşlilik gibi toplumsal konulara değinmiştir. Bu cilde, "Muhammed'in (s.a.v) Hanımları", "Muhammed'in (s.a.v) Dini, Ahlaki ve Toplumsal Alanlardaki Eğitim ve Öğretimi", "Muhammed'in (s.a.v) İlk Dönemlerdeki Devlet Anlayışı" "Kur'an'da Devlet Anlayışı", "İktidarın El Değiştirmesi (Hilafet)", "Askeri Teşkilat", "Toprağa Verme ve Hilafet Sorunu" gibi başlıkları taşıyan günümüzde halen güncelliğini koruyan hususlara yer vermiştir. (Hamidullah, 2017: 10-12).

İslam Peygamberi eseri, başta Türkçe olmak üzere Arapça, Fransızca, Urduca, Hırvatça, Sırpça, İngilizce ve daha birçok dil çevrilmiştir. 1959 yılında birinci neşrini Fransızca olarak Paris'te, 1974'de ikinci neşrini Beyrut'ta, 1978'de üçüncü neşrini Paris'te, 1979'da dördüncü neşrini yine Paris'te yapmıştır.

Eserin Türkçe tercümesi ilk olarak Sait Mutlu tarafından yapılmış ve yazar sadece birinci cildini tamamlamıştır. 1969'da vefat eden Sait Mutlu'nun çalışmalarının devamını Salih Tuğ getirmiştir. 1996 yılında eserin ikinci cildi de Salih TUĞ tarafından tamamlanmıştır. Ancak Fransızca çeviri yapan Salih TUĞ esere eklemeler yapmış ve İrfan Yayınevi, Beyan Yayınevi tarafından İstanbul'da 1980'de basılmıştır. Tabii birçok yayınevleri de basmıştır. Muhammed Hamidullah'ın bu kitabı Hz. Peygamber'i tüm dünyaya en detaylı ve doğru bir şekilde anlatan orjinal başvuru eserlerinden birisi mahiyetindedir. Bu minvalde denebilir ki söz konusu bu eser Muhammed Hamidullah'ın da İslami ve diğer çevrelerce tanınmasını sağlamıştır.

2.1.1.1. İslam Peygamberi Kitabının Ana Hatlarıyla İncelenmesi

Muhammed Hamidullah İslamiyet'in inmesinde bir merkez seçilmesi için coğrafi, içtimai, pratik, ruhi, dil vb. sebeplerden dolayı en uygun olarak Arabistan'ın tercih-edilmesi ve Mekke'nin merkez olarak seçilmesinin öneminden bahsetmiştir. Ardından Hz. Muhammed'in yüksek bir ilahi vazifeye seçilmesinin önemini başlıklar ile açıklamıştır (Hamidullah, 2017: 35-38).

Daha sonra Hz. Muhammed'in soyunu açıklayarak Hz. İsmail'den geldiğini ve Hz. Muhammed'in 21.atası olan Adnan'dan, 18.atası Mudar, 14. atası Kinane, 11.dedesi Kureyş kabilelerinden geldiğini yazmıştır. Ardından Hz. Muhammed'in doğumunu detaylı bir şekilde açıklamıştır (Hamidullah, 2017: 45).

Hz. Peygamberin 571 de Mekke'de dünyaya geldiğini ve babasının doğmadan vefat ettiğini annesini de altı yaşında kaybettiğini ve sekiz yaşında dedesi Abdulmuttalib'in yanında kaldığı dedesinin vefatı üzerine amcası Ebu Talib'in sorumluluğu altına girdiğini anlatmaktadır.

Hz. Muhammed'in zamanla büyüüp genç bir delikanlı olduktan sonra birçok şeye yol göstericiliği özelliği dikkat çekmiştir. Özellikle Hilful-Fudül ve Ficar savaşlarındaki peygamberin liderlik ve güvenilir özelliğini belirtileri dile getirilmiştir. Hz. Peygamberin ticaretteki rolünden ve başarılarından bahis edilmiştir.

Ticaretteki etkinliği sayesinde eşi Hz. Hatice tanışmasına ve izdivacına vesile olmuştur. 25 yaşında evlenen peygamberin aile içindeki rolünden bahsedilmektedir. Muhammed Hamidullah özellikle Hz Muhammed'in peygamberlik sürecini bizlere detaylı bir şekilde aktarmıştır. Hz. Muhammed'e peygamberlik verildikten sonra vahyin tebliği ile Miraç Hadisesi'ni şöyle açıklamaktadır. "Muhammed Hamidullah "Miraç ve Mucizeler" konusunda Kur'an'ın peygamberlerin gösterdiği mucizelere değinirken, bu mucizelerin peygamberlere değil, bizzat Allah'a ait bir fiil olduğuna vurgu yapar ve mucizenin kendisinin, nedeni bize kimi zaman meçhul kalsa bile anormal bir şey olmadığını, onu şaşılacak bir şeymiş gibi gösterenin genellikle olayın önce ve sonrasında tanık olduğumuz durumlar olduğunu anlatır (Ocak, 2018: 11).

Muhammed Hamidullah peygamberin Hicretten önce kadınların faaliyetlerinden özellikle Hz. Hatice, Hz. Lübabe binti Haris, Hz. Güzeyya, Hz. Ümmü Şerik, Hz. Fatıma binti Hattab, Hz. şifa binti Abdullah, Hz.sada binti Kureyza, Hz. Ümmü Habibe ve Hz. Sevde gibi sahabelerin başarılarından bahis etmiştir. Bununla beraber zulme uğramış hanım sahabelerden Hz. Sümeyye'den bahsetmiştir.

Konunun devamında Medine'nin ilk durumundan ve peygamberimizin gelişi ile ensar, muhacir kardeşliğinden ve Medine'nin ilk İslam devleti oluşundan Mekkeli müşrikler ile olan münasebetlerde, Bedir, Uhud, Hendek, savaşlarından bunun sonucunda Müslümanların durumunda ve İslamiyet'in herkes tarafından tanınmasına ve kabul etmesine neden olduğundan bahsetmiştir (Hamidullah, 2017: 151-154).

Muhammed Hamidullah, Hz Muhammed'in sav başarılarından dolayı Medine ve Mekke'deki çalışmalarının yanı sıra Habeşliler ile olan münasebetleri, Mısır, Bizans, Herakles, İran gibi devletleri İslamiyet'e tebliğ etmiş ve Hz Muhammed'in (sav) Kisra'ya gönderdiği metnin orijinal halinden bahsetmiş ve yazmıştır. Muhammed Hamidullah Arap Yarımadasındaki İran kolonilerinden ve bunun büyük etkilerinden bahis etmiştir. Yine Arapların en önemli kabilelerinden olan Damra, Mudlic, Cuheyne ve Müzeyne Kabileleri, gibi kabileleri anlatmaktadır.

Arap elçilerden Amer bin Sümeyye'den bahis edilmiş ve bunun yanında diğer Arap kabilelerinden olan Hu-a Beni Süleyman, Taylar Beni Eseler, Keller, Düzetil Cengel şehrinde Cüzzamlar vb. kabileleri anlatmaktadır. Muhammed Hamidullah İslamiyet'in başlangıcından ortaya çıkan isyanlar ve kargaşaları ele almıştır (Hamidullah, 2017: 361).

Eserde İslam'dan önce, İslam'ın başlangıcında ve hicret sonrasında Yahudilerin konumlarına, Müslümanlarla ilişkilerine değinmiştir. Yahudilerin Hendek Savaşı'nda Mekkeli müşriklerle ittifak edip Müslümanların savaşı kaybetmelerine sebep olmuştur. Medine'deki Yahudilerin Müslümanların aleyhine yapmış olduğu bu faaliyetler sonucunda Hayber, Vadi'l-Kura, Fedek, Teyma, Makna, Cerba, Ezruh, Tayf fetih edilmiştir (Hamidullah, 2017: 460).

Muhammed Hamidullah Yahudilerin ardından Müslümanların Hristiyanlarla olan münasebetlerine değinmiş ve Kuran-ı Kerim'e göre Hz. İsa ve Hristiyanlığı detaylıca bize aktarmıştır (Hamidullah, 2017: 514).

Eserin ilk cildinin son kısmında ise diğer dinleri kısaca aktarmış, Mecusiler, Sabiiler, Putperestler, Müşrikler, Budistler, Hindular hakkında bilgilere yer vermiştir (Hamidullah, 2017: 538).

Eserinin ikinci cildinde de Hz Muhammed'in özel hayatı detaylıca anlatılmıştır. Peygamber'in eşlerini tümünü ana hatlarıyla anlatmış, bu anlatımlar çerçevesinde Arap kadınının toplumdaki yerine değinmiştir (Hamidullah, 2017: 561).

Peygamber'in İslam tebliği faaliyetlerinin yanı sıra "Kur'an", "Hadis", "Dini Eğitim-Öğretim", "Namaz", "Oruç", "Hac", "Zekât", "Manevi- Ahlaki ve Toplumsal Eğitim", "İnsanlar arasında eşitlik" gibi dini konulara değinmesinin yanı sıra İslam'ın pozitif ilimler attığı önem sebebiyle o dönemin bilimsel araştırmalarına ve görüşlerine yer vermiş, Hz Muhammed tıp konusundaki genel tutumu ile Kur'an'daki tıp ilminden bahsetmiştir.

İkinci cildin en mühim ve detaylı kısmı olan Peygamber'in İslam devlet anlayışını, askeri teşkilatını, idari yönetimini, iktisadi sistemini, adalet teşkilatını, hilafet sorunları gibi siyasi meselelerle kitabı sonlandırmıştır.

Hamidullah eseri yazma amacını, "*Ben işin başında, Resulullah'ın hayatını spesifik bir biçimde tetkik ve 'Siretu'n-N ebi' üzerinde Fransızca yeni bir kitap te'lif etme gayesini gütmüyordum; asıl hedefim, diğer çalışmalarım için eksikliklerini tamamlamak ve kendi şahsi hayatımda lüzumlu bilgileri geliştirmek olmuştur. Gerçekten de Kur'an-ı Kerim'de yer alan bir rivayette, Rasulullah'ın hayatında her bir Müslüman için izinden yürünecek 'en iyi bir örnek' bulunduğu bize ifade edilmektedir. Ben ihtisas olarak 'İslam Devletler Hukuku' (Siyer) alanında çalışmaktaydım ve bu araştırmalarım ile onun Devlet İdaresi ve Devletler Hukuku alanında bize ne gibi 'örnekler' bıraktığına dair bilgi toplamak istemiştım. Böylece elinizdeki bu kitabın ilk neşrine temel teşkil eden malzemenin hazırlanması, ömrümün kırk yılını almış oldu; bundan sonra önümde akıp giden yirmi yıl, te'lif edebildiğim bu metni her fırsatta gözden geçirmek ve geliştirmekle geçti.*" diyerek belirtmektedir (Hamidullah, 2017).

Hamidullah kendi doğasının bir neticesi olarak tüm çalışmalarını, körü körüne salt tarihi bilgiler peşinde koşarak, bunun insanların sunmak şeklinde değil de, her zaman olayların nedenleri ve bu nedenlerin meydana getirdiği neticeleri gözler önüne serebilmek adına yapmıştır. Nitekim Hamidullah hukuk ve tarih alanında araştırmalarda bulunan bir tetkikçi sıfatıyla sahip olduğu kendine has tutum ve tabiatı bağlamında akla dayanılmayan, ispat edilememiş hiçbir şeyin kabulünün kendisinden beklenilmemesini dile getirmiştir (Altınay, 2000: 270).

Müslümanların bireysel ya da sosyal hayatlarında ki davranışlarının tümünde takip edecekleri yol, yöntem ve kaidelerin, hakikatler çerçevesinde buldukları sürece aydınlanacağını savunmaktadır. Müslümanların hakikatler çerçevesinde düşünüp çalışmakla mucizeleri de inkâr etmeyeceklerini belirtmekle birlikte mucizelerin Peygambere has olduğundan bahisle bir Müslüman'ın ferdi ve gündelik hayatında, davranışlarında dayanak olarak alabileceği, kendilerinden emsal olarak istifade edilebilecek hakikatler olamayacağından, İslam Peygamberi eserinde Hz. Muhammed'in hayatını ve o dönemdeki faaliyetlerini açıklarken bu tarz özel hususları doğrudan ele almamıştır (Altınay, 2000: 272).

Genel çalışma planında, kullandığı kaynaklarda aktarılan bilgiler arasında tutarsızlık ve zıtlıklar karşılaştığında bunlar arasında tercih yapma ya da hüküm verme durumunda kalmıştır. Özellikle bir İslam hukuku tetkikçisi kimliğini kullanarak bunlardan hangisinin daha kabul edilebilir veya akla yatkın olduğu hususunda tercihler yapmıştır. (Altınay, 2000, s.271) Gerçeği ifade etmede ve açıklama hususunda bir imtiyaz ve tekeli olmadığını farkında olan Hamidullah, alelade bir insan gibi kendisinin de tabii olarak yanılabilceğini kabul etmektedir. Bu şuurla eserleri hakkında tenkitleri hoşnutlukla karşılamış, bunlara uygun düzeltmeleri ivedilikle yapmıştır. Buna örnek olarak İslam Medeniyeti (İstanbul) isimli dergide yayımlanan ' Hz. Peygamber'in Süt Kardeşleri' başlıklı makalesinde *"Benim muttali olabildiğim Türk dilinde yayınlanmış muhtelif kitap veya makale şeklindeki diğer tenkitler, bunlar kusurlu şeyler olmamakla beraber, bana öyle görünüyor ki, daha çok bazı yanlış anlamalara dayanmaktadır."* (Hamidullah, 2017) diyerek, olmuş ya da olası bazı yanlış anlaşılmalardan şikayetçi olmaktadır.

Eser, Hamidullah'ın da ifade ettiği gibi, Hz. Muhammed (sav.)'in hayatına dair bir Müslüman'ın ferdi ve içtimai yaşantısında, düşünüşünde emsal teşkil edecek pek çok konuyu muhteva etmektedir. Hz. Peygamber'in dünyaya geldiği sırada Arabistan ve çevre devletlerin durumu, Mekke'nin tebliğ vazifesi için merkez olarak seçimi, Peygamberimizin ecdadı, sırasıyla doğumu, çocukluğu, gençliği ve evliliği, vahiyle vazifelendirilmesi, bir grup Müslümanın O'nun emriyle Habeşistan'a hicreti, sonrasında boykot hadisesi, mi'rac hadisesi ve mu'cizeleri, Medine'ye hicret ve Medine'de toplumun teşkilatlandırılması, kurulan İslam devleti ve ilk anayasası, Kureyş kabileleri ile münasebetler (antlaşmalar, savaşlar), Peygamber'in farklı krallıklara ve emirliklere gönderdiği dine davet mektupları, İranlılarla, Bizanslarla, Arap kabileleriyle, Hıristiyanlarla, Yahudilerle ilişkiler, Peygamber Efendimizin özel hayatı, eğitim faaliyetleri, sahip olduğu devlet anlayışı ve pratik uygulamaları, amme ile ilgili devlet işleri ve bunların icrası, idari, askeri, adli, siyasi teşkilatlar, Peygamber'in izlediği siyasetin temel ilkeleri, dönemin sosyal yapısı, Peygamber Efendimizin irtihali, defni ve hilafet meselesine dek bütün konuları detaylarıyla başta dinin, aklın, mantığın olmak üzere İslam tarih ve kültür mirasının da ışığında ele alarak incelemiş ayrıca eseri okuyanları dikkatini çekecek şekilde pek çok konuda orijinal tespitlerde bulunmuş ve bazı müphem konuları açıklığa kavuşturmuştur (Altınay, 2000: 272).

Hamidullah, esas konuya geçmeden önce bu eserin yazılış amacını "İslam Peygamberinin Hayatını Niçin Tetkik Ediyoruz?" başlığıyla net bir şekilde belirtmiştir: *"İnsan hayatı iki büyük ayırım taşımaktadır: Maddi ve manevi. Bu iki alan arasında ayarlı bir denge meydana getirmek, böylesine muvazeneli bir hayatın yaşanan bir örneğini diğer insanlara vermek, şu fani insanlara hidayet yolunu göstermeye çalışan biri için herhalde ideal bir şey olacaktır."*

Tarihte, hayatları taklid ve takip edilmeye değer iyi bir örnek teşkil eden çok sayıda hükümdar, alim, veli ve diğer bir çok büyük şahsiyetler görülmektedir. Vefatının üzerinden on dört asır kadar bir zaman geçmiş ve bu arada, ilim inanılmaz gelişmeler kaydetmiş ve hayatımızın şart ve durumları, anlayışları bile derin değişikliklere uğramış olduğu halde günümüzde, acaba niçin Muhammed(as)'in hayatını tetkik ediyoruz. Bir Müslüman için bu sorunun cevabı basittir. Hayatta, o rehberin (Rasulullah) gösterdiği yol takip edilmezse Müslüman olunamaz." (Hamidullah, 2017).

Eserlerini yazarken Müslüman halkı ve hedef kitlesini dikkate alan Hamidullah, Hz. Peygamber'in özellikleri ve gerçekleştirmiş olduğu tebliğin büyüklüğü, getirdiği ilahi öğretisi, vahiy ve din olgusuna dair *"Henüz Peygamber'in hayat hikayesinin teferruatını (Sire) bilmeyen bir kimse için evvela şu gerçekleri göstermek faydalı olacaktır: Onun öğrettiği şeyler, bizzat kendisinin nezareti altında kaleme alınmış ve daha sonraki nesiller için tamamen itimada şayan bir şekilde muhafaza edilmiştir. Çeşitli büyük dinleri insanlara tebliğ edip anlatan diğer peygamberler arasında Muhammed(sav.), Allah'tan zaman zaman almış olduğu vahiyleri ve diğer ilahi emirleri sadece etrafındaki insanlara tebliğ etmek ve anlatmakla değil ve fakat aynı zamanda bunları kâtiplerine yazıyla tespit ettirmek ve kendisine iman edip bağlanan sahabe arasında dağıtabilmesi için bunları çoğaltmak şeklinde tedbirler almakla temayüz eder. Bu öğretilip anlatılanların muhafazası, aynı vahiy metinlerinin ibadet esnasında okunması"*

şeklinde, Müslümanların dini bir vazifesi haline getirilerek sağlanmıştır. Bu durumda ilahi menşe'li ezberlenmesi mecburiyeti doğuyordu. Bu vahiylerin, yani Kur'an'ı Kerim'in yazılı nüshalarını meydana getirecek surette ve aynı zamanda bunların baştan sona ezberlenmesi şeklindeki bu tatbikat kesilmeksizin sürdürüldü; yazıyla tespit ve ezber, bu iki usul, ilahi tebliğin vahyedildiği asıl dilde ve dosdoğru bir biçimde, diğer nesillere aktarılabilmesi için birbirlerini tamamlayacak bir biçimde devam ettirildi. Kuran-ı Kerim'in bu metni, Tevrat ve İncil'in ikisi bir arada teşkil ettiğinden daha hacimlidir. O halde, insan hayatının her alanı için bunun çok sayıda emirler ve talimatlar ihtiva etmesine şaşmamalıyız.” (Hamidullah, 2017).

“Muhammed (sav.), Allah'ın Elçisi olma şerefini inhisarında bulundurduğuna dair bir beyanda bulunmamış, aksine kendisinden evvel Allah'ın bütün milletlere benzer Resuller gönderdiğini ifade etmiştir. Âdem, Nuh, İbrahim, Musa, Davud, İsa gibi bunlardan bazılarının adlarını vermiş ve isimlerini zikretmediği daha birçoklarının gelip geçmiş bulunduğunu ifade etmiştir. Onun söylediği şey, bunların fonksiyonunun, ezeli ve ebedi gerçeğin yeniden inşası ile daha eski peygamberler tarafından insanlara tebliğ edilip öğretilmiş ve fakat Âdem ile Havva'nın soyundan gelenlerin üzücü tarihlerinde yer alan harpler ve inkılaplar sonucu bozulup kaybolmuş bütün şeylerin yeniden ihya edilip canlandırılması olduğudur. Muhammed (sav.), bizzat onun getirdiği ilahi tebliğin, kendisinden sonra Allah'ın yeni bir peygamber göndermesine ihtiyaç duymayacağı bir şekilde el değmemiş ve bozulmamış olarak kalacağına dair inanış üzerinde ısrarla durmuştur. Gerçekten de, bugün Kur'an-ı Kerim ile onun sahih hadislerini içine alan kitaplar, kendi asli dili ile aynen elimiz altında bulunmaktadır. İlahi tebliğe başlamasının ilk gününden itibaren Muhammed(sav), bütün dünyaya hitap ediyordu; kendisini hiç bir şekilde sadece bir milletle yahut her hangi bir belli asırla sınırlandırmıyordu; ırk ve sınıf farklılıklarını tanıımıyordu. İslam açısından, insanların mutlak eşitliği ve ancak gönülden gelerek yaptığı işler dolayısıyla takva bakımından bazı fertlerin üstün olabileceği, köklü bir kaidedir.” (Hamidullah, 2017).

“Mutlak kötü insan' gibi 'mutlak iyi insan', beşer topluluğunda ancak nadir istisnalardır ve ekseriyet, “vasat insan” tabakasına toplanmıştır. Muhammed (sav.), kendisini, insanlar arasındaki 'melek' tabiatlılarla sınırlandırmamıştır. Onun tebliği esas itibarıyla insanların büyük ekseriyetini teşkil eden vasat, ortalama insana hitap etmektedir. Kur'an'daki bir ayette yer alan ifadeye göre insanın peşinde koşacağı asıl şey'... Bu dünyada ve ahirette iyilik, güzellik... olmalıdır.

İnsanlık tarihinde, büyük hükümdarlar, büyük fatihler, büyük reformcular, büyük veliler vs. eksik olmamıştır; fakat ekseriya bunların her biri, kendilerine has alanlarda bir değer sahibi olmuşlardır. Bütün bu çeşitli vasıfların bir arada, tek bir insanda toplanması, işte bu Muhammed (sav.)'da görülür, sadece pek nadir bir olay değil, fakat aynı zamanda onun öğrettiklerine inanmış kimseler tarafından kendi hayatlarında da yaşanabilme imkânına sahip bir öğretim olayı teşkil eder. Bunun yönü ise, hayat olayları içinde dengelenmiştir.” (Hamidullah, 2017).

“Reformculuk vasfını belirtmek bakımından Muhammed(sav) her zaman için güçlü kuvvetli bir din olan ve kayıpları ise, gün başına düşen ortalama kazançlarıyla mukayese edildiğinde hemen hemen bir hiç tutan günümüz dünyasının ileri gelen büyük dinlerinden İslam dininin muallimi ve mübelliği olduğunu söylemek yeterlidir. Allah'ın sevgili bir kulu ve sahip kılındığı doktrinleri yaşayan, gerçekleştiren bir kimse olması vasfı bakımından görüyoruz ki, onun hayatı kusursuzluk ve tam bir masumiyet içindedir. Sosyal bir teşkilatçı olarak tam bir karışıklık ve vuruşma hali yaşayan bir ülkede o, bir hiç ile işe başlamış ve on sene içinde Irak ve Filistin'in güney bölgeleri de dâhil bütün Arap Yarımadasının tamamını kapsayan alanda üç milyon kilo metrekaleden fazla bir devlet kurma sonucuna ulaşmıştır. Muhammed (sav.) kendisini, mü'minlere tatbikini emrettiği kaidelerin üstünde asla görmemiştir. Tamamen aksine o, namaz kılmış, oruç tutmuş ve etrafındaki sahabilerine verilmesini emrettiği zekât miktarını çok aşan nisbetlerde tasaddukta bulunmuştur... O, ister harp zamanında olsun, ister sulh, düşmanlarına karşı dosdoğru ve hatta merhametli, yumuşak davranmıştır.

Öğrettiği şeylere gelince O, insan hayatının bütün görünüşleriyle ilgilenmiştir: İnanışlar, ruhi-manevi alan, ahlak, iktisat, siyaset, hülasa ister ferdi veya toplumsal, ruhi veya dünyevi olsun, her alanda kaideler getirmiştir. Bütün bunların da ötesinde, ayrıca kendi şahsında en güzel örneği de bize bırakmıştır. İşte bütün bu durumlar karşısında, hüküm vermeden önce, onun hayatını tetkik etmemiz gerekmektedir." sözleriyle Hamidullah İslam Peygamber'inin hayatını neden araştırmak gerektiğini kısa bir şekilde ortaya koymuştur (Hamidullah, 2017).

Hamidullah'ın bu eseri, siyer olma yönüyle günümüzde yazılan ilmi eserler standardındadır. Ele aldığı konularla ilgili verdiği bilgileri ilk kaynaklardan almaya gayret göstermiş ve dipnotlar halinde kitabında belirtmiştir. Başta Kur'an, hadis, olmak üzere şiir, edebiyat, toplumsal yaşam dâhil tarih ilmine katkı sağlayan her türlü kaynaktan yararlanmışır.

Son olarak eser hakkında şunu da ifade etmek gerekir ki, ülkemizde ve İslam âleminde siyere dair yazılan eserler arasında mümtaz bir yere sahiptir. Kitaptaki bahisler derli toplu, yalın bir üslupla kaleme alınmıştır. Hem Hz. Peygamber dönemi araştırmacılar hem onun hayatını örnek almak isteyen Müslümanlar için ve hem de Hz. Peygamber hayatını öğrenmek isteyen her türden insanın dikkatini çekecek, okuyucuya sağlam ve güvenilir bilgi verecek kalibrede bir eserdir. Ayrıca yazarın, daha önce de ifade ettiğimiz üzere eserini, Hz. Peygamber'in hayatını spesifik olarak tetkik ve siyer kategorisinde Fransızca yeni bir eser telif gayesi güderek yazmadığını; esas hedefinin, hususen diğer çalışmalarındaki eksik hususları tamamlamak ve şahsi hayatındaki ilmi sürecini geliştirmek olduğunu belirtmesidir.

2.1.2.Kur'an-ı Kerim Tarihi

Kur'an'ı Kerim Tarihi adlı bu eserin çevirisini yapan birçok yazar bulunmaktadır. Türkçe çevirisinde en tercih edilen çeviri Abdülaziz Hatip'e aittir. Abdülaziz Hatip tarafından "Kur'an'ı Kerim Tarihi" olarak çevirmiş ve 2003'te İstanbul'da Beyan Yayınevi öncülüğünde basılmıştır. Eser 81 sayfadan, ön söz, giriş, bölümler ve bibliyografyadan oluşmaktadır.

Bölümler: "Kur'an'ın Yazarı", "Vahiy", "Kur'an ve Hadis ve Sünnet" bağlamında tarihçesi, "Kur'an'ın ve Kitab-ı Mukaddesin Üslupları" ve bununla birlikte "Kur'an'ın İçeriği", "İsraillilere Göndermeler", kitabın en önemli kısmını barındıran "Kur'an'ın Hayat Anlayışı" ve "Kur'an'da Kadın", "Kölelik", "Kur'an'daki Veriler Çerçevesinde Hz. Muhammed'in Hayatının Özeti", "Kur'an'ın Yazıya Geçiriliş Tarihi", "Âyetlerin ve Sûrelerin Sırası" başlıklarını taşıyana ana başlıklardan oluşmaktadır.

Muhammed Hamidullah İslam âlemi için mukaddes olan Kuranı Kerimi, Kuran-ı Kerim Tarihi adlı eserinde anlatmıştır. Başta beyan yayınevi olmak üzere birçok basım evi tarafından basılmıştır. Muhammed Hamidullah yapmış olduğu araştırmalar sonucunda Kuran-ı kerimi kelime kelime ele almış ve bunu ilk olarak Fransızcadan başlayarak Almanca ve İngilizceye çevirmiştir. Fransızca olanı "Le Saint Coran" adıyla ilk kez basılmıştır.

2.1.2.1. Kur'an Kerim Tarihi Kitabının Ana Hatlarıyla İncelenmesi

Muhammed Hamidullah, bu eserini incelediğimizde kitap hakkında en önemli bilgileri giriş bölümünün de olarak başlık şeklinde madde madde olarak yazmıştır. İlk olarak kutsal kitap olan Kuran-ı Kerim'in yazarı Allah'ın vahiy edilmiş bir mesaj olduğundan, vahyin öneminden ve peygamberlere indiriliş şekline elçiliğinden söz etmektedir. Cebrail A.S. bu süreçteki konumuna değinmiştir. Hz. Peygamber sayesinde bize emanet olarak Kuran-ı Kerim ve sünnetin teorik toplum açısından yerini sayısından bahsetmiştir (Hamidullah, çev. A. Hatip, 2003: 3).

Muhammed Hamidullah, eserinde Kuran-ı Kerim'in ve Kitab-ı Mukaddesin üsluplarını anlatmıştır. Kuran-ı Kerim'in içeriğini, ana konusunu ve saf bir tevhit inancının olduğu üzerinde durmuştur. İslamiyet öncesinde İsrailoğulları'na göndermeler yaparken Zerdüştlük, Budistlik, Brahmanizm'de, Sabilerden, kıyaslar yaparak bahis etmiştir.

Ardından Kuran'ın hayat anlayışından ve Kuran ile Hadislerin hayatın üç yönünü bize öğretir; İman, İslam, İhsandır. Kuran da kasının İslam da ki yerine ve önemine bununla beraber köleliğin İslam'da yeri olmadığına değinmiştir. Kuranda ki veriler çerçevesinde Hz. Muhammed'in hayatının özetini anlatmış ve Kuranın yazıya geçiriliş tarihini yazmış bu yazımın Zeyd'in başkanlığında başladığına Hz. Ebubekir döneminde defter halinde yazıldığını Hz. Osman döneminde de çoğaltıldığını belirtmiştir (Hamidullah, çev. A. Hatip, 2003: 5-6).

Kuran-ı Kerim'in ayet ve hadislerinin sırası, yazı şekli, yazarın aldığı icazetnamenin çevirisi ve yazımından kuran harflerinin kelimelerin yerine göre değişiminden bahis etmektedir. Örnek vermek gerekirse vah sesli harfinin yazılmadığı yerlere bakarsak; 17/İsra, 7'de, (يدعو) yerine; (يدعو) kullanılmış ve bunun gibi birçok örnekler verilmiştir.

Kuran-ı Kerim'in dil bilgisinden, Kuran metninin sonraki kuşaklara ulaştırılması ve korunmasından, Varyantlar sorunundan, Nesih-Menhus meselesinden, Kuran'ın okunuş biçiminden bahsetmiştir (Hamidullah, çev. A. Hatip, 2003: 22).

Kuran'ın tekrar tekrar okunmasının gerekliliğini, terk edilmemesini, Kuran'ın ele alınan konular hakkında düşünüp tefekkür, şükür edilmesini vurgulamış ve Kuran'ın çeviri tarihini yazmıştır (Hamidullah, çev. A. Hatip, 2003: 28).

Kitabın Giriş bölümündeki bu konu başlıklarının ardından diğer kısımlarda ise Avrupa Dillerindeki Kuran çevirilerinin listesini başlıklarıyla sıralamıştır. Hamidullah Avrupa Dillerindeki Kuran çevirilerinin listesine yer vermiştir. Başlığında yer alan çeviriler şunlardır; Afrika Dili, Arap, Latin, Almamada, Almanca, Arayön, Arnavutça, Boskbohemya, Boşnakça, Boyanca, Bulgarca, Danimarka, Esperanto, Estonya, Fince, Flamanca, Fransızca, Frizin, Gala, Hırvatça, Hollandaca, İngilizce, İrlandaca, İspanyolca, İsveççe, İtalyanca, İzlanda, Kastıyla, Katalan'a, Korsika, Korel, Lalanda(Norveççe), Latince, Lavta, Lehçe(Polonyaca), Lezbürgesch, Poland, Macarca, Makedon, Malta, Montenegrin, Norveççe, Platt-deustch, Playglatte, Portekizce, Provans, Romanus (İsveççe), Romence, Rumca, Rusça, Sırpça, Slovence, Türkçe, Volapük, Welsh, Yugoslavya, vb. tüm dillerde Muhammed Hamidullah'ın çevirileri olmuştur (Hamidullah, çev. A. Hatip, 2003: 68-69).

Muhammed Hamidullah Kuran-ı Kerim adlı eserini bu şekilde tamamlamış ve sahih hadislerden destek alarak yazmıştır. Kuran'ın yanında Hadis ve Sünnetin öneminden de bahsetmiştir. Muhammed Hamdullah'ın Kuran'a dair yapmış olduğu araştırmalara ve çeviriler sayesinde birçok insan topluluğu yararlanmış ve yol gösterici bir kaynak eser olmuştur.

2.1.3.Le Saint Coran (Aziz Kuran)

(Le Saint Coran: Traduction et Commentaire de Muhammed Hamidullah avec la collaborate de M. Leturmy, Paris club Français du Liure 1959).

Hamidullah'ın Le Saint Coran adlı eseri Türkçe'ye de "Aziz Kur'an" şeklinde çevrilmiştir. Bu çeviri Ahmet Baydar editörlüğünde yapılmış, Abdülaziz Hatip ve Mahmut Kanık tarafından bu kitap tercüme edilmiş ve ilk basımı 2000 yılında İstanbul'da Beyan Yayınevi tarafından basılmıştır.

Eser'in 2. yayımı 2003'te, 3.yayımı da 2005 yılında yapılmıştır. Ayrıca 2008, 2016 ve 2017 yıllarında da diğer çeşitli yayımları yapılmıştır.

2.1.3.1.Aziz Kur'an Kitabının Ana Hatları ile incelenmesi

Muhammed Hamidullah'ın Batı Dünyası'nda Kuran ı kerim meallerinin eksikliğini görünce Avrupa dünyasına tanıtmak için birçok çeviride bulunmuş ve yaptığı bu çalışma İslam dünyasında yapılan ilk çalışmadır ve bu eserde kendine özgü bir şekilde yazmıştır. Eserinde ayetler arasında göndermeler yapmış ve dip notlarıyla zenginleştirmiş, dil ile ilgili açıklamalara yer vermiş, çeşitli karşılaştırmalar yapmış, hukuk kurallarına işaret etmiş, tarihi ve kültürel meselelere değinmiş, bilimsel açıklamalara yer vermiş, kendine has tercümelere yer vermiştir.

Muhammed Hamidullah'ın bu eserinin çevirisi Türkçe ile sadeleştirilmiş ve günümüze kadar on beş baskı yapılmıştır.

Hamidullah'ın kendisinin birçok eserinde belirttiği ve öğrencilerden nakledilene göre kendisi Arapçayı Müslümanların ana dili olarak kabul etmiş ve teşbihle müminlerin anneleri olan peygamber eşlerinin de Arapça konuşması bunun temel dayanağıydı. Hamidullah'ın dile ve önemine bu denli vurgu yapması kapsamında da bu mealde pek çok dilsel açıklamaları görmek mümkündür. Emsal olarak şu denebilir ki; Hamidullah, Aziz Kur'an'da zamirlerin kullanımı adına çok detaylı bilgiler vermiş ve bu zamirlerden "kimin, neyin" kastedildiğini şerh etmiştir (Hamidullah, 2016: 10).

2.1.4.Allah'ın Elçisi Hz. Muhammed

Allah'ın Elçisi Hz. Muhammed eserinin çevirisi, Salih Tuğ tarafından İstanbul'da 1992 yılında İrfan Yayınevi aracılığıyla 309 sayfa olarak basılmıştır. Eserin diğer bir çevirisi Ülkü Zeynep tarafından 2002 yılında İstanbul'da, Beyan Yayınevi aracılığıyla 280 sayfa olarak basılmıştır.

2.1.4.1. Allah'ın Elçisi Hz. Muhammed Kitabının Ana Hatlarıyla incelenmesi

Muhammed Hamidullah bu eserini 1974 yılında Haydarabad Şehri'nde yazmıştır. Eser on altı bölümden oluşmaktadır. Başlıca bazı bölümlerinden bahsetmek gerekirse; Hamidullah bu eserin birinci bölümünde Peygamber'in nesebi, doğumu, çocukluğu, gençliği, evliliği, aile hayatı başlıkları ile ayrıntılı bilgilere yer vermiş yani Hz. Muhammed'in Hayatı hakkında kısa bir tetkik yaparak esere başlamıştır. Hz. Muhammed'in manevi sorgulara başlamasındaki etkenler, Allah'ın son tecellisi olmasından bahsetmiştir. Eserin ikinci bölümünde "Neden yeni bir din" sorusunu muhataplarına açıklamak için Mecusilik, Brahmanizm, Budizm, Sabiilik, Yahudilik, Hristiyanlık gibi diğer dinler çerçevesinde mukayese ederek cevaplandırmıştır. Eser'in üçüncü bölümünde ise İslam'a davet ve bunun esaslarına değinmiştir.

Peygamber'in manevi olarak sorgulamalarının başlangıcı için Hira'ya çekildiği dönem, kayaların ve ağaçların önlerinden geçerken onu selamlamaları gibi olaylar olup, ilahi emri tebliğ alması için onun bu peygamberlik makamına ulaşabilmesi adına ilahi bir denemeye tabi tutulması olarak nitelendirilmiştir (Hamidullah, 2017: 18).

"Neden yeni bir din" sorusuna binaen, diğer Mecusilik, Brahmanizm, Budizm, Sabiilik, Yahudilik, Hristiyanlık gibi dinlerin değerlendirilmesi ile İslamiyet'in neden yeni ve son din olmasının gerekliliği vurgulanmıştır (Hamidullah, 2017: 20-40).

2.1.5. Quran in Every Language (Her Dilde Kur'an)

Muhammed Hamidullah bu eserini Haydarabat Şehri'nde 1936 yılında yapılmıştır. Bu eserinde Fatiha Süresi'nin öneminden ve Fatiha Süresi'nin çeşitli dillerdeki çevirilerini bir araya getirmiştir. 142 dilde çevirisi bulunmaktadır.

2.1.6.The Battlefields of The Prophet Muhammed (Hz. Muhammed'in Savaşları)

The Battlefields of The Prophet Muhammed (Hz. Muhammed'in Savaşları), "Peygamberin Savaşları ve "Savaş Meydanları" olarak çevrilen eserin çevirisi Salih Tuğ tarafından 1991 yılında İstanbul'da Yağmur Yayınevi aracılığıyla 259 sayfa olarak basılmıştır. Eser 10 bölümden oluşmaktadır. Bu eser 9 yıllık bir fasıla neticesinde oluşturulmuştur. Türkçe'ye çevirisi yapıldığında birçok düzeltmeler ve bazı değişiklikler yapılarak ikinci kez neşredilmiştir.

Salih TUĞ bu eserin çevirisini yaparken Öncelikle Hicaz Bölgesi'ne giderek eseri daha iyi anlamamıza yardımcı olmuştur. Eseri birinci cildi 1966 yılında, ikinci cildi 1969 yılında iki cilt şeklinde Türkçe'ye neşir edilmiştir.

2.1.6.1.The Battlefields of The Prophet Muhammed (Hz. Muhammed'in Savaşları) Kitabının Ana Hatlarıyla İncelenmesi

Eser aslında İslam peygamberinin tamamlatıcısıdır çünkü eserde Hz. Peygamberin hayatı, faaliyetleri ve yaşam serüveninden bahsetmektedir. Eserin birinci bölümünde Giriş ile beraber Hz. peygamberin tebliğine karşı gelen Mekke ve Taifliler anlatılmaktadır. Bunun yanında Muhacir meselesi de ele alınmıştır. Evs ve Hazrec arasındaki kan davaları kapsamında o dönem yaşanan buhranlardan bahsedilmiştir. İslâm'ın yayılmaya başlayışı ve İslâmî siyasetin temelinin atılması ele alınmıştır (Hamidullah, 1981: 38).

İkinci bölümde ise Bedir Savaşı'nı ve savaşın sonuçlarını ele alınmış, Peygamberin orduya vermiş olduğu talimatlar, stratejik hamleler yer almaktadır (Hamidullah, 1981: 55-86).

Üçüncü bölümde Uhud Savaşı'nı ve savaşın sonuçlarından, Hz. Muhammed'in yaralanması, etrafındakiler tarafından korunması, ünsiyet bilincine atıfta bulunmuştur (Hamidullah, 1981: 93-119).

Dördüncü bölümde Hendek Savaşı'nı ve Müslüman üzerindeki etkisinden, Hayber Şehri Yahudilerinin Medineli Müslümanlara ait kervanların yollarını kesmeleri, hendeklerin kazılmasından mühendislik mahareti ele alınmıştır (Hamidullah, 1981: 125-156).

Beşinci bölümde Mekke'nin fethi ve Mekkelilerin ilerleyişinden, Hz. Peygamberin tatbik ettiği stratejiler ve ordunun vaziyetlerinden bahsetmiştir (Hamidullah, 1981: 159-177).

Altıncı bölümde Huneyn ve Taif savaşlarının sonuçlarından ve siyasi meselelerden bahsedilmiştir (Hamidullah, 1981: 181-186).

Yedinci bölümde Beni Kaynuka, Ben Nadir ve Beni Kurayza Yahudilerle ve diğer Yahudilerle yapılan savaşlardan ve Medine'den Yahudilerin sürgün edilmesi anlatılmaktadır (Hamidullah, 1981: 203-225).

Sekizinci bölümde Hz. Peygamber devrinde istihbarat, askeri teşkilattan, diğer savaşlardan haber alınabilmesinden bahsedilmiştir (Hamidullah, 1981: 227-249).

Dokuzuncu bölümde Hz Muhammed sav döneminde denizlerde yapılan savaşlardan ancak çok az sefer olduğundan bahsedilmiştir (Hamidullah, 1981: 253).

Onuncu bölümde, Hz peygamber zamanında devletin askerlik teşkilatında, askeri disiplinde, ganimetlerden, savaş aletlerinden, askeri talim ve terbiye, idareden ve Hz. peygamberin tatbikatından bahsetmektedir (Hamidullah, 1981: 257-303).

Muhammed Hamidullah eserinin son kısmında neticesini şu şekilde belirterek eserini tamamlamıştır. Muhammed Hamidullah bu eserin yazılmasından önce Haydarabat'ta öğrenci iken ona şeflik yapan Ali Musa Rıza Bey ile devam eden ilişkileri neticesinde 1932 yılında ilk defa birlikte Hicaz'a giderek burada harita, krokilerin çıkarma fikrini sunmuştur. Bu fikrinden dolayı Muhammed Hamidullah şükranlarını belirtmiştir. Ancak bazı aksaklıklardan dolayı Uhud havalisinin haritasını tek yapabilmiştir. Bunlarla birlikte 1939 yılında tekrar ziyarete giden Muhammed Hamidullah Bedir, Taif gibi yerleri gezerek Bedrin haritasını çizdi. Ve Uhud'un haritasını da tekrar inceleyerek Hendeği çizmiştir. Ve ikisinin karşılaştırmasına yer vermiştir. Aynı yıl içerisinde Fransa'nın Sorbonne Üniversitesi'nde yapmış olduğu seminerde ilk defa kestirim yöntemi ile herkese göstermiştir. Bu eser yazmasında bu çizimlerin katkısı büyük olmuştur (Hamidullah, 1981: 93-119).

Muhammed Hamidullah bu topraklarda olan bağına daha çok aktarmak için tekrar tekrar gitmiştir. Uhud dağlarının etrafını gezmiş, Birket'uz-Zubeyr'e ve 'Aqul gölüne kadar gezmiştir.

Burada ona yardımcı olan bütün Medineli dostlarına teşekkürlerini iletmiştir. 1964'de tekrar Medine'ye gelmiş ve burada Hayber'i ziyaret etmiş ve buradaki dostlarına da müteşekkirmiş olmuştur.

2.1.7.İslam Tarihine Giriş

Muhammed Hamidullah bu eserini 1976 yılında Türkiye'ye geldiğinde Erzurum İslami Bilimler Fakültesi'nde anlatmış olduğu Arapça derslerinden derlenerek oluşmuştur. Eserin Türkçe'ye çevirisi Ruhi Özcan tarafından İstanbul'da Beyan Yayınevi'nde 2007'de basımı yapılmıştır.

İlk yayımında İslam Tarihi Dersleri adıyla yayınlamış ve Vecdi Akyüz tarafından düzenlemeler ve eklemeler yapılarak yeniden neşir edilmiştir. Bu eserin toplamı yirmi iki dersten oluşmaktadır. Eser her iki saate anlatılan dersin bir bölümü şeklinde yazılmıştır. Muhammed Hamidullah tarafından konulan dipnotlar bulunmamakta ancak mütercim tarafından araştırmacına dayanarak eklemeler yapılarak oluşturulmuştur.

2.1.7.1. İslam Tarihine Giriş Kitabının Ana Hatlarıyla İncelenmesi

Muhammed Hamidullah'ın bu eseri on bir bölümden oluşmaktadır. Muhammed Hamidullah bu eserin birinci bölümünün devamında Allah'ın melik isminin anlamı, mahiyeti, insanlara olan sırayetinden bahsedilmiştir (Hamidullah, 2007: 13).

İkinci bölümde; Tarih ve İslam Tarihi kavramı ve silsilesinden bahsetmiştir. Tarih kavramının yanında takvimi incelemiş, astronomiden de dem vurmıştır. Tarih kapsamında Hz. İbrahim, Nebiler ve Meliklerin tarihini, peygamberimizin ataları, Hz. İsmail'den bahsedilmiştir (Hamidullah, 2007: 17-21).

Üçüncü bölümde; Arap Yarımadasına gönderilen nebiler, Nebi ve Resul terimleri, Hz. İsmail, Tevrat, İncil, Kuran, Hz. Salih, Hz. Hud, Falid b. Sinan el Abbasi, İslam'dan önce Mekke ve Hz. İsmailoğulları, Zenzem, Mekke'nin kuruluşu, Kâbe'nin yapımı yöntemi, Mekke'de yönetimin örgütlenmesi anlatılmıştır (Hamidullah, 2007: 25-34).

Dördüncü bölümde; Hz. Muhammed'in doğumu ve Mekke'nin siyasi durumu, Nebilerin doğumu, Hz. Musa'nın doğumu, Hz. İsa'nın doğumu, Hz. Muhammed'in ve Mekke'nin siyasi yapısı, Hz. peygamberin ailesinin Mekke dini durumu ve peygamberlik son olarak konu ile ilgili sorular yer almaktadır (Hamidullah, 2007: 37-47).

Beşinci bölümde; Hz. Muhammed'in doğumu sırasında Mekke'nin dini durumu ve peygamberlik, İlk vahiy, ilk ayetler konu ile ilgili sorular yer almaktadır (Hamidullah, 2007: 51-59).

Altıncı bölümde; Hz. Muhammed'in hayatının siyasi yönü ve Mekke Devri, Peygamber Sultanlar, Hz. peygamberin Mekke de ki siyasi tavrı, konu ile ilgili sorular yer almaktadır (Hamidullah, 2007: 63-72).

Yedinci bölümde; Medine'ye hicret ve sonuçları, Müslümanların kardeşliği, Medine'nin savunulması, dünyanın ilk yazılı Anayasası, Medine İslam Devletinin örgütlenmesi gibi konuları anlatmaktadır. Konunun sonunda konu ile ilgili sorular yazmıştır (Hamidullah, 2007: 75-84).

Sekizinci bölümde; Mekke müşrikleri ve Medine Yahudileriyle ilişkiler, Medine Devleti'ni benimsenmeyenler, Hz. Peygamber devrinde İslam'ın yayılışı, Mekke devletiyle ekonomik ilişkiler, Bedir Savaşı, Beni Kaynuka ve Beni Nadir Yahudileriyle ilişkiler, Hendek Savaşı, Beni Kureyza Yahudileriyle ilişkiler, Hudeybiye Sulhu ve Mekke'nin fethi, Konu ile ilgili sorular yazmıştır (Hamidullah, 2007: 89-103).

Dokuzuncu bölümde, Hz Muhammed (sav)'in vefatı ve Hilafet meselesini, yalancı peygamberler, (Müseylime ve Ese) , Hz Peygamber'in hastalığında hilafet tartışmaları, veliahtlık ve Hz. Ali, Ensar ve Hilafet meselesini ele almıştır (Hamidullah, 2007: 105-110).

Onuncu bölümde; Hz Ebu Bekir'in halife seçilmesi ve bazı uygulamaları, Muhacirler ve Ebu Bekir'in hilafet meselesini, Hz Fatıma'nın miras talebi ve Ebu Bekir'in halifeliğini, Hz Ebubekir'in ilk uygulamaları yazmıştır (Hamidullah, 2007: 115-121).

On birinci bölümde ise Hz Ebubekir'in halifeliği ve ilk Hristiyanlıkla bir mukayese son olarak da konu ile ilgili soruları ele almıştır (Hamidullah, 2007: 123-131).

İslam'ın ilk temsilcilerinden bahsetmiştir. İslamiyet'in gelişmesinde ve ilk Müslümanların katkısı ele alınmıştır. İlk Müslümanlar İslam tarihinin her insan yaşamındaki her türlü gelişimi ele alarak tarih malzemelerini toplamış ve bilgiler aktarmışlardır. Özellikle Hz. peygamberin yaşantısına dair bize birinci elden kaynak olarak bilgiler aktarılmıştır.

Bu eseri incelediğimizde tarih ilminin Müslümanlar sayesinde güvenilir ve sahih kaynaklar ile araştırılmış ve yeni araştırma tarihi metotlara göre bilgi edinilmiştir. Hz. Muhammed sav. Döneminden itibaren İslam tarihçiliği başladı ve hızlı bir şekilde gelişti ve buna bağlı olarak tarih ilmi de zamanla gelişti ve belli bir temelle oturmuş oldu (Hamidullah, 2007: 17-21).

Muhammed Hamidullah bu eserinde Müslüman tarihçilere de yer vermiştir. Bunlar İslam tarihçilerinden 27 tanesidir. İlerleyen süreçlerde daha fazla İslam tarihçisi oluşmaktadır. Ancak şimdilik belirtilen kişiler ilk İslam Tarihçileridir. Bunlar; Akil b. Ebu Talip, Ziyada b. Ebe Şufan, Mahreme b. Nemfle, Da Eiffel b. Hantala, Ubeyd b. Şehriye el-Cürüm Ebu Kitap, el-Hatif b. Zeydi b. Civan, Zeydi b. Kıyas en-Nemrut İbnu'l-Kerra el-Ye kurt Yezit b. Bekâr b. DEÜ'm, İsa ve Yahya'nın çocukları, Alaka b. Kerim el-Kılabil, Sakar b. Ayyaş (Abbas el-Kılabil), Üre b. Zübeyir, Salih b. İ marn Amir es- Şat Vehbi b. Münebbih, Katide b. Daime, İ Bn. Şahap ez-Züht Ebe Mihnet Luti, Ş eğil b. Üre Muşa b. Ukbe, Ebu Umay Müzahir b. Said el-Hamdan Abdullah b. Abbas b. Ebe Rabia, Muhammed b. es-Saat'i el-Ket, Avan b. el-Hakemdir (Hamidullah, 2007: 17-21).

2.1.8. İmam Azam ve Eseri

Muhammed Hamdullah'ın bu eserinin çevirisi Kemal Kuşcu 2004 yılında İstanbul'da Beyan Yayınevi tarafından 92 sayfa olarak basılmıştır.

2.1.8.1. İmam Azam ve Eseri Kitabının Ana Hatları ile İncelenmesi

Muhammed Hamidullah bu eserinde, öncelikle İslam Hukuk Kitabı olan Fıkıh kitaplarının Hadis ilminden önce toplandığını dile getirmiştir. Bu konudaki tezi ve iddiasında tartışmaya açık olduğunu ve kesin olduğunu belirtmiştir. Muhammed Hamidullah bu tezine delil olarak Emevi Halifesi Ömer bin Abdülaziz döneminde hadislerin toplatılmasının Fıkıhtan sonra olduğunu belirtmiş ve savunmuştur. Bu konu hakkında Sami Önler de araştırmasına dayanarak açıklık getirmiştir. Fıkıhta Hadislerin konularına göre sınıflandırdığını belirtmiştir. (S. Önler, "Sünen Edebiyatı ve Mekhûl ed-Dımeşki'nin Sünen'i", 2013: 27).

Muhammed Hamidullah bu eserinde İmam Azam olarak adlandırılan Ebu Hanife'nin hayatına yer vermiş ve özellikle İslam hukukunun gelişmesine, ilerlemesine ve emeğinden bahis etmektedir. Bu eserinde Muhammed Hamidullah Ebu Hanife'nin doğup büyüdüğü, yaşadığı coğrafyayı ele almıştır. Bununla beraber Hanefi Mezhebi'ni daha yakından araştırmış ve incelemiştir. İslam hukukunun sistemleştirmesine ve geliştirilmesinde katkıda bulunmuştur. İmam Azam'ın İslamiyet'ten önce ve İslamiyet'ten sonra İslam hukuku arasındaki farkları incelemiş ve bu değişim gelişimleri kayıt altına alarak bizlere aktarmıştır.

Muhammed Hamidullah özellikle fıkıh mezhebinden üç sahabenin öneminden bahis etmiştir. İbn Mes'ud'un Küfe'de; İbni Ömer'in Hicaz'da; Hz Ali, Hicaz ve Küfe'de Fıkıh ilmini geliştirmişlerdir. Bu sahabelere bağlı olarak Hicaz ekolünün temsilcisi İbn Ömer'in öğrencilerinden Nafi kanalından İmam Malik'e aktarıldığını buna bağlı arakta İmam Şafi'inde İmama Malik'in öğrencisi olduğunu yine Ahmet bin Hanbeli'n de, İmam Şafi'nin öğrencisi olduğunu belirten yazar Küfe ekolü üzerinden tafsilatlı bir şekilde verilmiştir (Hamidullah, 2004: 12-15, 78-81, 107-109. paragraflar).

Bu bilgilerin yanı sıra Küfe'nin tarihi hakkında bilgilerde verilmiş ve kitaba eklenmiş olan makalelerde tekrar edilmiştir. Özellikle İslamiyet'ten önce Yemen'den gelen göçebe Yemenilerin Küfe'ye kabileler şeklinde yerleştiği hakkında bilgiler yer almaktadır. Önceden Yahudilerin sonra Hristiyanların ve İran krallarının buradaki varlığından ve hüküm sürdüğünü bu durumda Yemenilerin medeniyet ve kültür açısından birleşmelerine neden olmuştur. Hz. Peygamberin tebliği üzerine İslamiyet'i kabul etmiş ve İslam diyarı olmuşlardır (Hamidullah, 2004: 24).

Ardından İbn Mesut ilk muallim olarak gitmiş ve devamında Hz. Ali gidip yerleşmiştir. İbn Mesut döneminde Kufeliler eğitim açısından çok iyi ilerlemişti. Kufeliler, özellikle İbn Mes'ud'un eğitiminde yetişmişlerdir. İbn Mesud'un öğrencilerinden Yemenli Alkame ve Esved en-Nehaî fıkıh ilmini aktarmış, Alkame'den sonra İbrâhîm en-Nehaî çalışmaları ve bilgisiyle fıkıh dersini devam ettirmiştir. İbrahim en-Nehaî sonra ise İran asıllı Hammâd b. Ebî Süleymân devamını sürdürmüştür (Hamidullah, 2004: 24).

Ebû Hanîfe, Hammâd b. Ebî Süleymân talebesi olmuş ve yerine geçecek vekili olmuştur. Ebu Hanife bununla kalmayıp, Hicaz'a sık sık geçmiş ve araştırmalarda bulunmuş, Medine'nin en önemli fakihlerinden olan ehl-i beyt imamlarının lideri İmâm Zeyd, Muhammed Bâkır ve Ca'fer-i Sâdik gibi ilim insanlarından ilim almış, İmâm Mâlik ile karşılıklı müzakere bulunmuştur.

Muhammed Hamidullah burada özellikle dikkat çeken bir nokta olan iki İslam aliminin mütevazılık içinde birbirlerinden istifade ettikleri görülmüştür. Ebu Hanife'nin görüşlerine bakılarak amel edilen bilgilerin yüzde on beş olduğunu belirtmiştir. Muhammed Hamidullah Ebu Hanife'nin yaşamı hakkında da bilgiler vermiştir.

Hatta ticaretle uğraştığını belirtmiş bunun yansıra kelam ilmine ilgisinin çok olduğunu bahis etmektedir. Ebu Hanife çalışmalarında yanında bulunan toplam 40 öğrencisine akademi oluşturmuşlardır (Hamidullah, 2004: 32).

Muhammed Hamidullah İslam hukuku hakkında önemli bilgilerinizde bizlere beyan etmiştir. Mesela Roma hukukunun İslam hukukuna hiçbir etkisi olmadığını belirtmiş hatta bu konuda "İslam hukuku, Roma hukukunun Arapçalarımız şeklindedir." Şeklinde söylemiş ve bu iddiasını uzun uzun cevaplar ile açıklamıştır. Muhammed Hamidullah Kuran'ın haram kıldığı şeyi asla bir dış faktör ile helal gösterilmemesini belirtmiştir. Bunlar ile birlikte olan İslamiyet öncesi cahiliye toplumunun örf ve adetlerinin, Yahudi kanunlarının ve komşu ülkelerinin de İslam hukuku ile etkileşim içinde olması kaçınılmaz bir durumdur. İslam hukuku fetih ettiği ülkelerde etkisini bırakmıştır Roma hukukunun etkisi yoktu. Çünkü Roma Hukuku bu kadar gelişmemiş ve tercüme edilmemiştir. Sonuç olarak İslam hukuku uzun bir medeniyete sahip olan Roma hukuku ile yarışacak hale gelmiştir (Hamidullah, 2004: 50-65).

Muhammed Hamidullah bu tezini delilendirmek üzere Justinyenin eserlerinin ilk fıkıh kitabı olan Mâlik'in Muvatta'ı ve Şeybani'nin eserlerinden bilgi ev hacim bakımından çok ileri olmadığını belirtmiştir. Hatta Jüstinyen'in kanunlarının hepsi Latince olup ve üstelik Roma vatandaşlarının çok azı Latin Dili konuşuyordu. Muhammed Hamidullah edindiği bilgilere göre İlk fıkıh mezhepleri genel olarak Romalıların bulunmadığı Hicaz ve Irak'ta ortaya çıkmış ve olgunlaşmıştır.

Bu konuda Muhammed Hamidullah'ın İlk fıkıh kitaplarının İslam hukuku ile Roma hukukuna benzeyip benzemedikleri konusunda detaylı ve kesin kaynaklar ile araştırma yaptığını belirtmiştir. Özellikle bu eserde İslam hukukuna yer vermiş ve Roma hukuku ile kıyaslama yaparak özel araştırmalarda bulunmuştur (Hamidullah, 2004: 65-90).

2.1.9.Six Originaux Des Letters Du Prohete Du (Hz. Peygamberin Altı Orjinal Diplomatik Mektubu)

Muhammed Hamidullah bu eseri 1985 de yılında Paris'te yazmıştır. Eserin çevirisi Mehmet Yazgan tarafından, İstanbul'da 2013 yılında Beyan Yayınları tarafından 204 sayfa olarak basılmıştır. Eser giriş dokuz bölümden sonuç ve kaynakçadan oluşmaktadır.

2.1.9.1.Six Originaux Des Letters Du Prohete Du (Hz. Peygamberin Altı Orjinal Diplomatik Mektubu) Kitabının Ana Hatlarıyla İncelenmesi

Muhammed Hamidullah bu eserde Peygamberimizin İslamiyet'i yaymak için birçok devlet başkanına mektup göndererek İslam'a tebliğ etmesini anlatmıştır. İlk kısımda bölümde Muhammed Hamidullah'ın mektuplarını orijinallikinden, Arap yazısının tarihçiliğinden bahsetmektedir (Hamidullah, 2013: 11).

İkinci kısımda “mektuplaşma şartları” başlığı altında İslam'a tebliğ edilen devlet liderlerinin İslamiyet'e dair görüş ve fikirleri yer almaktadır. Bununla beraber Hz peygamberin mektuplaşma sürecinde kimleri elçi olarak gönderdiği de yer almaktadır (Hamidullah, 2013: 23).

Üçüncü kısımda ise “Olayların bir takvim ve tarihe bağlanması” başlığı kapsamında İslamiyet'ten önce Mekke halkının hem güneşe hem aya göre kullandıkları takvimleri üç yılda bir zaman farklılığını dile getirmiştir. Buna bağlı olarak Hz Ömer Dönemi'nde hicri takvime geçiş konusu ele alınmıştır. Bunun yanında mektupların orijinallikini ve mektupların günümüze kadar nasıl geldiği kimlerin elinden geçtiği nerelerde bulunduğu dair tespitler elde edilmiştir. Hz peygamberin mührü ile Arap harflerinin yazılardaki bazı hatalarında tespit edildiği görülmüştür (Hamidullah, 2013: 67).

Dördüncü kısımda Hz Muhammed'in Mısır mukavkasına elçisi Cüceye bin Mina ile mektup göndermiştir. Bu mektup gönderilen ilk mektuplara arasında yer almaktadır. Bölümün sonunda İstanbul Topkapı Sarayı müzesi muvakkas emanetler bölümünde bulunduğu bilgisi verilmektedir (Hamidullah, 2013: 85-93).

Beşinci kısımda ise Hz. Muhammed'in el Ahsa valisi EL-Munzire gönderdiği mektup incelenmiştir. Muhammed Hamidullah Hz Osman Semerkant'taki el yazısı ile Kur'anı Kerim yazısı ile karşılaştırma yapılarak mektupların orijinallikini tespit edilmeye çalışılmıştır (Hamidullah, 2013: 101).

Altıncı bölüm Hz Muhammed'in Habeş Kralı Necaşi'ye gönderdiği mektup ele alınmıştır. Bu Mektubun Şam'daki bir kişide olduğu ve ona ulaşmanın yollarını anlatmaktadır (Hamidullah, 2013: 125).

Yedinci bölümde Hz Muhammed(sav) Bizans İmparatoru Heraklius gönderdiği mektup anlatılmıştır. Bu mektubun paleografik incelemesinde bulunmuştur ve mektubun ortaya çıkışı hakkında bilgileri yer almaktadır (Hamidullah, 2013: 145).

Sekizinci bölümde Hz Muhammed'in Kisra'ya gönderdiği mektubu incelemektedir. Mektubun ne zaman mesajlaştığına ve vesikanın dolaştığı yerler hakkında bilgiler vermektedir. Bunun yanında bu mektup günümüzde Şam'daki Kuvvetli ailesindedir (Hamidullah, 2013: 168-169).

Dokuzuncu bölümde Hz Muhammed'in Umman Malikinden Ceyfer ve Abd'e gönderilen bu mektupların orjinal olma hususları ele alınmıştır. Bu mektubun diğer mektuplardan farkı kamış veya bambu bir kalemle yazılmış olmasıdır. Bununla beraber yine mektubun tarihesi orijinalliği ve özelliği hakkında bilgiler verilmektedir. Muhammed Hamidullah bu eserin sonunda mektupların orijinalliğine dair söylenen eleştirileri cevaplamış ve kanıtlamıştır (Hamidullah, 2013: 180).

2.1.10.İslam Devlet İdaresi

Muhammed Hamdullah'ın bu eseri 1941'de yazmıştır. Hamdi Aktaş tarafından İstanbul'da 2017 yılında Beyan, Yayınevi tarafından basılmıştır. Eser 25 bölüm ve çeşitli alt başlıklardan oluşmaktadır. Hamidullah, İslam devlet idaresini eserinin yazılmasından önce eserde bahsi geçen yerleri görmüş detaylıca araştırmalar yapmış ve edindiği bilgileri eserler vasıtası ile aktarmıştır.

2.1.10.1.İslam Devlet İdaresi Kitabının Ana Hatlarıyla İncelenmesi

Muhammed Hamidullah bu eserinde İslamiyet öncesi Arapların siyasi hayatını ele almıştır. İslam öncesi Arabistan Yarımadası'nda seçimler daha orda bulunan kabileler tarafından kendilerini yönetecek kişinin en bilir, en ehil, en güçlü olanı gördükleri kimseler arasından seçerlerdi. Seçim sonrası yönetici olan kimse yönetme yetkisini ömrünün sonuna kadar devam ederdi. Fakat yönetici öldükten sonra ailesinden hiç kimseye miras bırakmazdı. Bütün yetkisi sona ererdi (Hamidullah, 2007: 11-36).

İslam öncesi Mekke'nin siyasi yapısı kendine ait bir yapıya sahiptir. Mekke'nin siyasi yapısında farklı görevlere sahip on bakanlık bulunmaktadır. Bu bakanların hepsi farklı kendine ait özgün siyasi bir yapıya sahiptir.

Bu bakanlıkların her birisi farklı farklı kabilelerden gelmekteydi bu yüzden hiçbir kabile başka bir kabileye üstünlük göstermemiştir. Bu durum aslında İslamiyet'ten önce Mekke'nin yönetiminin oligarşik olduğunu bize göstermektedir (Hamidullah, 2007: 36).

Muhammed Hamidullah'ın İslam'dan önce Medine'nin siyasi yapısı daha çok devlete benzer ancak herhangi bir siyasi rejim söz konusu değildi. Medine'de kabile savaşları çok fazla olduğundan yorulmuş ve yıpranmış bir şehirdir. Bu yıpranmaya neden olan diğer bir kabile ise Yahudiler olmuştur. Yahudiler, Medine'ye uzun yıllar sonra gelen ve bir de dışarıdan gelen bir topluluktur. Devlet yönetimi siyasi kimliği tam olarak kazanamamış ve Yahudilerin çıkarmış oldukları ayrımcı hareketlerden dolayı ikinci sınıf muamelesi görülmekteydi, Çünkü Yahudiler işleri düştüğü zaman bir kableden başka bir kabileye geçmektedirler (Hamidullah, 2007: 239).

İslamiyet'in kabulü ile Arap Yarımadası'nın siyasi kimliği değişmiştir. İslam'ın en büyük lideri Hz. Muhammed (s.a.v.) olmuştur. Muhammed Hamidullah özellikle İslamiyet'ten sonra bir devlet başkanı olarak Hz Muhammed'in siyasi yönünü ve yöntemini ele almıştır. Hz. Muhammed'in Mekke'deki siyasi tavrı ile Medine'deki tavrı ile karşılaştırma yaparak almıştır. Muhammed Hamidullah tarihinin ilk anayasası hakkında bilgi verip İslam Devleti ve özelliklerinden bahsetmiştir (Hamidullah, 2007: 250).

Hız. Peygamber'den sonra yönetimden sorumlu olan halifelerin en önemli merkezi camilerdir. Burada devlet yönetimi konusunda toplantılar yapıyorlar, halkın sorunlarını burada dinliyorlar ve ordu ile ilgili askeri talimatları burada yaparak sevk ederlerdi. Bununla beraber Hız. peygamberin kurmuş olduğu siyasi düzen de idari kurumlar içerisindeki yönetici ve yönetilenleri en üst derecelerdeki yerlere yerleştirmiştir. Bunun en somut örneği bölgenin siyasi temsilcisi aynı zamanda o bölgenin imamıydı günün beş vaktinde halka namaz kıldırır ancak bu durumda halkta cemaatle namaz kılmakla yükümlüydü bu da bizlere şu sonucu verir. Hız. peygamberden devam eden bu düzenli ve demokratik sistem sayesinde namaz vakitlerinde halkın en üst idari birime ulaşma imkânını ve kolaylığını göstermektedir (Hamidullah, 2007: 15).

Muhammed Hamidullah, Hz. Peygamberin devlet yönetiminde yasamanın bağımsızlığı ve İslam hukukunun önemine göre belirleyen bir sistem hazırlamıştır ve Hz. Peygamber İslamiyet'ten önce hiçbir hukukun bir bilim olacak yetkinliğinin olmadığını belirtmiştir. İncelediğimizde Roma, Çin, Hint ve Babil'in önemli hukuk kuralları vardı ama hiçbiri İslamiyet kadar adaletli ve sistemli değildi çünkü İslam hukuku sadece bir alanda değil kolektif bir şekilde konuları ele almıştır. Bununla beraber hukuk kanunları halkı dikkate alarak hazırlanıyordu ama İslamiyet'e göre halkın ihtiyacına göre ve İslam'a uygunluğu dikkate alınarak oluşturulurdu ve bu sayede temellendirilmiş bir hukuk kanunları oluşmakta ve diğer ülkeler tarafından örnek alınmıyordu. Bu bilgiye dayanarak Muhammed Hamidullah'ın elinde olan İmam Şafii'Usul ü-l fıkıh' adlı eserinin içeriği kanunların belirlenme metodu oluşturmuştur. İmam Şafii'nin bu eseri Risale olarak belirtilmiştir. Bu eserde hukukun ortaya çıkışı, hukukun kaynakları ve hukukun gerekliliğini anlatmaktadır. Bundan dolayı İmam Şafii hukuk ilminin kökeninde ilim dallarının olduğunu savunmaktadır (Hamidullah, 2007: 94).

Muhammed Hamidullah İmam Şafii'nin İslam hukukunun öneminin üzerinde durmuştur bu konu da uluslararası hukukun kurallarının da ilk Müslümanlar tarafından ortaya çıktığını belirtmektedir. Şunu da belirtmiştir. İslamiyet öncesinde devletlerarası ilişkiler vardı fakat yazılı bir hukuk programının olmadığını savunur (Hamidullah, 2007: 94).

Muhammed Hamidullah bu konuda kadim bir medeniyet olan eski Yunan'da site devletleri arasında belli kanunlar vardı ancak bu sadece kendi site devletlerine özgüydü bunun haricinde diğer devletler ile arasında hiçbir şekilde kanun söz konusu değildi. Kanunları daha çok dine dayalı hükümlerdi hatta Atina site devletleri kendi aralarında savaştıklarında birbirlerini öldürmelerine rağmen asla ibadet ettikleri mabetlere karışmazlardı. Ancak bunun dışında savaştığı devletlerde bu gibi kaide ve kanunları hiçe sayarak yok etmişlerdi (Hamidullah, 2007: 58).

İslam hukukunun idaresine göre kanunlar konusunda uluslararası ilişkilerde de etkilidir. Savaş yapılan yerde asla dinlerine, ibadetlerine ait yerler yağmalanmaz bilakis kanunlar ile korunur, restore edilirdi.

Hz. Peygamberden süregelen İslam idaresi çoğu topluma örnek olmuş ve günümüz yönetim şekline kadar devam etmiş ve etkilemiştir (Hamidullah, 2007: 58).

2.1.11.İslam Müesseselerine Giriş

Muhammed Hamidullah'ın bu eserinin çevirisi, İhsan Süreyya Sırma tarafından 2007 yılında İstanbul'da, Beyan Yayınevi tarafından 135 sayfa olarak basılmıştır. Muhammed Hamidullah'ın bu eseri 1974-1975 yılları arasında İslami İlimler Fakültesi'nde, İslam Müesseseleri Tarihi adlı dersinde vermiş olduğu bilgileri sistematik ve düzgün bir şekilde ele alınan bir eserdir Bu eserin tercümesini İhsan Süreyya Sırma yapmıştır. Ardından bu eseri çoğaltarak öğrencilerine dağıtmıştır. Bu eser on yedi bölümden oluşmaktadır.

2.1.11.1.İslam Müesseselerine Giriş Ana Hatlarıyla İncelenmesi

Muhammed Hamidullah dilden başlayarak cami, Kâbe, hac, hilafet, vergi ve birçok İslam müesseseleri hakkında bilgiler vermiştir. İslam müesseselerinin öneminden ve tarihinden bahis ederek anlatmıştır. Muhammed Hamidullah her eserinde olduğu gibi bu eserinde de İslam tarihine bağlı olarak önemli araştırmalarda bulunarak bizlere aktarmıştır.

2.1.12.Vesaiku's- Siyasiyye

Muhammed Hamidullah'ın bu eseri 1941'de yazmıştır. Hamdi Aktaş tarafından 2017 yılında İstanbul'da, Beyan Yayınevi tarafından basılmıştır. Muhammed Hamidullah'ın bu eseri üç kısımdan oluşmaktadır.

2.1.12.1.Vesaiku's- Siyasiyye Kitabının Ana Hatlarıyla İncelenmesi

Eserin birinci kısmında Medine'ye hicretten önceki dönemin siyasi-idari belgeleri başlığı altında birinci bölüm, Habeşistan muhacirleri, Dariler ve Kureyş boykotunu, Habeşistan muhacirlerini, Darilere İkta belgesi bahis etmektedir. İkinci bölümde, Akabe biatları, Hicret hazırlığı, Medinelilerden bahsetmiştir (Hamidullah, 2017: 32-40).

Muhammed Hamidullah İkinci kısımda Medine'ye hicretten sonraki dönemin siyasi, idari belgeleri, başlığı altında birinci bölüm, Medine Anayasası, ülke sınırları ve nüfus sayımı, İkinci bölümde Mekke ve Kureyş, Kureyş-Medine İlişkileri,

Hendek Savaşı, Hudeybiye Antlaşması, Mekkenin Fethi, İstihbarat faaliyetleri ele alınmıştır. Üçüncü bölümde Yahudiler, Teyma ve Uraydoğulları Yahudileri yer almaktadır.

Dördüncü bölümde, Bizans Devleti ve Bizans'a bağlı devletler, Habeşistan, Suriye, Sasaniler, Bizans korumasındaki Arap kabileleri (Lahm Dariler, Beliler ve ötekiler) Mısır yer almaktadır. Beşinci bölümde Faris Devleti ve buna bağlı bölgeler Kısra ve Valileri Bahreyn, Yemame, Umman, Necran, Yemen, Hadramevt Bölgeleri yer almaktadır. Altıncı bölümde Arap kabileleri Cüheyne, Damra ve öteki, Eşca ve Muzeyne Eslem, Huza, Cuzam, Kuda ve öteki kabileler ve Kelb, Tay, Esed, Müseylime el Kezzab, Süleyman kabilesi yer almaktadır. Yedinci bölümde öteki kabileler, el-Ezrak el Gassani Ukayl bin Kab, Numeyr, Buka oğulları Ebu Berra, Amr bin tufeyl, Suheyil bin amr, Abu Rafi, Adda bin Halid, Hevazin kabilesi, İkta, Fidyе, Azat belgeleri sekizinci bölümde, Ridde ve yalancı peygamberler olayları, Dokuzuncu Bölümde Veda Hutbesi, hutbeye eklemeler, Onuncu bölüm ve son bölümde Hz Muhammed'i(sav) hastalığı ve gelişen olaylar, son hutbe yer almaktadır (Hamidullah, 2017: 42-230).

Üçüncü kısımda ekler, Yahudi, Hristiyan ve Mecusiler, Sözde Ahitnameler, Muaz bin Cebel'e Taziye Mektubu, Zakkan Oğullarına ve belirsiz bir muhataba mektup ve valilere mektup yer almıştır (Hamidullah, 2017: 230-488).

2.1.13.Sahifah Hamam Bin Munabbih (Muhtasar Hadis Tarihi)

Muhammed Hamidullah'ın bu eserinin çevirisi Kemal Kuşcu ve Sadi Mesut Karaşahan tarafından 2007 yılında İstanbul'da, Beyan Yayınevi tarafından 208 sayfa olarak basılmıştır. Muhammed Hamidullah, bu eseri 1961 yılında Hayrabad'da yazmıştır.

2.1.13.1.Sahifah Hamam Bin Munabbih (Muhtasar Hadis Tarihi) Kitabın Ana Hatlarıyla İncelenmesi

Bu eserin iki ayrı çevirisi daha vardır. Bu eserin çevirisi Arapçadan önce Fransızca, Fransızca'dan sonra İngilizce, İngilizceden sonra Türkçeye çevrilmiştir. Eseri dilimize Kemal Kuşcu kazandırmıştır. Kuşcu eseri, 1967 yılında "Muhtasar Hadis Tarihi ve Sahife-i Hemam Bin Münebbih" adıyla Türk literatürüne kazandırmıştır. Eser ayrıca Talat Koçyiğit, Bünyamin Erol ve M. Ragıp İmamoğlu tarafından da Türkçeye çevrilmiştir. Eserin ilk bölümünde hadis ilmine ve tarihine dair bilgiler verilmiştir. Bu bölümde Hamidullah, Hadislerin toplanması ve korunmasına dair geniş malumatlar vermiştir. Bu durumu alt başlık halinde tartışan Hamidullah; Arapların ümmi oluşuna, İslam'ın ortaya çıkışından sonra Arap kültüründe eğitimin öneminin artması, Hz. Peygamberin eğitim politikası, İslam peygamberi hayattayken hadislerin toplanmasında düşünülmüş tedbirleri gibi konuları detaylıca ele alır. Yazar bu kısımda temel olarak hadislerin Hz. Peygamber'in zamanında yazılıp yazılmadığı tartışmalarına cevap vermek istemiştir. Peygamber Efendimiz zamanında hadislerin Kur'an lafzıyla karışmasını önlemek amaçlı hadis yazımının yasaklandığına dair rivayetler vardır. Ancak yaygın kanaatin aksine Hemam "es-Sahifetu's Sadika" eserini peygamberimiz hayattayken yazmıştır. Bu minvalde Hamidullah'ın büyük bir gayretle neşrettiği Hemam'ın hadisleri modern hadis literatürü için devrim niteliğindedir. Çünkü Hamidullah öncesinde bazı oryantalist yazarlar hadis ilmine dair pek çok yanlış bilgiyi ısrarla literatüre dâhil etmeye çalışmışlardır.

Yazarın da kitabında zaman zaman belirttiği gibi efendimizin hadisleri yazmaya yönelik ifadeleri ve icraatları rivayet olunmuştur. Efendimizin Arap Yarımadası'na gelişi ile düzensiz bir eğitim sistemine sahip olan ümmi Araplar, eğitimde ciddi düzenlemelere gitmişlerdir. Bu süreç eserin ilk bölümünde hadis literatürü çerçevesinde tasvir edilmiştir (Şahin, 2016: 1-2).

Kitabın çoğunluğunu ilk bölüm oluştursa da esas kısmı teşkil eden bölüm Hemam İbn Münebbih'in *Sahifesi*'nin olduğu kısımdır. Burada yazar hadis kitaplarının en eskilerinden Sahife-i Hemam İbn Münebbih'in rivayet zincirini vererek sırasıyla hadisleri zikreder. Sahife'nin Rıfat Fevz'i Muttalib'in yayınladığı hali ile 139 hadis bulursa da Hamidullah'ın yayınında 138 hadis bulunmaktadır. İncelediğimiz Beyan Yayınları baskısında ilk olarak hadislerin Arapçalarına yer verilmiş akabinde Türkçe tercüme yer almıştır. Tercüme dipnotlarla anlaşılır bir şekilde şerh edilmiş, hadisten en iyi şekilde istifade edilebilmesi amaçlanmıştır (Şahin, 2016: 3).

Kitabın son kısmında "Sahih Buhari'nin Fransızca Çevirisi Dolayısıyla" başlığıyla Abdullah Aydın'ın Hamidullah'tan çevirdiği ilave bir bölüm bulunmaktadır. Hamidullah burada Buhari'nin eserini incelemiş, Sahih'i Buhari'nin konusunu ve metodunu analiz etmiştir. Sahih-i Buhari'ye yapılan Fransızca tercüme ve bu tercüme yapan tercümanlar üzerine mülhazalar yazmıştır. Kitapta Hz. Muhammed'in eğitime verdiği önemle beraber eğitim politikası ele alınmıştır (Şahin, 2016: 4).

Bunun yanında yazıya verdiği önemle beraber ilk yazılı vesikalar İslamiyet'in kabulü ile okuma yazma bilen kişi sayısının artması ile yazı medeniyetine doğru geliştiğini göstermektedir. İslamiyet'in kabulü ile ortaya çıkan yazı medeniyeti birçok bilgi ve önemli olayları kaleme almışlardır. Bunların en önemlisi ise Hadislerin yazılması olmuştur (Hamidullah, 2007: 28).

Muhammed Hamidullah bu eserinde ilk yazılı hadis sahifeleri olan Hemmam b. Münebbih'in sahifesi üzerine çalışmıştır. Bu sahifelerden 138 hadise Arapçaya çevrilmiştir. Hadislerin sahihliği üzerine çalışmış ve birçok detaylı araştırmaların ardından eserini toparlamıştır. Çünkü sahabe içerisinde en fazla hadis rivayet eden kişi Ebu Hureyre'nin en önemli öğrencilerindedir. Hemam'ın naklettiği Ahmet bin Hanbel'in müsnedinden Kutub-u Sitte ve diğer hadis kitapları yer almaktadır (Hamidullah, 2007: 92).

2.1.14.İslam Fıkhı ve Roma Hukuku

Muhammed Hamidullah -Bouspuct G.H., Prof. Nallina C.A - Bu kitabın çevirisi, Kemal Kuşçu tarafından yapılmıştır. Eser 1964 yılında Yağmur Yayınevi tarafından 69 sayfa olarak basılmıştır.

2.1.14.1.İslam Fıkhı ve Roma Hukuku Kitabının Ana Hatlarıyla İncelenmesi

Muhammed Hamidullah bu kitapta Roma hukuku ve İslam hukuku hakkında bilgiler vermiştir. Roma hukukunun İslam hukukunun üzerine etkisi olup olmadığını araştırmak için C. H. Nallion'a (İtalya) ait üç makaleden meydana gelmektedir. Muhammed Hamidullah diğer ilim dallarında bilgisi olduğu gibi hukuk ilminde de kendini geliştirmiş ve araştırmalar yapmıştır. Muhammed Hamidullah'ın hayatına baktığımızda yüksek lisans ve doktorasını da hukuk alanında olmaktadır. Muhammed Hamidullah kitabına başlarken şöyle bir giriş yapmıştır; batıların bu konudaki "İslâm hukuku, Roma hukukunun Arapçalaşmış şeklidir" iddiasını dile getirir ve bu yöndeki iddialara uzun cevaplar sarf eder. İslâm hukuku üzerine Roma hukukunun etkisinin olması veya olmamasının onun değerini azaltıp artırmayacağını söyleyen yazar, Kur'an ve sünnetin haram kıldığı yasakları, herhangi bir dış faktörün helal hale getirmediğine veya yeni haramlar vaz' etmediğine dikkat çeker (Danışman, 1955: 75-78).

İslâm hukukunun, başta cahiliye örf ve adetleri olmak üzere Yahudi kanunları ve ticaret yapılan komşu ülkelerin kanunlarıyla etkileşim içinde olması kaçınılmazdır. Ancak fethedilen veya temas halinde olunan topraklarda sadece Roma hukuku uygulanmıyordu. Üstelik Roma

hukuku tercüme edilmiş değildi. İslâm hukuku, muhteva açısından Roma hukukundan oldukça farklı önceliklere sahipti. İslam literatüründe hukuk alanında başka dillerden Arapçalarımız bir terim bulunmuyordu.

Roma hukuku da diğer toplumlarla olan ilişkiler sayesinde güncellenmekteydi. Kısaca temas edilen farklı faktörlerin etkisiyle bir asırlık İslâm hukuku, bin yıllık bir maziye sahip Roma hukuku ile boy ölçüşebilecek seviyeye yükselmiştir. Hatta Roma hukukunun zirvesini teşkil eden Justinyen'in eserleri, ilk fıkıh eserleri olan Mâlik'in Muvatta'ı ve Şeybani'nin kitaplarından hacim ve çeşitlilik bakımından çok ileride değildiler. Üstelik Jüstinyen'in kanunları Latince olup, Müslümanların iletişim kurdukları Roma vatandaşlarının çok azı bu dili konuşuyordu. İlk fıkıh mezhepleri Romalılara ait olmayan bölgelerde -Hicaz ve Irak'ta- doğmuş ve olgunlaşmıştır (Kuşçu, 1964: 69).

İlk fıkıh kitaplarının veya düzenlemelerinin Roma hukukuna benzeyip benzemedikleri konusunda özel araştırma yaptığını belirten Hamidullah, hakkında müstakil bir makalede yayınladığı bu konudaki cevaplarını 12 maddede özetlemeye çalışmış, nihayetinde Roma hukukunun İslâm hukuku üzerindeki etkisinin en fazla yüzde bir oranında olduğunu söylemişti. Hukuk sistemlerinin de diğer beşer kanun ve müesseseleri gibi kendisinden evvel gelenlerin etkisinde kaldıkları ve muasırlarının da tesirleri altında kalmış olmaları tabii bir hadisedir. Eğer İslam hukuku da Roma hukukunun yahut kendisinden evvel gelmiş olan başka bir hukuk sisteminin şu veya bu şekilde herhangi bir derecede tesiri altında kalmış ise bunda rastlanacak bir şey yoktur. Fakat böyle bir tesirin varlığı ve şümulü uzun ve dikkatli araştırmalar sonunda söylenebilir. O halde bile netice bir ihtimalden başka bir şey olamaz. Zira bir hukuk sistemi ancak binlerce faktörün tesiri altında asırlar boyunca inkişaf eder. Buna yardım eden mühim bir kısmının ilmi iffetlerinde şüphe olmayan hukukçuların yabancı bir kaynaklardan kopya edildiğine dair hiçbir vesika bırakmamış olduklarını gördüğümüz zaman müşkilat artar. Meğerki bu kopya nispeten ikinci derecede olan hususlar için bir memleketin adetlerinden alınmış olsun (Kuşçu, 1964: 69).

Muhammed Hamidullah, İslam hukukunun kendine has bir hukuk olduğunu iddia etmiştir. Bunun yanında İslam hukukunun temelinde Kuran-i kerim ve sünnet olduğunu belirtmektedir.

Muhammed Hamidullah Roma hukukunun din, ibadet, inançla ilgili bir kanun olmadığını belirtmiş ancak İslam hukukunda bu kavramların temelinde yer aldığını belirtmiş hatta Roma hukukunda kanunların şahıslar ve eşyalar ve kazalar şeklinde ayrıldıkları, İslam hukukunda ibadet, ukubat, muamelat şeklinde ayrıldıklarını belirtmiş ve farklılıklarından bahis etmiştir (Kuşçu, 1964: 69).

2.1.15.İslam'ın Doğuşu

Muhammed Hamidullah'ın bu eseri, Murat Çiftkaya 2010 yılında, İstanbul'da, Beyan Yayinevi tarafından 350 sayfa olarak basılmıştır. Muhammed Hamidullah'ın bu eseri 1980 yılında Bahavalpur İslam Üniversitesi'nde vermiş olduğu on iki konferans yer almaktadır. Muhammed Hamidullah'ın vermiş olduğu bu konferanstaki bilgiler kayıt altına alınmış ve yazıya geçirilmiştir.

2.1.15.1.İslam'ın Doğuşu Kitabının Ana Hatlarıyla İncelenmesi

Konferanstaki konulara baktığımızda, Kuran Tarihi, İslam Tarihi, Fıkıh ve İctihat, Siyer Tarihi, Milletlerarası Hukuk, Savaşlar ve Politikalar, İdare ve Devlet, Eğitim Sistemi, Yargı, Savunma, İslam tebliği gibi konulara yer vermiştir. Bahavalpur konferansında alınan bu bilgiler İslam Araştırmaları Enstitüsü tarafından okunup onaylandıktan sonra 1985 yılında basılmıştır (Hamidullah, 2010: 13-306).

2.2. Muhammed Hamidullah'ın İngilizceye Çevrilmiş Eserleri

- İngilizce olarak yayımlanmış eserleri şunlardır:²
- "Islam's Solution of the Basic Economic Problems – the Position of Labour", (1936), (İslam'ın Temel Ekonomik Sorunları Çözümü)³.
- "The Prophet's establishing a state and his succession", (Hz. Peygamberin Devlet davranışında "mülkiyet" (1986)⁴.
- "Islamic Insurance" (1946), (İslami Sigorta) (1946)⁵.
- "Interest-Free Co-operative Lending Societies" (Faizsiz Borç Verme) (1948-49)⁶.
- "Political significance of zakah" (Zekâtın Siyasi Önemi) 1950⁷.
- "Islam and Communism – A Study in Comparative Thought" (İslam ve Komünizm-Karşılaştırmalı Bir Çalışma) (1950)⁸.
- "Haidarabad's Contribution to Islamic Economic Thought, " (Haydarabat'ın İslami Ekonomik Düşünceye Katkısı) (1955)⁹.
- "A Suggestion for an Interest-free Islamic Fund", (Faizsiz Bir İslami Fon İçin Öneri), (1955)¹⁰.
- "Budgeting and Taxation in the Time of Holy Prophet" (Hz. Peygamber Döneminde Bütçeleme ve Vergilendirme), (1955)¹¹.
- "The Economic System of Islam" (İslam'ın Ekonomik Sistemi) (1957)¹².
- "Revenue and calendar" in Emergence of Islam (İslam'ın Doğuşunda "Gelir ve Takvim), (1985)¹³.
- "Financial Administration" in The Prophet's Establishing a State and His Successions (Peygamberin Devlet Kurmasında "Mali Yönetim" ve Başarıları), (1986)¹⁴.
- Review on Public Finance (Kamu Maliyesi Üzerine İnceleme), (1948)¹⁵.
- Review on Homo Eonomus Islamicus by J. Hans (Homo Eonomus Islamicus Üzerine Bir İnceleme, J. Hans) (1955)¹⁶.

² Islahi, Abdul Azim, "Muhammad Hamidullah and His Pioneering Works on Islamic Economics", Islamic Economics, 2014, s. 19-23.

³ Muhammad Hamidullah, "Islam's Solution of the Basic Economic Problems–the Position of Labour." Islamic Culture 10.2 (1936): 213-33.

⁴ Muhammad Hamidullah, *The Prophet's establishing a state and his succession*. Adam Publishers, 2006.

⁵ Muhammad Hamidullah "Islamic Insurance", *Islamic Review*, London, 39 (3-4), 1951:45-46.

⁶ Muhammad Hamidullah, "Interest-Free Co-operative Lending Societies", *The Muslim Year Book*, India and Who's who with complete information on Pakistan, 1948-49; Compiled by S. M. Jamil with the assistance of Moinuddin Khan, Bombay: The Bombay Newspaper Co., Limited, pp. 491-96.

⁷ Muhammad Hamidullah. *Political Significance of zakat. Proceedings of the First all Pakistan political science conference*. Edited by Mohd Aziz Ahmad, Lahore, the Punjab University Press. 1950.

⁸ Muhammad Hamidullah, *Islam and Communism: A Study in Comparative Thought*. Habib & Company, 1979.

⁹ Muhammad Hamidullah, *Haidarabad's contribution to Islamic Economic thought and practice*." *Die Welt des Islams* 4.2/3 (1955): 73-78.

¹⁰ Muhammad Hamidullah, *A suggestion for an interest-free Islamic fund*. *Islamic Review*, London 43.6 (1955): 11-12.

¹¹ Muhammad Hamidullah, Budgeting and Taxation in the Time of the Holy Prophet." *Journal of the Pakistan Historical Society* 3.1 (1955): 1-11.

¹² Muhammad Hamidullah, *The Economic System of Islam in Introduction to Islam*, Chapter 10, pp. 121-133, Paris, Centre Culturel Islamique (New Enlarged edition), (first published in 1957).

¹³ Muhammed Hamidullah, "Revenue and calendar" *The Emergence of Islam: Lectures on the Development of Islamic World-view*, Intellectual Tradition and Polity. Adam Publishers, 1999.

¹⁴ Muhammad Hamidullah, *The Prophet's establishing a state and his succession*. Adam Publishers, 2006, s. 95-97.

¹⁵ Muhammed Hamidullah, *Book Review on: Public Finance by S. A. Siddiqi*, *Islamic Culture*, Sept. pp. 415-16

2.3. Muhammed Hamidullah'ın Arapçaya Çevrilmiş Eserleri

Arapça olarak kaleme aldığı çalışmalar;¹⁷

- “Bunuk al-Qard bidun Riba” (Faizsiz Borç Veren Bankalar), (1962)¹⁸.
- “El-Mizaniyah ved-Dara'ib fi asr en-Nabi” (Hz. Peygamber Döneminde Bütçeleme ve Vergilendirme), (1958)¹⁹.

2.4. Muhammed Hamidullah'ın Fransızca Çevrilmiş Eserleri

Fransızca olarak yayımlanmış eserleri şunlardır;²⁰

- “Al-Ilaf, ou les rapports économie-diplomatiques de la Mecque préislamique” (İslam Öncesi Arapların ekonomik ve diplomatik ilişkileri) (1957)²¹.
- “Banques de prêt sans intérêt” (Faizsiz bankalar) (1962)²².
- Le monde musulman devant l'économie moderne, (Modern ekonomi karşısında Müslüman dünyası) (1961)²³.
- Le problème des origines des sûretés personnelles dans l'islam, (İslam'da kişisel mülkiyet sorunu) (1974)²⁴.
- Le système économique (Ekonomik sistem) (1975)²⁵.
- Le système économique de l'islam (İslam'ın ekonomik sistemi)²⁶(1975).

2.5. Muhammed Hamidullah'ın Urduçaya Çevrilmiş Eserleri

Urduca yayınlanan çalışmaları şunlardır²⁷

- “Tijarat ka ta'alluq Aan-Hazrat (pbuh) aur Khulfa-e Rashidin se” (Hz. Peygamber ve halifeleri zamanında ticaret) (1927)²⁸.
- “Siyasi Ma'ashiyat” (Politik Ekonomi) (Fransızcadan Çeviri), (Khurdaditir, 1930)²⁹.

¹⁶Muhammed Hamidullah, “Review on J. Hans: Homo Oeconomus Islamicus (Vienna, Austria, Joh. Sen. Klegnfurt, 1952, 144p.) with a map showing Foreign Investment in Muslim petro countries”, Islamic Quarterly, London, 2(2):142-46

¹⁷ Islahi, Abdul Azim, “Muhammad Hamidullah and His Pioneering Works on Islamic Economics”, Islamic Economics, 2014, s. 19-23.

¹⁸ Muhammed Hamidullah, “Bunuk al-Qard bidun Riba” el-Muslimun, Şam, 8(3), 16-21.

¹⁹ Muhammed Hamidullah, (19580, “El-Mizaniyah wa el-Dara'ib fi asr el-Nabi (as)” (Arapça) (Kutsal Peygamberlik Döneminde Bütçeleme ve Vergilendirme), el-Müslüman, Şam, Eylül. 16-21, (Tr. Sa'id Ramazan).

²⁰ 55 Islahi, Abdul Azim, “Muhammad Hamidullah and His Pioneering Works on Islamic Economics”, Islamic Economics, 2014, s. 19-23.

²¹Muhammad Hamidullah, *Al-İlāf, ou les rapports économique-diplomatiques de La Mecque pré-islamique*. Institut Français de Şam, 1957.

²² Muhammad Hamidullah, “Banques de prêt sans intérêt, ” *Pensée Chi'ite* (Paris), 1962, 12.

²³ Muhammad Hamidullah, “Le monde musulman devant l'économie moderne.” ISEA, 1961.

²⁴ Muhammad Hamidullah, *Le problème des origines des sûretés personnelles dans l'islam (French) (The problem of the origins of personal guarantees in Islam)*, Recueils de la Société Jean Bodin pour l'histoire comparative des institutions, 8:327-344.

²⁵ Muhammad Hamidullah, *Le système économique (French) (The Economic system)*, in *Le Prophète de l'islam*, Ankara: Hilat Yayınları, Tome 2, 1975, ss. 840-885.

²⁶ Muhammad Hamidullah, *Le système économique (French) (The Economic system)*, in *Le Prophète de l'islam*, Ankara: Hilat Yayınları, Tome 2, 1975, ss. 840-885.

²⁷ Islahi, s, “Muhammad Hamidullah and His Pioneering Works on Islamic Economics”, Islamic Economics, 2014, s. 19-23.

²⁸ Muhammad Hamidullah, “Aan-Hazrat salla-llahu alayhi wa sallam aur Khulafa-e Rashidin kata'alluq Tijarat se” (Urdu) (trade as related to the Prophet (pbuh) and his caliphs), *The Monthly Tajalli*, Hyderabad Deccan, 1 (1), 1927, ss. 48-54.

²⁹ Muhammad Hamidullah, “Siyasi Ma'ashiyat” (Urdu) (Political Economy) (Translation from French),

- “Anjumanha-e bilasudi ki Ahammiyat aur Hyderabad mein unki halat” (Haydarabad’daki faizsiz borç veren toplumların önemi ve durumları), Majallah Taylasaniyin (1941)³⁰.
- “Jahiliyat-e-Arab ke ma`ashi nizam ka athar pahli mamlakat-e-Islamiyah ke qiyam par” (*Cahiliye Dönemi Ekonomik Sisteminin İlk İslam Devletinin Kurulması Üzerindeki Etkisi*), (1943)³¹.
- Hyderabad ke Nizam-zar ki Islah aur `Ashar nizam ki tarwîj” (*Haydarabad para sisteminin reformu ve metrik sistemin geliştirilmesi*) (1944)³².
- “Anjumanha-e Qarzah-e-besudi” (*Faizsiz Kredi Toplulukları*), (1944)³³.
- “Anjumanha-e Qarzah-e-besudi ka maqam tanzim- jadid mein” (*Faizsiz kredi derneklerinin yeni organizasyonlardaki yeri*), (1944)³⁴.
- “İslami sikkon ka wifaq” (*İslam Para birimi Federasyonu*) (1949),³⁵.
- “İlaf – Jahiliyyat mein Arbon ke ma`ashi -o- sifarti ta`alluqat” (İslam Öncesi Arapların ekonomik ve diplomatik ilişkileri), (1968)³⁶.

2.6. Muhammed Hamidullah’ın Farsçaya Çevrilmiş Eserleri

Farsça yayınlanan çalışmaları ise şunlardır:

- “Bank bidun-e ribh barai-e qarzah-e hasanah” (*Faizsiz bankacılık*), (1962).
- “Bankha-e istiqrâzi-e bi-murabahah” (*Faizsiz borç veren bankalar*), (1970)³⁷.

2.7. Muhammed Hamidullah'ın Makaleleri

Muhammed Hamdullah’ın makalelerinin tam bir listesini vermek mümkün değildir. Birçok ülkede ayrı dillerde yayınlanmış 1000’e yakın makalesi olduğu söylenmektedir. Birbirinin tercümesi olan makalelerin sayısı da çoktur. Biz sadece konumuzla yani Kur’an ile ilgili olanların isimlerini vereceğiz. Yurt içinde veya internet ortamında elde edebildiğimiz makalelerinin içeriği ile ilgili bilgi verdik. Bu makalelere Batılıların yazmış olduğu Kur’an ile ilgili eserleri tanıtan ve eleştiren yazılarını da dâhil ettik. Bulamadığımız makalelerinin ismini ve yayınlandıkları yerleri vermekle yetindik. Eğer makale Türkçede yayınlanmışsa, gerekli olmadıkça diğer dillerdeki isimlerini vermedik.

- Hamidullah, Muhammed. (1989). Kur'an'ı Kerim Nüshalarında İmla İşaretlerinin Tamamlanmasına Dair Bir Öneri, Kalem Dergisi, (17-18) , sayfa11.

Nizam Gazette, Hyderabad.

³⁰ Muhammad Hamidullah, “Anjumanha-e Qarzah-e-besudi” (Urdu) (Societies of Interest-free Loan), Ma`arif, Azamgarh, 53(3), March, 1944, ss: 211-16.

³¹ Muhammad Hamidullah, Jahiliyat-e-Arab ke ma`ashi nizam ka athar pahli mamlakat-e-Islamiyah ke qiyam par (Urdu) (Impact of the Economic System of Arab Jahiliyah Period on the Establishment of the First Islamic State), Hyderabad (Deccan), Habib Company, 1943, 103p.

³² Muhammad Hamidullah, “Hyderabad ke Nizam-zar ki Islah aur `Ashari nizam ki tarwîj” (Urdu) (The reform of monetary system of Hyderabad and development of metric system), in Rahbar-e Daccan (San`ati Number) Hyderabad, Bahman, 1944.

³³ Muhammad Hamidullah, “Anjumanha-e Qarzah-e-besudi” (Urdu) (Societies of Interest-free Loan), Ma`arif, Azamgarh, 53(3), March, 1944, s: 211-16.

³⁴ Muhammad Hamidullah, “Anjumanha-Qarzah-e-besoodi ka maqam tanzim- jaded mein” (Urdu) (The place of Interest-free loan Societies in the new organization), in Rahbar-e Daccan (San`ati Number) Hyderabad, Bahman.

³⁵ Muhammad Hamidullah, “İslami sikkon ka wifaq” (Urdu) (Federation of Islamic Currencies), Ma`ashiyat, Nov. December, 3 (4-5), 1949:17- 20.

³⁶ Muhammad Hamidullah, “İlaf – Jahiliyyat mein Arbon ke ma`ashi -o- sifarti ta`alluqat” (Urdu) (İlaf – Arabs' economic and Diplomatic Relations) (Tr.Muhammad Hasan, al-Balagh (Karachi), June, 1968, 15-28.

³⁷ Abdul Azim Islahi, “Muhammad Hamidullah and His Pioneering Works on Islamic Economics”, Islamic Economics, 2014, s. 24.

- Hamidullah, Muhammed. (1957). İslam Nizamının Kaynakları Hz. Peygamber Zamanında Bütçe Tanzimi Ve Vergi Tarihi I, *İslam Dergisi*, 1 (9), sayfa 23.
- Hamidullah, Muhammed. (1956). İslam Nizamının Kaynakları Hz Peygamber Zamanında Bütçe Tanzimi Ve Vergi Tarihi II, *İslam Dergisi*, 1(7), sayfa 13.
- Hamidullah, Muhammed. (1957). İslam Nizamının Kaynakları Hz Peygamber Zamanında Bütçe Tanzimi Ve Vergi Tarihi III, *İslam Dergisi*, 1(10) sayfa 28.
- Hamidullah, Muhammed. (1957). Hindistan'da İslam Kültürü I, *Sebillürreşad*, 10 (241), 247 sayfa.
- Hamidullah, Muhammed. (1957). Hindistan'da İslam Kültürü II, *Sebillürreşad*, 10(242), 268 sayfa.
- Hamidullah, Muhammed. (1957). Hindistan'da İslam Kültürü III, *Sebillürreşad*, 10 (243) , 280 Sayfa.
- Hamidullah, Muhammed. (1957). Hindistan'da İslam Kültürü IV, *Sebillürreşad*, 10 (244), 303 s.
- Hamidullah, Muhammed. (1957). Hindistan'da İslam Kültürü 6, *Sebillürreşad*, 10(245), 313.
- Hamidullah, Muhammed. (1957). Hindistan'da İslam Kültürü 7, *Sebillürreşad*, 10 (247), 335, s.
- Hamidullah, Muhammed. (1958). Amerika Kolomb'dan Önce Keşifedilmişti, Türk Ruhu, 5 s, 4 sayfa.
- Hamidullah, Muhammed. (1958). Usul –El Tarihi I, *Hilal*, 1(1), 5.
- Hamidullah, Muhammed. (1958). Usul –El Tarihi II, *Hilal*, 1(2), 7.
- Hamidullah, Muhammed. (1958). Ernest Renan Ve İslamiyet, *İslam*, 2(14), 5.
- Hamidullah, Muhammed. (1958). İslam'ın Hukuk İlmine Yardımları, *İslam*, 2 (17), 6.
- Hamidullah, Muhammed. (1958). Hz Peygamber Zamanında Hadis Tekvini, *Sebillürreşad*, 11 (268), 275 sayfa.
- Hamidullah, Muhammed. (1958). Hz Peygamber Zamanında Hadis Tekvini, *Sebillürreşad*, 11 (269), 291.
- Hamidullah, Muhammed. (1958). İslamda Hukuk İlmi, *Sebillürreşad*, 11 (267) , 261 sayfa.
- Hamidullah, Muhammed. (1959). Amerika'yı Kristof Kolomb'dan Evvel Afrika Keşfetti I, *Hilal*, 1 (7) 14s.
- Hamidullah, Muhammed. (1959). Amerika'yı Kristof Kolomb'dan Evvel Afrika Keşfetti II, *Hilal*, 1(8) 15 s.
- Hamidullah, Muhammed. (1960). Peygamberimiz Hayatında Estetiğin Yeri, *Diriliş*, 1(1), 9 sayfa.
- Hamidullah, Muhammed. (1961). İslam Tetkikleri: Müslümanın Namazı Kâinatın Namazıdır, *Hilal*, 2 (18), 3 sayfa.
- Hamidullah, Muhammed. (1961). İslam'a Giriş, *Hilal*, 2 (20) , 18 s.
- Hamidullah, Muhammed.(1961). İslam'a Giriş, *Hilal*, 2 (21), 24 s.
- Hamidullah, Muhammed. (1961). İslam'da Siyaset Anlayışı, *İslam*, 4 (42), 171.
- Hamidullah, Muhammed. (1961). İslam'da Siyaset Anlayışı, *İslam*, 4 (43), 206.
- Hamidullah, Muhammed. (1961). İslam'da Siyaset Anlayışı, *İslam*, 4 (44), 239.
- Hamidullah Muhammed. (1961). İslam'da Siyaset Anlayışı, *İslam*, 4(45), 269.
- Hamidullah Muhammed. (1961). İslam'da Siyaset Anlayışı, *İslam*, 4(46), 310.
- Hamidullah Muhammed. (1961). İslam Peygamberinin Hayatı Niçin Lazımdır, *Sebillürreşad*, 13 (323), 359.
- Hamidullah, Muhammed. (1962). İslam'da İktisat: Faizsiz Banka Kooperatifleri, *Hilal*, 3 (25), 3.
- Hamidullah, Muhammed. (1962). İslam Medeniyeti: Hazreti Peygamber(S.A.V) Devrinde Askeri Sistem, *Hilal*, 3 (26), 2.
- Hamidullah, Muhammed. (1962). İslam Medeniyeti: Hz Peygamber (S.A.V) Devrinde Askeri Sistem, *Hilal*, 3 (30), 2.

- Hamidullah, Muhammed. (1962). Hz. Peygamber (S.A.V) Devrinde İctimai Hayat, *Hilal*, 3(30), 2.
- Hamidullah Muhammed. (1962). Hz. Peygamber (S.A.V) Devrinde İctimai Hayat, *Hilal*, 3 (31) , 2.
- Hamidullah, Muhammed. (1962). Hz. Peygamber (S.A.V) Devrinde İctimai Hayat; Başkent, *Hilal* 3 (32), 2.
- Hamidullah, Muhammed. (1962). Hz. Peygamberin Savaşları, *Hilal*, 3 (32), 18.
- Hamidullah, Muhammed. (1962). İslam Aleminin Modern İktisat Karşısındaki Durumu, *İslam*, 6 (61), 18.
- Hamidullah, Muhammed. (1963). Hz. Peygamber (S.A.V) Devrinde İctimai Hayat Güzel Sanatlar, *Hilal*, 3 (35), 2.
- Hamidullah, Muhammed. (1963). Hz. Peygamber S.A.V Devrinde İctimai Hayat Güzel Sanatlar, *Hilal*, 3 (36), 2.
- Hamidullah, Muhammed. (1963). Kuran-i Kerimin Hayat Telakkisi, *Hilal*, 4 (37), 2.
- Hamidullah, Muhammed. (1963). Niçin Arapça İbadet Edilir, *Hilal*, 4 (39), 2.
- Hamidullah, Muhammed. (1963). Nesih ve Mensuh Meselesi, *Hilal*, 4(40), 4.
- Hamidullah, Muhammed. (1963). İslam'da Köleler, *Hilal*, 4(42), 2.
- Hamidullah, Muhammed (1963) Kurani-Kerimde Yahudilere Referanslar, *Hilal*, 4(43), 2.
- Hamidullah, Muhammed. (1963). Meşhur Türk-İslam Serahsi, *Hilal*, 1 (10), 10.
- Hamidullah, Muhammed. (1963). Namaz Niçin Arapçadır, *Tohum*, 2 (19), 27.
- Hamidullah, Muhammed. (1964). İnsan Yaratılışı Karşısında Hz. Muhammed (sav) Tutumu, *Hilal*, 4 (44), 4.
- Hamidullah, Muhammed. (1964). Hz. Muhammed'in Dini Şuurunun Uyanışı, *Hilal*, 4(47), 2.
- Hamidullah, Muhammed. (1964). İmam Serahsi'nin 900.Yıldönümü, *Sebilürreşad*, 15 (356), 89.
- Hamidullah, Muhammed (1965). İslamiyet'te Niçin Ay Takvimi Kullanılır *Hilal*, 5(54)6.
- Hamidullah, Muhammed. (1966). Kölelik Meselesi, *Hilal*, 5 (56), 9.
- Hamidullah, Muhammed. (1966). Tevrat'a Göre: Şarap, Domuz Eti, Sünnet, Tesettür ve Çok Evlilik, *Hilal*, 5 (57), 29.
- Hamidullah, Muhammed. (1966). İslam Ve Güzellik, İslam'ın İlk Emri Oku, *Hilal*, 5 (56), 4.
- Hamidullah, Muhammed. (1966). İslam'ın Millet Anlayışı, *Hilal* 6 (57), 5.
- Hamidullah, Muhammed. (1966). Yüksek İslam Enstitüsü, Muhtar Bir Üniversite Haline Getirilmelidir, İslam'ın İlk Emri Oku, *Hilal* 6 (59), 9.
- Hamidullah, Muhammed. (1967).Peygamberimizin Hayatında Estetiğin Yeri, İslam'ın İlk Emri Oku, *Hilal* 2 (10, 11, 12), 22.
- Hamidullah, Muhammed.(1967). İslamiyet'te Niçin Ay Takvimi Kullanılır, İslam Düşüncesi, 1 *Hilal* (50).
- Hamidullah, Muhammed. (1967). Kuran Müslümanların Mukaddes Kitabı, İslam Medeniyeti, *Hilal* 1(1), 4.
- Hamidullah, Muhammed. (1967). Ramazan Orucunun Hikmeti, İslam Medeniyeti1,(5),7.
- Hamidullah, Muhammed. (1968). İki Makale Hakkında, İslam Medeniyeti, 1 (11), 18.
- Hamidullah, Muhammed. (1968). Hz. Muhammed (SAV) Niçin Birçok Kadımla Evlendi, İslamın İlk Emri Oku, 8 (80), 4.
- Hamidullah, Muhammed. (1968). Hz. Muhammed SAV Niçin Birçok Kadımla Evlendi, 8 (83), 9.
- Hamidullah, Muhammed. (1969). İslam Peygamberi, *Hareket*, 5 (40), 26.
- Hamidullah, Muhammed. (1969). Kur'an-ı Kerim'in Afrika Dillerindeki Tercümeleleri, *İslam Düşüncesi*, 8 (487).
- Hamidullah, Muhammed. (1969). Ölümünün 1200'ncü yıldönümünde Şarhman'ın muasırı: İmam Muhammed b.el- Hasen eş-Şeybânî, *İslam Düşüncesi*, 2 (20), 5.

- Hamidullah, Muhammed. (1969). Le 1200'e Anniversaire de la Mort del'Imam Muhammad ach-Chaibâni' Contemporain de Charlemagne, *İslam Düşüncesi*, 2 (20), 11.
- Hamidullah, Muhammed. (1969). Profesör Majid Khadduri'nin 'İslâm Devletler Hukuk' (Şeybânî'nin Siyeri), *İslam Düşüncesi*, 2 (20), 24.
- Hamidullah, Muhammed. (1969). (İslâm Hukukunun Hukukî Kaynağı Olarak) Kitab-ı Mukaddes, *İslam Düşüncesi*, 2 (20), 35.
- Hamidullah, Muhammed. (1969). Hadis-i Şerif, *Diyanet İlmî Dergi*, 8 (81, 82), 13.
- Hamidullah, Muhammed. (1969). Hz. Muhammed'in Kisra'ya Gönderdiği Mektubun Aslı, *Diyanet İlmî Dergi*, 8 (84, 85), 169.
- Hamidullah, Muhammed. (1971). Hazreti Peygamberin Orduya Güzel Numunesi, *Hilal*, 10 (117), 7.
- Hamidullah, Muhammed. (1971). Alparslan Devrinde İslam Anayasası, *Diyanet İlmî Dergi*, 10 (110-111), 209.
- Hamidullah, Muhammed. (1971). İslamiyet Ve Hristiyanlık Arasında Müşterek Bazı Noktalar, *Sönmez*, 8 (72, 73), 14.
- Hamidullah, Muhammed. (1972). Hz. Peygamber ve Sahabe Devrinde Kitabet Sanatı, *İslam Medeniyeti*, (3, 25), 2.
- Hamidullah, Muhammed. (1972). Tusi'den Önceki İnan Fakihleri, *Diyanet İlmî Dergisi*, 11 (6), 329.
- Hamidullah, Muhammed. (1973). Hz. Peygamberin Süt Kardeşleri, *İslamiyet Medeniyeti*, 3 (34), 3.
- Hamidullah, Muhammed. (1976). İlk İslam İmparatorluğu, *Diyanet İlmî Dergi* 15 (2), 100.
- Hamidullah, Muhammed. (1977). Niçin Oruç Tutuyoruz, *Nesil*, 1 (12), 28.
- Hamidullah, Muhammed. (1978). Namaz Vakitleri ve Ru'yet-ul Hilal Hakkında Bazı Meseleler, *Hilal*, 16 (191), 9.
- Hamidullah, Muhammed. (1978). Yeryüzündeki Çeşitli İbadet Şekilleri, *Düşünce*, 3 (3-4) 48.
- Hamidullah, Muhammed. (1980). Müslümanlarda Hukuk Felsefesi, *İslam Medeniyeti* 4 (4), 19..
- Hamidullah, Muhammed. (1978). Namaz Vakitleri ve Ru' yet- ul Hilal Hakkında Bazı Meseleler, *Hilal*, 16 (191), 9
- Hamidullah, Muhammed. (1981). İslam'da Şahsi Teminatların Kaynakları Meselesi, *Diyanet İlmî Dergi*, 18 (1-2), 217.
- Hamidullah, Muhammed. (1983). Mektuplar, *Kriter*, 4 (37).
- Hamidullah, Muhammed. 1983). Mektuplar; İslam'da İlk Şehit Pamuk Adında Bir Türk Kadın İdi, *Kriter*, 4, (38).
- Hamidullah, Muhammed.(1984). Cemel ve Sıffin Savaşlarında Yahudi Tahrikleri, *Kriter*, 4 (46).
- Hamidullah, Muhammed.(1984). Cemel ve Sıffin Savaşlarında Yahudi Tahrikleri, *Kriter*, 4(91), 19.
- Hamidullah. Muhammed. (1985). Amerika'yı Kim Keşfetti, *İlim Ve Sanat*, 1 (49).
- Hamidullah Muhammed. (1986). Hz. Peygamber (s.a.v) Zamanında Medine' nin Sosyal Yapısı, *İlim Sanat*, 5 (65).
- Hamidullah'in, Muhammed. (1986). İslam da Sembolik Anlatım, *Diyanet İlmî Dergi*, 1 (49).
- Hamidullah, Muhammed. (1969). Hz. Muhammed'in Kisra'ya Gönderdiği Mektubun Aslı, *Diyanet İlmî Dergi*, 8 (84, 85).
- Hamidullah, Muhammed. (1984). Cemel ve Sıffin Savaşlarında Yahudi Tahrikleri, *Kriter*, 4(91), 19.
- Hamidullah, Muhammed.(1953). The Muslim Conduct of State, *Lahore*, (s.VI-VII).
- Hamidullah, Muhammed. (1986). Hz. Peygamber (s.a.v) Gayr-ı Müslimlere Nasıl Davrandı ?, *İlim ve Sanat* 7 (12).

- Hamidullah, Muhammed. (1969). Hz. Peygamberin Siretinde Anılan Devlet Çeşitleri, *Diyanet İlmî Dergi*, 25 (4), 45.
- Hamidullah, Muhammed. (1989). Halife Hz. Ömer Devrinde Adli Teşkilat -Ebû Mûsâ el- Eş'ari' ye Gönderilen Kazaî Talimatnâmeler, *İlim ve Sanat*, 23 (45).
- Hamidullah, Muhammed. (1992). Medine Vesikası, 9, *AKVB Bülten*, (16).

3.MUHAMMED HAMİDULLAH HAKKINDA YAZILAN ESERLER

3.1. Muhammed Hamidullah Hakkında Yazılan Kitaplar

- Muhammed Hamidullah Hocamdan Mektuplar, İhsan Süreyya
- Muhammed Hamidullah, İslam'ın Büyükelçisi Ve İslam Kültürünün Batıdaki Emini, Seyid Abdulmecid El-Ğavri
- Muhammed Hamidullah'ın Hayatı, Zakir Azami
- Muhammed Hamidullah'ın Modern Bir Müslüman Alimin İlmî Portresi, Doç. Dr. Abdulkadir Macit
- Çağdaş Çalışmalar ve Oryantalistlerin Siyere Yaklaşımı, Adnan Demircan
- Muhammed Hamidullah: İslam İktisadının Öncü İsmi
- İlk İslam Devleti, İhsan Süreyya
- İslam Tarihçiliğinin Yeni Siması: Muhammed Hamidullah, Abdulkadir Macit

3.1.1.Muhammed Hamidullah Hocamdan Mektuplar

Muhammed Hamidullah'ın öğrencilerinden İhsan Süreyya Sırma tarafından Muhammed Hamidullah Hocamdan Mektuplar adlı eseri 2006 yılında Beyan Yayınevi'nde basılmıştır. Bu eserde Muhammed Hamidullah'ın ve öğrencisi İhsan Süreyya Sırma ile arasındaki olan münasebetlerinden ve özellikle dünyanın her yerinde yapmış olduğu ilgi çalışmalarını mektuplar şeklinde yazmış ve İhsan Süreyya Sırma'ya göndermiştir. Bu mektupları da İhsan Süreyya Sırma kitap haline getirmiştir. Bu sayede bizlere aktarılmıştır.

İhsan Süreyya Sırma bu konu hakkında şunları söylemiştir: “Hayatı boyunca, dünyanın her yerinden kendisine ilmi yolda danışan herkese yol gösteren, bu yolda hiçbir fedakârlıktan çekinmeyen Hamidullah Hoca'nın bendenize yazmış olduğu mektuplardan muhafaza edebildiklerimi, onun insanlara hizmet yolundaki titizliğini, ilmi duyarlılığını, hakşinaslığını, centilmenliğini, Müslüman nesillere örnek olması için, neşretmeyi uygun gördük.

O hayatta olsaydı, buna müsaade eder miydi, bilmiyorum. Belki de müsaade etmezdi. İnşallah bu hareketimden dolayı bana incinmez, benimle onun arasında bazı sınırları başkalarına da açıklamış olmamdan ruhu muazzeb olmaz. Bu konuda gerçekten tereddüt geçirmediğim değil, fakat tek arzumuz, bizden başkalarının da onun örnek yaşantısından istifade etmelerini sağlamaktır.” (Sırma, 2006: 5).

3.1.2.Muhammed Hamidullah, İslam'ın Büyükelçisi Ve İslam Kültürünün Batıda ki Emini³⁸

Muhammed Hamidullah, İslam'ın Büyükelçisi ve İslam Kültürünün Batıda'ki Emini eseri Seyid Abdulmecid El-Ğavri tarafından 2009 yılında Şam'da Darul-İbn Kesir'de basılmıştır. Eserin çevirisi bulunmamaktadır. Arapça yazılan bu eser üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde Muhammed Hamidullah'ın hayatına yer vermiştir. İkinci bölümde yazar Muhammed Hamidullah kendini geliştirdiği alanlardan ve kişilik özelliklerini gıpta ile anlatmaktadır. Üçüncü bölümde ise Muhammed Hamidullah'ın ilim hayatına ve çalışmalarına yer vermiştir. Eserleri; telif eserleri, makaleleri, kitapları, tahkik çalışmalarından bahsetmektedir. Yazar eserinin son kısmında ek olarak Muhammed Hamidullah'ın Yüksek Lisans, Doktora Diploması ve Muhammed Hamidullah'ın kendi eli ile yazmış olduğu Arapça, Hintçe, Fransızca mektuplara da yer vermiştir.

³⁸ Muhammed Hamidullah'ın, Sefirül İslam ve Eminüt Türaisil İslami fil Garb adlı eserine göre çeviri yapıp alıntılanmıştır.

3.1.3.Muhammed Hamidullah'ın Hayatı

Muhammed Hamidullah'ın hayatı, eseri Zakir Azami tarafından Suudi Arabistan Riyad'da 2008'de basılmıştır. Eser beş bölümden oluşmaktadır. Yazar birinci bölümde, Muhammed Hamidullah'ın hayatını ve kişisel özelliklerini detaylıca yazmıştır. İkinci bölümde, Le Saint Coran'Aziz Kuran' adlı eserini ve Kuran-ı Kerim hakkında yapmış olduğu çalışmalardan bahis etmektedir. Üçüncü bölümde, İslam Tarihinden ve Peygamber Efendimizin hayatından yani Siyer ilminden bahis etmektedir. Dördüncü bölümde, Muhammed Hamidullah'ın İslam Anayasası ve Hukuku hakkındaki görüşlerini yazmıştır. Beşinci ve son bölümde ise Muhammed Hamidullah'ın ilmi çalışmaları ile İslam'a hizmetlerinden bahsetmiştir (Azam, 2008: 345).

3.1.4.Muhammed Hamidullah'ın Modern Bir Müslüman Alimin İlmî Portresi

Muhammed Hamidullah'ın "*Modern Bir Müslüman Alimin İlmî Portresi*" adlı bu eseri Abdulkadir Macit tarafından 2022 yılında, Beyan Yayınevi tarafından 184 sayfa olarak basılmıştır.

Eserde yazar Muhammed Hamidullah'ın, geçmişten günümüz arasında bir köprü koyup İslam tarihine ulaşmada kolaylıklar sağladığını anlatmıştır. Dönemin araştırmalarında etkili bir âlimidir. Yazar ardından Zeki Velidi Togan, Nurettin Topçu, Sezai Karakoç gibi önemli isimlerin çağın en önemli İslam alimleri olarak görülmektedir. Ancak bu İslam alimlerinin yanı sıra evrensel tarih metoduna göre çalışma yapan Muhammed Hamidullah çok tanınmamaktadır ve yeterince kaynaklar ortaya çıkarılmamaktadır. Abdulkadir Macit bu konuda eksiklerimizin olduğunu belirtmekte ve modern düşünce karşısında İslam tarihini modern dünyanın imkanlarıyla harmanlayıp bize sunmuştur (Macit, 2022: 27-49).

Yazar bu eserde okuyucuya hem eleştirel bir bakış açısıyla incelemeyi hem de bir bütünlük içerisinde incelemeyi söylemiştir. Muhammed Hamidullah'ın İslam İktisad tarihi, İslam tarihi, İslam kültür ve medeniyet din, hilafet, idari, yönetim, nübüvvet gibi konuları hakkında fikirlerini bir bütün şeklinde bizlere kazandırmıştır. İslam'ın günümüz modern çağının tutumlarına karşı teklifleri hususunda bütünlüğüyle bize anlatılmıştır (Macit, 2022: 157).

Söz konusu bu çalışma hakkında birçok ilim adamı yorum yapmıştır. Şöyle ki; Prof. Dr.Adem Apak bu eser hakkında "Bu çalışma Hamidullah'ın anlaşılması açısından mühim bir katkı sağlamaktadır." ifadelerini kullanmıştır. Prof. Dr. Mustafa Sabri Küçükaşçı ise "Ömrünü İslâm kültür ve medeniyetini anlatmaya vakfeden Muhammed Hamidullah'ı tanımak için iyi bir başlangıç." olarak ifade etmiştir. Prof. Dr. Abdullah Kahraman tarafından ise "Çağdaş İslam tarihçiliği açısından özgün bir giriş" şeklinde yorum yapılmıştır.

3.1.5.Çağdaş Çalışmalar ve Oryantalistlerin Siyere Yaklaşımı

Çağdaş Çalışmalar ve Oryantalistlerin Siyer'e Yaklaşımı eseri Adnan Demircan tarafından 2014 yılında 144 sayfa olarak Siyer Yayınevi'nde basılmıştır.

Muhammed Hamidullah'ın en önemli araştırmalarından biri olan Oryantalistlerin İslam tarihine olan yaklaşımını araştırmış ve birçok tezi çürütmüştür. Bu konu hakkında yazar Hz. Peygamberin her dönem ve zaman içerisinde ilgi merak odağı olmuş bundan dolayı asla gündemden inmemiştir (Demircan, 2014: 17).

Hız. Peygamber hakkında birçok çalışmanın da yer aldığını görmekteyiz çoğu zaman bir şiirde, bir tefsirde, bir hadiste, bir gazetede yorumlandığını görmekteyiz. Bununla beraber geçmişten günümüze kadar Batı dünyasının İslam üzerindeki merakı ve yorumu devam etmektedir. Özellikle Hz Muhammed (sav) hayatı, ailesi, siyasi hayatı, ahlakı, şeceresi, savaşları gibi bir çok konuda merak etmiş ve araştırmalarda bulunmuştur (Demircan, 2014: 44).

Tüm insanlığın peygamberini daha iyi tanımak için doğru kaynaklardan doğru araştırmaların yapılmasını savunan yazar bu sayede oryantalistlerin tezlerinin çürütülmesi için gerekliliğinden bahis etmiştir. Bu konuda Muhammed Hamidullah sıkı bir çalışma yapmıştır hatta gitmiş olduğu konferanslarda oryantalistler yanlış bilgi vermekten çekinmiş ve çoğu zaman Muhammed Hamidullah sayesinde düzeltilmiştir (Demircan, 2014: 80).

3.1.6.İlk İslam Devleti

İlk İslam Devleti eseri İhsan Süreyya Sırma tarafından 2007 yılında 136 sayfa olarak Beyan Yayınevi'nde basılmıştır. Yazar Muhammed Hamidullah'ın farklı zamanlarda yapmış olduğu araştırmaları bir araya getirmiştir. Yazar bu eseri beş konu ile ayırmıştır.

İlk İslam Devleti kitabın ana hatlarıyla incelediğimizde birinci konuda, Hz. Muhammed (s.a.v.) döneminde Medine'nin Sosyal Yapısını ve Sosyal Hayatı hakkında bilgi verilmiştir.

İkinci konuda İlk İslâm Devleti'nin Kuruluşu ile beraber Devlet Yönetim Organlarından bahsetmektedir. Üçüncü konuda; Akdeniz çevresinde yaşayan Müslümanlarının İslam tarih ilmine etkilerinden ve katkılarına yer vermiştir. Dördüncü konuda, Müslümanların petrol ile ilgili bilgilerinden ve son konu olarak da Kristof Colomb'dan önce keşif edildiğini ve bunun da Müslümanlar tarafından yapıldığına yer vermiştir. Bu konu hakkında ilginç ve farklı bilgiler vermiştir. Bundan dolayı Araplar Muhammed Hamidullah "Heledefü'l-Mektebe" (Kütüphanelerin Köstebeği) lakabını vermişlerdir. Prof. Muhammed Hamidullah gibi az rastlanan büyük bir araştırmacının eserinde bu gibi bilgiler bulunabilir (Sırma, 2007: 136).

3.1.7.Muhammed Hamidullah: İslam İktisadının Öncü İsmi

Muhammed Hamidullah: İslam İktisadının Öncü İsmi eseri Abdul Azim Islahi tarafından yazılmıştır. Çevirisini yapan ise Abdulkadir Macittir. Yayına hazırlayanda Merve Akkuş Güvendi tarafından Nobel kitap evin de 2019 da çıkarılmıştır.

Eserde İslam dünyasının en önemli âlimlerinden olan Muhammed Hamidullah'ın hukuk ve tarihçilik alanın da ki çalışmalarından bahis etmektedir. Muhammed Hamdullah'ın Hadis, Kuran-ı Kerim çevirisine, İslam hukukuna, Hz. Peygamberin biyografisine, İslam Politikaları, İslam tarihini, İslam İktisadına dair yapmış olduğu birçok çalışmaya yer vermiştir. Bu konuda bu eser önemli başvuru kaynağı olmuştur.

Yazar eserin de Muhammed Hamdullah'ın İslam iktisat tarihi terimini icat eden önemli bir İslam İktisatçısı olduğuna dair çok az kişilerin bilmesini eleştirmiştir. Bu konuda ki birçok çalışmada Muhammed Hamdullah'ın öncü olduğunu belirtmiştir. Bu alandaki birçok ilkler ona aittir: modern dönemde faizsiz finans kurumlarının ilk ve en erken kayıtları, İslâmî sigortanın temeli olarak mütekalibiyetin desteklenmesi, mütekalibiyete dayalı İslâmî finans, uluslararası faizsiz para fonunun kurulmasının teklifi, Müslüman ülkelerin para birliği (İslahi, 2019: 160).

Muhammed Hamidullah'ın İslam iktisadı üzerine birçok yazıları yazmıştır. Bu konu hakkında dergiler ve makalelerde yazmıştır. Abdul Azim Islahi tarafından ele alınan bu eserde sonuç olarak Hz. Peygamberin hayatını, İslam İktisadına katkısını ve zekât dair yaklaşımlarını ele almıştır.

3.1.8.İslam Tarihçiliğinin Yeni Siması: Muhammed Hamidullah

İslam Tarihçiliğinin Yeni Siması: Muhammed Hamidullah eseri Abdulkadir Macit tarafından 2002'de, 208 sayfa olarak Beyan Yayınevi'nde basılmıştır.

Muhammed Hamidullah'ın İslam dünyasında ve evrensel dünyadaki yerinden ve öneminden bahis etmektedir. İslam medeniyetine ve tarihine yapmış olduğu katkılar yer almaktadır. Küçük yaşlardan itibaren kendini ilme adayan Muhammed Hamidullah'ın Batı ve Doğu arasında bir köprü görevi üstlenildiğinden bahsetmedir (Macit, 2022: 208).

Yazar Hindistan'da İslam medeniyetinin Batı medeniyetine karşı her türlü işgalinden ve sömürsünü anlatmaktadır. Bu durumun Müslümanlarda özgüven kaybı, sorgulayıcı ve şüpheli bir yapı oluşmuştur. Bu durumda Muhammed Hamidullah'ın muhacir bir şekilde yaşamaya zorlanmış ve Muhammed Hamidullah'da insanlardaki bu algıyı yok etmek için yaptığı çalışmalardan bahis etmektedir. İslam tarihine yapılan bu engellerin hiçbir şekilde mani olamayacağını ve ilmin önüne geçilemeyeceğini vurgulamıştır. Bu algının yok edilmesi için birçok eser yazmış ve sunmuştur (Macit, 2022: 208).

3.2. Muhammed Hamidullah Hakkında Yazılan Makaleler

- Abdullatif, İ. (2012). Türkler ve Araplar arasında kültürel değişim. *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 0 (37), 109-134.
- Altınay, Ramazan. (2000). “Örnek Bir Çağdaş İslâm Bilimleri Araştırmacısı: Muhammed Hamidullah”, *Yüzüncü Yıl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 3 (263-298), Van.
- Azûzî, Hasan. (2003). “Eş-Şeyh Muhammed Hamîdullah el-Haydarâbâdî: Hayâtühû, cihâdühû fi ğarbi Ūrûbbâ”, *a.e.*, 460 (90-91).
- Avcı, Casim. (2003). “Prof. Dr. Muhammed Hamîdullah (1908-2002)”, *Hadis Tetkikleri Dergisi*, I/1 (223-226), İstanbul.
- Ahmed, Hurşîd. (2003). “Daktır Muhammed Hamîdullah”, *Khuda Bakhsh Library Journal*, 132 (13-19), Patna.
- Apak, Adem. (2004). “Muhammed Hamidullah'ın Siyer İlmine Katkıları”, *UÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XIII/1(53-72), Bursa.
- Birişik, Abdülhamit. (2004). “Hint Alt kıtasında İslâm Araştırmalarının Dünü Bugünü: Kurumlar, İlmî Faaliyetler, Şahıslar, Eserler”, *Dîvân: İlmî Araştırmalar*, 17 (20), İstanbul.
- Görmez, Mehmet. (2002). “Hamîdullah Hocamız Üzerine Mehmed Said Hatiboğlu İle Söyleşi”, *İslâmiyât (Kitâbiyât, Bülten)*, V/4 (4-13), Bursa.
- Kavakçı, Yusuf Ziya. (2003). “Muhammed Hamidullah: Zamanımızın Dünya Çapındaki Dev İslâm Âlimi”, *a.e.*, XVI/157 (21-28).
- Kara, İsmail. (2003). “Gurûb Etti Güneş, Dünya Karardı...”, *Dergah*, XIII/156, 1(14-18), İstanbul.
- Mekkî, Hasan - Zâkir, Muhammed. (2003). “Mevâkıf min hayâti's-şeyh Muhammed Hamîdillah”, *er-Râbîta*, 460(87-89).
- Momin, A. R. (2003). “Professor Dr. Muhammad Hamidullah (1908-2002)”, *IC*, LXXVII/4 (83-90).
- Ma'ârif-i İslâmî. (2003-2004). (İşâat-i Hâs be Yâd-ı Daktır Muhammed Hamîdullah), II/2-III/1, İslâmâbâd.
- Nazar, Fikri. (2003). (Daktır Muhammed Hamîdullah Husûsî İşâat), XL-XLI/1-4, İslâmâbâd.
- Sırma, İhsan Süreyya. (1997).“Paris Müslümanları Öksüz”, *Yeni Dünya*, IV/44 (49), İstanbul.
- Tuğ, Salih. (2002). “Prof. Dr. Muhammed Hamidullah 1908-2002 (1326-1423 h.)”, *Marife*, II/3 (9-12), Konya.
- Yaşaroğlu, M. (2003). “Muhammed Hamidullah”, *Çağdaş İslam Düşünürleri* (ed. Çağfer Karadaş), (87-98), Bursa.
- Yakıt, İsmail. (2003). “Tanıdığım Çağdaş Bir İslam Düşünürü ve Türk Dostu: Prof. Dr. Muhammed Hamidullah”, *TY*, XXIII/192 (44-48).
- Yıldırım, Suat. (2003). “Oryantalistlerin Yanılgıları”, (280-281), İstanbul.

3.3.Muhammed Hamidullah Hakkında Yazılmış Tezler

3.3.1.Yüksek Lisans Tezleri

- Coşkun, Betül. (2019). *Muhammed Hamidullah'ın Geleceğimiz Fıkıh problemlerin Eğitiminde Muhammed Hamidullah'ın Çağdaş Fıkıh Problemlerine İlişkin Görüşleri*, Kayseri: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.
- Tekin, Mesut. (2020). *Kur'an'ın harfi Tercümesi Meselesi -Muhammed Hamidullah ve Süleyman Ateş'in Meâlleri Örnekliğinde*, Malatya: İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi, Yüksek Lisans Tezi.
- Uluhan, Sevim. (2014). *Muhammed Hamidullah'ın Din Anlayışı*, İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi, Yüksek Lisans Tezi.
- Kanbur, Canan.(2011). *Muhammed Hamidullah ve Tarihçiliği*, Rize: Rize Üniversitesi İslam Tarihi Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi.
- Çerçibaşı, Hale. (2008). *Muhammed Hamidullah ve Çağdaş Hadis Araştırmalarındaki Yeri*, Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.
- Selgeçti, Fatih. (2007). *Muhammed Hamidullah'ın İslam Kamu Hukuku ile İlgili Görüşleri*, Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.
- Ayday, Mehmet Selim. (2006). *Muhammed Hamidullah'ın Kur'an'a Yaklaşımı ve Kur'an Eksenli Çalışmaları*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.
- Nadira, Mustafa. (2002). *Muhammed Hamidullah ve İslam Anayasa Hukuku*, Kanada: McGill Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi.
- Hamarat, İbrahim.(2002). *Çağdaş İslam Âlimi Muhammed Hamidullah ve Fıkhi Görüşleri*, Selçuklu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.
- Dündar, Ömer. (2002). *Muhammed Hamidullah'ın Kelami Görüşleri Ve Eleştirileri*, Ankara: Gazi Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi.

3.3.2. Doktora Tezleri

- Altınay, Ramazan. (2000). “*Örnek Bir Çağdaş İslâm Bilimleri Araştırmacısı: Muhammed Hamidullah*”, Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Doktora Tezi.
- Apak, Âdem. (2004). “*Muhammed Hamidullah'ın Siyer İlmine Katkıları*”, Bursa: Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Doktora Tezi.
- Yaman, Ahmet.(2004). “*Sunni Paradigmaya Çağdaş Bir Nefes İslam Hukuku Araştırmaları Açısından Muhammed Hamidullah*”, Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi.

3.3.3. Muhammed Hamidullah Hakkında İnternet Adresleri

- <https://islamansiklopedisi.org.tr/muhammed-hamidullah>.
- https://tr.wikipedia.org/wiki/Muhammed_Hamidullah.
- https://muhammedhamidullahaihl.meb.k12.tr/icerikler/prof-dr-muhammed-hamidullah-kimdir_3625498.html.
- <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/son-donem-islam-bilginlerinden-muhammed-hamidullah/1341003>.
- <https://www.islamveihsan.com/muhammed-hamidullah-kimdir.html>.

SONUÇ

İslâm araştırmacılarının gayesi dinin hakikatlerinin insanlar tarafından açık ve anlaşılır bir şekilde anlaşılması için uygulanması gereken silsilenin ne olduğunu bulmaktır. Muhammed Hamidullah'ta kendisine bu misyonu yüklemiş, eserlerinde de din hakikatlerinin insanlar tarafından anlaşılması için izah etmeye çalışmıştır. Hamidullah'ın bunu başarabilmesi ilmi hayatının temel dayanağı olan Kur'ân ve Sünnet sayesinde. Aile hayatının bu ilmi almaya uygun oluşu, annesi ve babasından aldığı eğitimler devamında Haydarâbâd'ın bağımsızlık dönemlerinde de ilim aldığı çeşitli kurumlar ve hocalar, Hamidullah'ın ilim altyapısını beslemiş, dünyaya her neviden eserler bırakmasına vesile olmuştur. İslam âlimi olan Hamidullah, eserleri ve faaliyetlerinden bahsetmekten kaçınmış, kendini safi ilme adanmış ancak bu halleri onun İslâm'ın yaşadığı sıkıntıları ile dertlenen ve bunlara çözüm arayan kişiliğinin çevresindekiler tarafından anlaşılmasına engel olmamıştır.

Hamidullah'ın hayatı iki kısımdan müteşekkildir. Bu kısımlardan ilkinde Hamidullah Doğu düşüncesini, eserleri ve Doğu düşünürleri arasında geçirmiştir. Hayatının diğer kısmında ise eserlerinde Doğu-Batı sentezini bizzatihi olarak yapmasına vesile olan batı düşüncesi, eserleri ve Batı düşünürleri arasında geçirmiştir. Fikri ve maddi yaşamında her zaman ifrat ve tefritten uzak durmaya çalışan Hamidullah, Doğu ve Batı düşüncesini sentezlemiş tamamen bir anlayışa tabi kalmamıştır. Nitekim geçmiş veya modern dönemde oluşan her problemi içtihadattan ziyade naslar zaviyesinde değerlendirmiştir. Ayrıca burada Doğu düşüncesinden kasıt Kur'ân ve Sünnet eksenli düşünme değil, İslâm coğrafyasında yetişen ulemanın içtihadı olarak beyan ettikleri din üzerinde fikirleridir.

Hamidullah İslâm müktesebatını meydana getiren âlimlere özel bir önem atfetmiş ve âlimlerin eserlerini dikkatlice tetkik etmiş, eserlerdeki düşünceleri salt kabul yerine eleştiriye de tabi tutmuştur. Buna karşılık İslâm dünyasının ön yargılı olduğu Batılı eserleri, kaynakları ve Batı menşeli fikirleri aynı dikkatle irdelemiş ve bunların içerisinde İslâm'ın hakikatleri ile çelişmeyenleri benimsemiştir. Hamidullah, Doğu'nun ilmi zenginliğinden beslendiği gibi, buna paralel Batı'nın usûl ve yöntemlerinden de istifade etmiştir. Bu minvalde Batı dünyası "fundamentalist" Hamidullah'ı, İslâm dünyası da "modernist" diye atfetmiştir.

Hamidullah, müslüman kimselerin daha iyi bir Müslüman olmaları için ya da gayri Müslimin kimselerin İslâm'a girmeleri için eserlerinde her meseleyi tafsilatıyla anlatmıştır. Ancak dini bazı meseleleri Kur'ân ve Hz. Peygamber'in beyanları dışında açıklamaktan kaçınmış sefeli bir çizgide ilerlemiş, bunun yanında da güncel meselelere bakışı ile modern Hamidullah'ı modern olarak atfetmemize sebebiyet vermiştir.

Hamidullah düzenin bizzat kaynağının Kur'ân olduğunu, fakat Kur'ân'ın her meseleye açıklık getirmediğini bu nedenle Hz. Peygamber'in Sünnetinin bir tamamlayıcı mahiyetinde olduğunu vurgulamıştır. Bu minvalde bireyin şahsî yaşamındaki en basit işten, devletin yönetilmesi, uluslararası muvazene, anayasaya gibi çetrefilli hususlara kadar din, Hz. Peygamber'in şahsında kurallar vaz etmektedir. Tüm bunlara tabi olarak kişiler ile birlikte kurumlarında Hz. Peygamber'in yaşantısındaki uygulamaları kendilerine kılavuz edinmeleri gerektiği savunmuştur. Bunun çıkış noktası olarak da dinin, yaşantının maddî ve manevî alanlarının tümüne nüfuz ettiğini iddia etmiştir.

Hamidullah, Allah'ın kendisine lütfettiği dil yeteneği, araştırma ve yazma tutkusu gibi tüm maharetleri Allah yolunda kullanmak için çabalamıştır. En büyük mahareti olan dil yeteneği ile 24 farklı lisan öğrenmiştir. Bu lisanları, yazılmış ancak kendisinden istifade edilemeyen eserleri bulmak ve anlamak için öğrenmiştir. Gayretli çalışmalarını sürdürebilmek için uzun süre sağlıklı kütüphane ortamlarında kalmış, buralarda çalışmaya devam ettiği için sarf ettiği gücü nedeniyle, ciğerlerinde tortullaşma oluşsa da tedavisi esnasında da bu nemli ve sağlıklı kütüphane ortamlarında çalışmaya devam etmiştir. Sayısız el yazması nüshayı dikkatlice irdeleyen Hamidullah, aradığı bilgi ya da belgeyi elde ettiğinde, vakit kaybetmeden diğer Müslümanların istifadesine sunmak için hazır hale getirmeye çalışmıştır. Nitekim

kendisinin eserleri tahayyül edilemeyecek kadar fazlalaşmış, çeşitli kitaba, çok sayıda makaleye imza atmıştır.

Hamidullah'ın gayretlerinin amacı, İslam'ı günümüze kadar müdafaa etme ve aktarabilme çabasıdır. Nitekim tüm bunlar Hamidullah'ın tebliğ anlayışının bir parçası olup tebliği hayatının merkezine almış, kendisi eşsiz birikimini geliştirdiği bazı metotlar çerçevesinde muhatabı olan kesimlere ve hatta dünyanın dört bir yanında bulunan insanlara aktarmıştır.

Ona göre bu tebliğ faaliyeti, peygamber mesleği olup her Müslümanın ödevi, yerine getirmesi gereken vecibesidir. Onun bu tebliğ faaliyetlerinden rahatsız olan kesimler ise farklı yöntemlerle önüne engeller çıkarmışlardır. Aksine Hamidullah tüm bu zorluklara ve aksi yöndeki tepkilere rağmen hüsn-ü niyetini muhafaza etmiş ve bu kimselere müsamaha ile yanıt vermiştir.

Hamidullah'ın hayatı, eserleri ve faaliyetleri Hz. Peygamber'in hayatının günümüzde nasıl empoze edilip uygulanacağına dair alışılanın dışında bir emsal teşkil etmektedir. Çalışma disiplini ve araştırmalarına verdiği önem, kitapları, makaleleri, eserleri, gayretleri ile akademi ortamına örnek olduğu gibi, bunun yanı sıra sosyal hayattan kopmayan yapısı, insanlarla olan ilişkisi, aile yapısı ile de Müslüman halkına adeta bir numûne-i imtisal, üsve-i hasenedir. Yalnızlığının içerisinde olan bir ulusu temsil eden Hamidullah, yalnız yaşayıp, yalnız vefat etmiştir. Böyle bir âlimin yaşantısının mütevazılığı ve doluluğu neticesinde Hamidullah'ın kendisini, hayatı ve eserlerini geçmiş ve gelecek nesillerin daha yakından tanıma zorunluğu hâsıl olmuştur. Bu mütevazı çalışmamızın, Hamidullah'ı bir nebze de olsa tanıtmaya, hafızalara yerleşmesine katkısı sağlmasına vesile olacağını temenni ediyoruz.

KAYNAKLAR

- Abdülmelik, M. (2003). *Dr. Muhammed Hamidullah*. (Çev. Yusuf S. Müftüoğlu). İstanbul: Yedi İklim Yayıncılık.
- Ahmed, H. (2003). *Dr. Muhammed Hamidullah*. Khuda Bakhsh Library Journal Yayıncılık.
- Ahmet, Y.O. (1968). *Kur'an: Müslümanların Mukaddes Kitabı (1968)*. İstanbul.
- Akyüz, V. (1995). *İslam Anayasa Hukuku*. İstanbul: Beyan Yayınları.
- Altınay, R. (2000). Örnek Bir Çağdaş İslâm Bilimleri Araştırmacısı: Muhammed Hamidullah. *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 263-298.
- Apak, A. (2004). Muhammed Hamidullah'ın Siyer İlimine Katkıları. Bursa: *UÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XIII/1, 53-72.
- Apak, A. (2005). *Bir Siyer Âlimi Olarak Muhammed Hamidullah, Hayatı, Kişiliği ve Düşünceleriyle Muhammed Hamidullah*. İstanbul: Arpaguş Yay.
- Apak, A. (2006). *Anahtarlarıyla İslam Tarihi I*, İstanbul: Ensar Neşriyat Yayıncılık.
- Ateş, H.A. (2021). *Uluslararası İmam Hatip Liseleri Öğrencilerinin Uyumu: Uluslararası Prof. Dr. Muhammed Hamidullah Anadolu İmam Hatip Lisesi Örneği*, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü / Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi.
- Avcı, C. (2005). *Muhammed Hamidullah'ın Tarih/İslam Tarihi Araştırmalarındaki Metodu ve Bazı Görüşleri*, İstanbul: Bursa Müftülüğü.
- Avcı, Casim. (2003). Prof. Dr. Muhammed Hamidullah, *İstanbul Hadis Tetkikleri Dergisi*.
- Ayday, M.S. (2006). *Muhammed Hamidullah'ın Kur'an'a Yaklaşımı ve Kur'an Ekseni Çalışmaları*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.
- Azimli, M. (2007). *Allah'ın Hz. Peygamberi Suikastlardan Korunması Çerçevesinde Siyerdeki Bazı Olayların Tahlilleri*. Ankara: İslami Araştırmalar.
- Birişik, A. (2004). *Hint Alt kıtasında İslâm Araştırmalarının Dünü Bugünü: Kurumlar, İlmî Faaliyetler, Şahışlar, Eserler*. İstanbul: Dıvân Yayıncılık.
- Casim, A. (2003). Prof. Dr. Muhammed Hamidullah (1908-2002). *Hadis Tetkikleri Dergisi*, I/1.
- Coşkun, B.Z. (2020). *Muhammed Hamidullah'ın Geleceğimiz Fıkıh Problemlerin Eğitiminde Muhammed Hamidullah'ın Çağdaş Fıkıh Problemlerine İlişkin Görüşleri*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.
- Çerçibaşı, H. (2008). *Muhammed Hamidullah ve Çağdaş Hadis Araştırmalarındaki Yeri*. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.
- Dündar, Ö. (2002). *Muhammed Hamidullah'ın Kelami Görüşleri Ve Eleştirileri*. Çorum: Çorum İlahiyat Fakültesi, Yüksek Lisans Tezi.
- Erol, B. (2003). Hz. Peygamber'in Risaleti Önce Hayatına Farklı Bir Yaklaşım. Ankara: *Diyanet İlmî Dergisi*, Peygamberimiz Hz. Muhammed Özel Sayısı.
- Gölcük, Ş. (2003). *Muhammed Hamidullah Batıda Parlayan İslam Yıldızı*. İstanbul: Yedi İklim Yayıncılık.
- Görmez, M. (2002). *Hamidullah Hocamız Üzerine Mehmed Said Hatiboğlu ile Söyleşi*. V/4, Ankara: İslamiyat Yayıncılık.
- Halim, A.H. (2003). *Muhammed Hamidullah Büyük Bir İslam Alimi*. İstanbul: Yedi İklim Yayıncılık.
- Hamarat, İ. (2002). *Çağdaş İslam Alimi Muhammed Hamidullah ve Fıkhi Görüşleri*. Konya: Selçuklu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.
- Hamidullah, M. (1964). *C.H. Bausquet-C.A. Nallino, İslâm Fıkıhı ve Roma Hukuku*. (Çev. Kemal Kuşçu). İstanbul: Ahmet Sait Matbaası.
- Hamidullah, M. (1965). *İslam'a Giriş*. (Çev. Kemal Kuşçu). İstanbul: Ahmet Sait Matbaası.

- Hamidullah, M. (1969). *Modern İktisat ve İslâm*. (Çev. Salih Tuğ-Yusuf Ziya Kavakçı) İstanbul: Ahmet Sait Matbaası.
- Hamidullah, M. (1990). *İslam Peygamberi*. (Çev. Salih Tuğ). Cilt: 1-2. Ankara: Beyan Yayınları.
- Hamidullah, M. (1995). *İslâm A General Picture*. İstanbul: İnkılab Yayınları.
- Hamidullah, M. (2002). *İslâm'ın Doğuşu*. (Çev. Murat Çiftkaya). İstanbul: Beyan Yayınları.
- Hamidullah, M. (2004). *İmam-ı Azam ve Eserleri*. (Çev. Kemal Kuşçu, Saadettin Acar). İstanbul: Beyan Yayınları.
- Hamidullah, M. (2005). *İslâm'ın Hukuk İlmine Katkıları*. (ed. Vecdi Akyüz). İstanbul: Beyan Yayınları.
- Hamidullah, M. (2005). *Kur'an-ı Kerim Tarihi*. (Çev. Abdülaziz Hatip-Mahmut Kanık). İstanbul: Beyan Yayınları.
- Hamidullah, M. (2007). *İslam'da Devlet İdaresi*. (Çev. Hamdi Aktaş). İstanbul: Beyan Yayınları.
- Hamidullah, M. (2007). *İslâmiyet ve Hıristiyanlık*. (Çev. İhsan Süreyya) İstanbul: Beyan Yayınları.
- Hamidullah, M. (2013). *İlk İslam Devleti*. (Çev. İhsan Süreyya Sırma). İstanbul: Beyan Yayınları.
- Hamidullah, M. (2015). *İslam Tarihine Giriş*. (Çev. Ruhi Özcan). İstanbul: Beyan yayınları.
- Hamidullah, M.(1969). *Modern İktisat ve İslâm*. (Çev. Salih Tuğ-Yusuf Ziya Kavakçı). İstanbul: Ahmet Sait Matbaası.
- Hamidullah, M.(1995). *İslâm Anayasa Hukuku*. (ed. Vecdi Akyüz). İstanbul: Beyan Yayınları.
- Hamidullah, M.(1997). *el-Vesaike's Siyasiyye ve Hz. Peygamber Döneminin Siyasi-İdari Belgeleri*. (Çev. Vecdi Akyüz). İstanbul: Kitabevi Yayıncılık.
- Hamidullah, M.(2000). *Aziz Kur'an*. (Çev. Abdülaziz Hatip-Mahmut Kanık). İstanbul: Beyan Yayınları.
- Hamidullah, M.(2014). *Allah'ın Elçisi Hz. Muhammed*. (Çev. Ülkü Zeynep Babacan). İstanbul: Beyan Yayınları.
- Hamidullah, M.(2015). *Hz. Peygamber'in Savaşları* (Çev. Nazire Erinç Yurter). İstanbul: Beyan Yayınları.
- Hamidullah, M.(2016). *Hz. Peygamber'in Altı Orijinal Diplomasi Mektubu* (Çev. Mehmet Yazgan). İstanbul: Beyan Yayınları.
- Hamidullah, M.(2016). *İslam Müesseselerine Giriş*. (Çev. İhsan Süreyya Sırma). İstanbul: Beyan Yayınları.
- Hatipoğlu, İ. (2005). *Bir İslam Araştırmacısı ve Hadîşçisi Olarak Muhammed Hamidullah*. İstanbul: Hayatı, Kişiliği ve Düşünceleri ile Muhammed Hamidullah Sempozyumu.
- Hizmetli, S. (1991). *İslam Tarihçiliği Üzerine*. Ankara: Diyanet Yayınları.
- İsmail, K. (2003). *Gurûb Etti Güneş, Dünya Karardı*. İstanbul: Dergâh Yayıncılık.
- Kanbur, C. (2011). *Muhammed Hamidullah ve Tarihçiliği*. Rize Üniversitesi İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı İslam Tarihi Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi.
- Kara, İ. (2006). Dini Düşünce Tarihi Açısından Hamidullah'ın Eserlerinin Türkçeye/Türkiye'ye İntikali ve Tesirleri. *Kutadgu Bilig Felsefe-Bilim Araştırmaları Dergisi*, 9.
- Karlıhağa, B.(2003). *Bir İlim ve İnanç Adamı*. Yedi İklim Yayıncılık.
- Kavakçı, Y.Z. (2003). *Muhammed Hamidullah: Zamanımızın Dünya Çapındaki Dev İslâm Âlimi*. İstanbul.
- Kırbaçoğlu, H. (1999). *İslam Düşüncesinde Hadis Metodolojisi*. Ankara.
- Mekki, H –Zâkir, M. (2003). *Mevâkıf min hayâti 'ş-şeyh Muhammed Hamîdillah*. Mekke: er-Râbița.
- Momin. A. R, (2003). *Professor Dr. Muhammad Hamidullah (1908-2002)*. IC, LXXVII/4.
- Nadir, M. (2002). *Muhammed Hamidullah ve İslam Anayasa Hukuku*. Kanada McGill Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi.

- Okay, M.O.(2003). *Âlimin Ölümü*. İstanbul: Yedi İklim Yayıncılık.
- Özcan, R. (2007). *İslâm Tarihine Giriş*. İstanbul: Beyan Yayınları.
- Özdemir, M. (2007). Siyer Yazılıcısındaki Değişim Üzerine, Kutlu Doğum 2002- *Çağımızda Sosyal Değişme ve İslam*. Ankara.
- Özdemir, M. N.(2003). *Garip Bir Yolcu Gibiydi*. İstanbul: Yedi İklim.
- Selgeçti, F. (2007). *Muhammed Hamidullah'ın İslam Kamu Hukuku İle İlgili Görüşleri*. Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.
- Sırma, İ.S. (1992). *İlk İslâm Devleti*. İstanbul: Beyan Yayınları.
- Sırma, İ.S. (1992). *İslâm Müesseselerine Giriş*. İstanbul: Beyan Yayınları.
- Sırma, İ.S. (1997). *Paris Müslümanları Öksüz*. İstanbul: Yeni Dünya Yayıncılık.
- Sırma, İ.S. (2004). *İslâmiyet ve Hıristiyanlık*. İstanbul: Beyan Yayınları.
- Sırma, İ.S.(2003). *O Sünneti Yaşayan Bir Müslüman'dı*. İstanbul: Yedi iklim Yayıncılık.
- Şenay, B. (2005). *Muhammed Hamidullah'ın Eserlerinde Öteki Dinler, Hayatı Kişiliği ve Düşünceleri ile Muhammed Hamidullah Sempozyumu*. Bursa: Bursa İl Müftülüğü UÜİF.
- Tekin, M. (2020). *Kur'an'ın Harfî Tercümesi Meselesi, Muhammed Hamidullah ve Süleyman Ateş'in Medâleri Örneğinde*. Yüksek Lisans Tezi. İnönü Üniversitesi
- Tuğ, S. (2002). *Prof. Dr. Muhammed Hamidullah (1326-1423 h.)*. Konya: Marife, II/3.
- Tuğ, S. (2005). *Hatıralarla Hamidullah, Hayatı, Kişiliği ve Düşünceleri ile Muhammed Hamidullah*. İstanbul.
- Tuğ, S.-Kamil. M. (2005). *Muhammed Hamidullah*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi.
- Tuğ, Salih. (2003). *Prof. Dr. Muhammed Hamidullah*. İstanbul: Yedi İklim.
- Tuğ, Salih. (2005). *Tanıdığım Hamidullah, Hayatlarıyla Yol Gösterenler Türk*. İstanbul: Edebiyat Vakfı Yayınları.
- Uzun, M. (2005). *Türkçe Siyer Kitapları*. (Cilt. XXXVI). İstanbul: TDV İslam Ansiklopedisi.
- Yakıt, İ.(2003). *Tanıdığım Bir İslam Düşünürü ve Türk Dostu: Prof. Dr. Muhammed Hamidullah*. Türk Yurdu.
- Yaşaroğlu, M.K. (2003). *Muhammed Hamidullah, Çağdaş İslam Düşünürleri (ed. Cağfer Karadaş)*. Bursa.
- Yaşaroğlu, M.K. (2005). *Muhammed Hamidullah'ın Hayatı ve Eserleri, Hayatı Kişiliği ve Düşünceleriyle Muhammed Hamidullah Sempozyumu*. Bursa.
- Yıldırım, S. (2003). *Oryantalistlerin Yanılgıları*. Ankara.
- Yıldırım, S.(2003). Evrensel Bir Âlim Muhammed Hamidullah. *İstanbul: Yeni Ümit Dergisi*.
- Yıldırım, S.(2003). *Üstat Muhammed Hamidullah'tan Kalan Hoş Seda*. İstanbul: Yedi İklim Yayıncılık.
- Yücetürk, M.(2017). *Muhammed Hamdullah'ın Tarihe Bakışı*. Lisans Semineri.

EKLER

Ek 1. Ders-i Nizâmî Müfredatı

DERS-İ NİZÂMÎ MÜFREDATI				
İlimler		Kitaplar	Müellifler	Vefatları
1. Sarf ve İştikak	1	Mizânü's-Sarf (Farsça)	Muhammed b. Mustafa b. el-Hâc Hasan	911/1506
	2	Münsa'ib (Farsça)	Molla Hamîdüddin Kâkûrî	1215/1801
	3	Sarf-ı Mîr (Farsça)	Seyyid Şerif el-Cürcânî	816/1413
	4	Penc Genc (Farsça)	Sirâceddin Osman Avedî	758/1357
	5	Zübde	Zâhir b. Mahmûd b. Mes'ûd el-Alevî	1279/1863
	6	eş-Şâfiye	İbnü'l-Hâcib	646/1249
	7	el-Fusûsü'l-Ekberiyeye (Farsça)	Ali Ekber Hüseyinî Allahâbâdî	1090/1679
2. Nahiv	8	Nahv-i Mîr (Farsça)	Seyyid Şerif el-Cürcânî	816/1413
	9	Şerhu Mi'eti'âmil (Avâmilü'l-mie)	Hüseyin b. Abdullah Nokânî	926/1520
	10	el-Hidâye fi'n-Nahv	Ebü Hayyân el-Endelüsî	745/1344
	11	el-Kâfiye	İbnü'l-Hâcib	646/1249
	12	Şerhu'l-Câm'ale'l-Kâfiye	Abdurrahman-ı Câmî	898/1492
3. Mantık	13	es-Suğrâ (Aristo mantığı üzerine risale)	Seyyid Şerif el-Cürcânî	816/1413
	14	el-Kübâ (Aristo mantığı üzerine risale)	Seyyid Şerif el-Cürcânî	816/1413
	15	İsâgüci	Esîrüddin el-Ebherî	663/1265
	16	Hâşiyetü Tezhîb'il-Kelâm	Sa'deddin et-Teftâzânî	792/1390
	17	Şerhu't-Tehzîb	Abdullah Yezdî	981/1574
	18	Şerhu's-Şemsiyye -Şerh-i Kutbî-	Seyyid Şerif el-Cürcânî	816/1413
	19	Mîr Kutbî	Kutbüddin er-Râzî	766/1364
	20	Süllemü'l'ulûm	Muhibbullah el-Bihârî	1119/1707
4. Felsefe (Hikmet)	21	Şerhu'l-Meybûzi 'ala Hidâyeti'l-Hikme	Hüseyin b. Mu'innüddin b. Meybuzî	606/1210
	22	Şerh'us-Sadrâ 'alâ Hidâyeti'l-Hikme	Sadreddin Şirâzî	1050/1640
	23	eş-Şems'ül-bâziğâ	Molla Mahmud b. Muhammed Caunpûrî	1062/1652
5. Hisâb ve Astronomi	24	Hülâsat'ül-hisâb	Muhammed b. Hüseyin el-Âmilî	1031/1622
	25	Tahrîr-i Öklides	Nasîruddin-i Tûsî	672/1274
	26	Teşrihu'l-Eflâk	İmâmüddin er-Riyazi b. Lutfullah Mühendis	1145/1733
	27	Risâle-i Kuşciyye	Ali Kuşçu	879/1474
	28	Şerh'ul-Cagmîni	Kadıza'de-i Rûmî	844/1440
6. Belâgat	29	Muhtasar'ül-Me'ânî	Sa'deddin et-Teftâzânî	792/1390
	30	el-Mutavvel Şerhu Telhîs'il-Miftâh	Sa'deddin et-Teftâzânî	792/1390
7. Usûl-i Fıkıh	31	Nürü'l-envâr	Ahmed b. Ebû Saîd Molla Ciyûn	1130/1718
	32	et-Tavzîh	Sadrüşşerîa es-Sânî	747/1346
	33	et-Telvîh ilâ keşfi haka'iki't-Tenkîh	Sa'deddin et-Teftâzânî	792/1390
	34	Müsellemü's-sübût	Muhibbullah el-Bihârî	1119/1707
8. Fıkıh	35	Şerh'ül-Vikâye	Sadrüşşerîa es-Sânî	747/1346
	36	el-Hidâye	Burhâneddin el-Merginânî	593/1197
9. Kelâm	37	Şerh'ul-'Akâ'id'i'n-Nesefî	Sa'deddin et-Teftâzânî	792/1390
	38	Şerh'ul-'Akâ'id'i'l-'Adûdiyye	Celâleddin ed-Devvânî	908/1502
	39	Hâşiye 'ala Şerhi'l-Mevâkîf -Mîr Zâhid-	Mîr Muhammed Zâhid-el- Herevî	1101/1690
	40	Şerh'ul-Mevâkîf	Seyyid Şerif el-Cürcânî	816/1413
10. Tefsir	41	Tefsîru'l-Celâleyn	Mahallî ve Suyutî	864/1459 ve 911/1505
	42	Tefsîru'l-Beyzâvî	Kâdi Beyzâvî	685-1286
11. Hadis	43	Mişkâtü'l-meşâbih	Hatîb et-Tebrîzî	741/1340

Ek 2. "Cami" kelimesinin yerine neden "Centre Culturelle" kullandığını izah eden mektubu, Salih Tuğ Mektup Arşivi

Bismilleh!
4, Rue de Tournon,
Paris - 6 / France
3/7/1991

Pek aziz salih bey ve Ayşe

أبي، والي، والي، والي

mektuba aziziñizi aldım. Derin teşekkürler sunarım. Kur'anı Kerim'i Fransızca'ya tercüme etmekle beraber inşâallah bir nüsha hediye edeceğim. Mukaddime de bazı ilâmetler de var. Bir kaçak yenilik: Hz Peygamber sws hürriyet ve de Heracles'a bir mektup yazdı. Orada bir kaç âyetler de var. ~~Var~~ Bu arada mektuba resmi müstecim imparator için çevirdim. Yani Kur'anı Kerim'in ilk yunani tercümesi (=partielle) tercümesi Hz Peygamber zamanında oldu!

Prof Harri Yüce bey de bir mektup yazdı. Size teşekkürler.

1989 Neşrin de çok maddi hatalar var. Tashihleri bir cedveli beraber gönderiyorum. İnşâallah yeni neşri iyi olacak.

Burada ki mesaid için para için için için teşekkür sunarım. Nous vivons actuellement en France un temps très difficile, anti-islamique. Pour cette raison nous ne mentionnons pas le nom "mosquée", mais Centre Culturel. Autrement, on ne peut pas acheter une maison pour une mosquée. Pour cette raison, dans l'article de Zaman Gazetesi, ne dites pas le mot mosquée. Et envoyez-moi le travail (musvedde) de l'article avant de le publier.

Ayşe hürmetleri. Vesselam

Hamiullah

Ek 3. İntéfrité isimli gazetenin haklarından Daniel Youssef Leclercq'in de faydalanmasına izin verdiği belge. <https://integritydyl.wordpress.com/>, 19/06/2014.

Bismilléh!

MUHAMMAD HAMIDULLAH
4 RUE DE TOURNON,
F. 75006 PARIS, FRANCE.

Le 16. 9. 1984

Je soussigné Mr. Muhammad Hamidullah, né le 19. 2. 1908 à Haider-
abad-Deccan, résidant 4 Rue de Tournon, 75006-Paris, ai le plaisir de
déclarer qu'autorisé Mr. D. Leclercq, né le 14. 11. 1953 à Calais-62, résidant
4 Rue Paul Eluard, App^t 450, Bobigny-93, a diffusé et en tenant compte de mes
recommandations, mon oeuvre: Causeries enregistrées, articles de journaux
et livres, en quelque langue que ce soit, séparément ou collectivement.

Entre autres, il devra prendre en considération le fait que certaines
institutions ou maisons d'édition bienfaitrices d'ores et déjà des droits de
publication de certains de mes ouvrages.

Par ailleurs, dans le cas de versement de droits d'auteurs, le biené-
ficiaire sera le Centre Culturel Islamique dont le siège social se trouve
actuellement au 59 Rue Claude Bernard, Paris-V, et éventuellement les
associations Culturelle Islamique (39, Rue de Tanger, Paris-19) et Intégrité
(4, Rue Paul Eluard, App^t 450, Bobigny-93).

Que Dieu nous guide sur le chemin de Son agrément dans tout
ce que nous faisons.

fait à Paris le 16. 9. 1984.

Muhammad Dullah
—

annexe une note sur
les éditeurs actuels.

Ek 4. Papa'nın Türkiye'ye gelmesinden dolayı Türk makamlarına yazmış olduğu mektup. Salih Tuğ Mektup Arşivi

Quels sont les motifs de la visite du Pape en Turquie? /

Le Pape du Vatican a brusquement décidé de visiter la Turquie. Nous n'avons pas d'objection; il est bien-venu.

Il veut faire pèlerinage d'Ephèse (Selçuk), où Hz Maryam est dit avoir passé ses derniers jours. Là encore c'est une affaire purement personnelle, et nous n'avons absolument rien à nous y mêler. Evidemment ce sera autre chose s'il y a question d'autoriser la construction d'une cathédrale, des couvents et autres centres d'activités de missionnaires chrétiens dans cet endroit. L'opinion turque ne le tolérera pas. La maison de Hz Maryam est protégée, et il y a toutes les facilités pour les pèlerins-touristes, y compris les routes, les restaurants, les hôtels etc., et cela suffit.

Il veut également rencontrer le patriarche Atenagoras, pour s'entretenir avec lui au sujet des conséquences des conquêtes juives dans la Jordanie, et la Syrie. Le Musulman turc ne peut être indifférent à ce sujet. Le monde musulman est un seul tout, et la Turquie est solidaire avec ses frères de foi, et ne tolère pas que les choses soient réglées derrière le dos et aux dépens des Musulmans.

Il y aura sans doute des rencontres avec le Président Sunay et d'autres hautes personnalités turques. C'est tout à fait normal du point de vue protocolaire. Mais probablement ce ne sera pas une simple question de courtoisie; le Pape cherchera à obtenir l'accord de la Turquie pour ses projets pour internationaliser Jérusalem etc. Les diplomates turcs sont assez intelligents pour comprendre que c'est une question intéressant la totalité des Musulmans, question qui doit être réglée en compagnie des autres pays musulmans. La Turquie ne doit pas s'engager au détriment des intérêts des autres Musulmans.

La France est le plus puissant pays catholique--avec ses bombes atomiques--et le plus intelligent et le plus subtile aussi. C'est le seul pays qui a à la fois puissamment contribué, par ses livraisons d'armes à Israël, à la défités des Musulmans, et a conservé néanmoins les meilleurs rapports avec les Musulmans, qui le considèrent comme leur unique ami en ce moment.

Or en lisant les journaux les plus sérieux de Paris, Le Monde par exemple, nous voyons ce que le catholicisme cherche en ce moment

Le père Daniélou est incontestablement le plus grand savant et le plus influent membre de l'église française. Il ne cache pas ses intérêts politiques. Dans une lettre qu'il a publiée le 28 juin 1967 dans Le Monde, de Paris, à propos de la situation actuelle au Moyen-Orient, il parle de "la Palestine Juive" (bien que la Palestine n'ai

jamaï été juive, comme nous allons le voir). Et il préconise l'internationalisation de Jérusalem. Dans sa lettre il n'y a pas un seul mot pour demander à Israël d'évacuer les territoires traîtreusement occupés par lui, mais seulement d'internationaliser Jérusalem. En faisant cadeau de toute la Palestine à Israël, aux dépens des Musulmans, le Père Daniélou semble vouloir flatter les Juifs pour que ceux-ci laissent les Chrétiens participer au partage des butins. Les catholiques veulent obtenir la prépondérance dans l'administration de Jérusalem, Bethléhem etc., et préconise que le commissaire nommé par le Pape soit le président du conseil d'administration.

Le Monde daté du 14 juillet 1967 a publié deux nouvelles importantes qui semblent confirmer nos craintes que les Catholiques reconnaissent comme définitive la conquête juive. D'un côté un des correspondants de ce journal signale que les correspondants des journaux étrangers ne sont pas autorisés à visiter les territoires occupés, où les autorités israéliennes exercent toutes les pressions sur les habitants musulmans de quitter leurs foyers et de se réfugier à Amman, en Transjordanie. De l'autre côté le même journal publie ce que suit: "Le gouvernement israélien et l'Organisation sioniste mondiale ont lancé mercredi (le 12 juillet) un appel aux Juifs du monde entier pour qu'ils rejoignent Israël et participent à sa construction. Dans ces heures décisives chaque famille devrait considérer comme un acte sacré l'envoi d'un de ses fils, déclarent-ils. L'appel fait état ensuite des nouvelles possibilités qui s'offrent en Israël". --On n'a pas besoin de beaucoup d'intelligence pour comprendre qu'il s'agit là de la préparation de nouvelles guerres d'expansions vers la Syrie et la Turquie, vers l'Irak et vers l'Egypte et vers Médine Munevvere.

On a récemment fondé une association très active, appelée "Fraternité d'Abraham", qui veut l'entente entre les Chrétiens, les Juifs et les Musulmans, évidemment sous les égides des Catholiques. Ses buts sont vastes, englobant aussi bien la religion que la politique. Ses branches en France cherchent à obtenir l'accord des Musulmans à ce que Jérusalem etc. soient internationalisées.

Il y a quelques 1200 sectes chrétiennes, qui toutes ont les mêmes droits que les catholiques. Par leur commun accord, il y a longtemps le Sultan Ottoman a promulgué un statut, approuvé par un congrès international où la Russie orthodoxe, la France catholique, l'Angleterre protestante etc. ont participé. Ce statut a bien marché, et donné pleine satisfaction à tout le monde. Depuis la conquête de Jérusalem, Israël a unilatéralement annulé ce statut. Les pays

chrétiens ont assez de pouvoir matériel et moral pour faire pression sur Israël pour évacuer les territoires occupés. Mais au lieu de jeter leur poids du côté de la paix et de la justice, ils semblent pêcher dans les eaux troubles, et gagner l'amitié d'Israël aux dépens des musulmans, pour participer aux butins d'Israël. Ce n'est pas notre affaire: les Chrétiens feront ce qui bon leur semblera et ce qui leur sera dicté par leur conscience et leur religion.

Mais on oublie très souvent les faits de l'arrière-plan. Depuis deux mille ans, ce sont les Chrétiens qui persécutent les Juifs. Toutes les fois qu'il y a eu des pogroms, depuis l'Angleterre jusqu'en Russie, en passant par la France, l'Italie, l'Allemagne etc., depuis 1400 ans ce sont les pays musulmans--y compris la Turquie-- qui ont donné asile aux Juifs. Si les Juifs ont de la conscience, ils réfléchiront sur leur comportement aujourd'hui vis-à-vis des Musulmans.

Ce fut le pogrom en Roumanie qui a donné naissance à Herzl et son mouvement pour le sionisme. C'est l'Allemagne nazie qui est responsable du dernier pogrom. C'est très juste et très honnête de la part de ces deux pays de se repentir et de faire des réparations aux torts causés par eux aux Juifs. Mais, hélas, ils font charité aux dépens d'autrui. Aider les Juifs pour chasser les Musulmans de Palestine n'est pas très honnête de la part de ces pays et d'autres pays chrétiens. Il est naïf de dire que les pays musulmans voisins doivent absorber les réfugiés palestiniens. Ces pays voisins sont sous-développés, ont une surpopulation galopante, sans moyens de nourrir les bouches de leurs enfants, comment nourrir les millions de réfugiés qui ne possèdent aucun moyen de vivre?

Puis c'est fallacieux de dire que la Palestine a été juive. La famille de Hz Ibrahim est venue de l'Irak pour se réfugier en Palestine. Puis ses descendants se sont installés en Egypte. Lorsque la persécution de Pharaon les obligea à quitter le pays, ils se dirigèrent vers la Palestine, qui n'était pas un désert, mais peuplée par les Arabes, les tribus Amalika. Hz Musa les empêcha des guerres agressives mais après la mort de Hz Musa les Juifs se déchaînent. Leur comportement est décrit dans l'Ancien Testament, dans le livre I. Samuel, 15 "Va maintenant, frappe Amalek, et dévoue par interdit tout ce qui lui appartient; tu ne l'épargneras point, et tu feras mourir hommes et femmes, enfants et nourrissons, boeufs et brebis, chameaux et ânes". Une telle occupation donne-t-elle droit aux envahisseurs?

Les Etats-Unis veulent exterminer le communisme, mais leur politique pousse même ceux qui sont anti-communistes de sauter dans les bras des communistes. Aider des agresseurs parce qu'ils sont amis n'est pas une politique payante à la longue, juste le contraire.

Ek 5. Türk Halk Müziğinden bazı parçaları istediği mektubu, Salih Tuğ Mektup Arşivi.

4, rue de Tournon,
Paris VI,

1e29.Muharram 1380

Bien cher frère,

Salām 'alaikum va rahamtullah. J'espère que vous vous portez bien et que vous continuez votre travail de la thèse. Vous devez avoir reçu ma lettre au sujet de l'AJSL.

Aujourd'hui je vous dérange pour une petite chose, ou, plutôt pour un grand dérangement.

Une dame française a embrassé l'Islam ici, il y a quelques années. Sa fille-- je ne sais pas quelle est sa religion-- me demande de lui fournir 3 ou 4 chansons folkloriques turques, avec la traduction (française ou anglaise). L'Ambassade turque ici lui a donné l'adresse suivante: *Yukander Humanit*

← *Büyükdere, İstanbul.*

Mais elle n'a reçu aucune réponse à sa lettre. Probablement on n'a pas compris la lettre française.

On paiera.

Est-ce qu'il vous sera possible de me les procurer un de ces jours quand vous aurez un peu de loisir? Merci d'avance.

! ← Aujourd'hui un Iranien a embrassé ici l'Islam. Alhamdoulillāh.

Amitiés fraternelles. Dites bien de choses à M. Sezgin aussi s'il est là.

Vous pensez aussi à

← *تاج التوارخ لنداء الدين*
si elle se trouve dans le
marché. L'année dernière
vous me l'avez envoyé
ici.

شاه

... des nouvelles de M. Saif Muthu ? →

Ek 6. Mühtedilere İslâm'a Giriş isimli eserini hediye edilmesine ilişkin mektubu. Salih Tuğ Mektup Arşivi.

4 Rue de Tournoy,
Paris - 6 / France

1966 (1967) 4

Pek aziz kardeşim Salih bey
Essalâmü aleyküm ve rahmetullah ve barakatuh
Af ediniz, mektubuz da tehir yaptım. Urfu fotolar
için çok zehmet aldınız. Allah razı olsun.
Gazete parça için dehi çok teşekkür sunarım
Jackie hamim'in teşekkürü dehi teşekkür.
Allah ona ihtida versun. Ona "İslama Giriş" belli
verdimiz.
Sığın, an ağlu tarafın" den Fotokopyalar
geldi. Allah razı olsun. Ben de ona bir kitap
gönderdim, mektubuz gelmedi. İnşâallah
aldiken.

Fakültenizde marşâallah çok
çalışma oldu. Ben ihtiyar oldum.

Ramazan Kutlu. Bayram muhabbeti.

Vessalâm

Hamidullah

Ek 7. Hamidullah'ın Lüksemburg'a Müslüman olan 12 kişiyi ziyarete gideceğini belirten mektubu. Salih Tuğ Mektup Arşivi.

4 rue de Tourmon,
Paris - 6 / France

باريس 6، فرنسا
8. 12. 50

Pata aziz Kur'dezim salik buy,

السلام عليكم ورحمة الله وبركاته

Çok mecburum. Ne kadar zahmet
aldınız, Ahmet buy için hava alana
gittiniz. Allah razı olsun.

Ramazan ve bayram kutlu olsun.

Hatırlıyorum, helki size yazmadım.
Elhamdülillah İslamda da İslam
vasıl oldu. Orada ki bir mühtedi
Paris'a geldi. Bir Haiderahatli mühtedi
orada diyor, ondan öğrendi.

Gelecek hafta inşallah Grand
Duché de Luxembourg'a hareket ediyoruz,
inşallah. Orada şimdi 12 kişi müstü-
man oldu. Elhamdülillah.

Tekrar teşekkürler. Aşleye de
Çok, çok hürmetler.

Hamidullah

